

KÉPVISELŐHÁZI

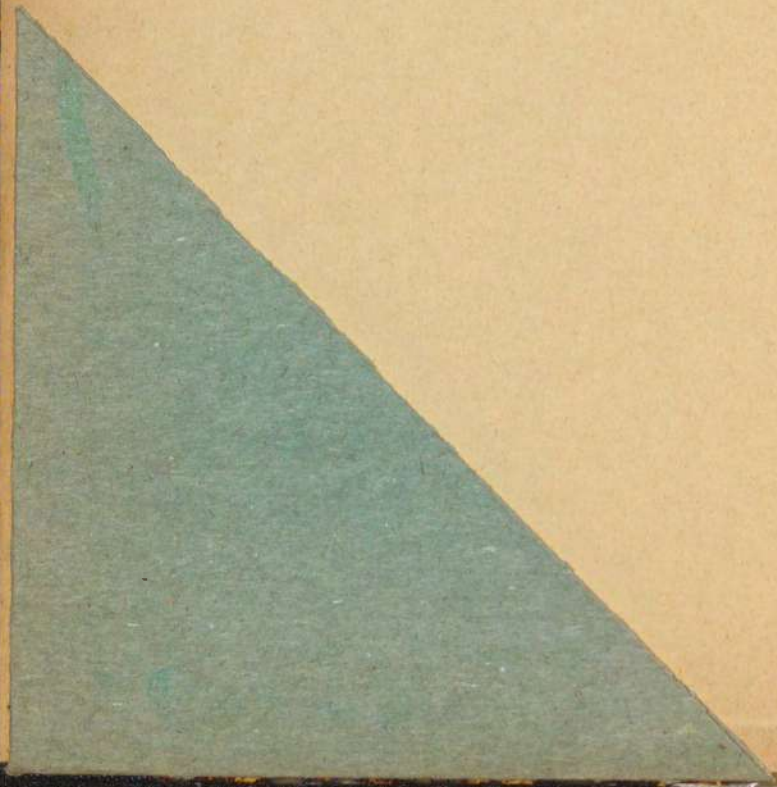
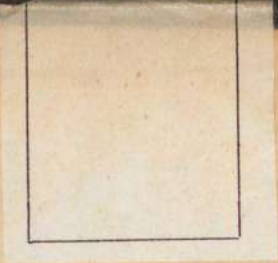
3. 6.

TÁR.

B 5

5

Ti 33.082

36
1025:3/10

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. KIR. MINISZTER

ALTAI

A JOGI SZAKOKTATÁS ÉRDEKÉBEN

1878/9-ben ÖSSZEHOVOTT 2810

TANÁCSKOZMÁNY

TÁRGYALÁSAI.

GYORSIROI FELJEGYZÉSEK ALAPJÁN

KÖZREBOCSÁTJA

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. KIR. MINISZTERIUM.

ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST,

NYOMATOTT A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

1879.

B. 6.

~~1878~~

A

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. K. MINISZTER ÁLTAL

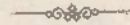
A JOGI SZAKOKTATÁS ÉRDEKÉBEN

1878. 9-ben ÖSSZEHOVOTT

2310

TANÁCSKOZMÁNY

TÁRGYALÁSAI.

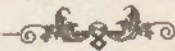
GYORSIRÓI FELJEGYZÉSEK ALAPJÁN

KÖZKEBOCSÁTVA

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI M. KIR. MINISZTERIUM.

ELSŐ FÜZET.

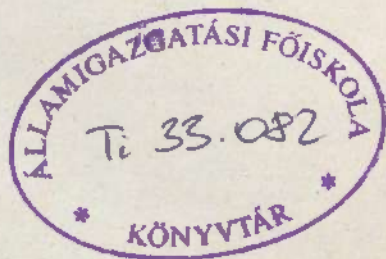

BUDAPEST,

NYOMATOTT A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

1879.

Az Országgyűlési Könyvtár
állományából törölve

1995 -07- K

2003 G

E L Ő S Z Ó.

Több oldalról emelkedett panasz, hogy a jogi képzés ügye hazánkban, egyetemeken s jogakademiákon — állami, királyi- és felekezetieken — nem mindenben áll a kor színvonalán, s nem felel meg a hozzá méltányosan köthető követelményeknek és várakozásnak.

A vallás- és közoktatásügyi minster ennél fogva elhatározta, hogy szakértőkből enquete-et hív össze a jogi szakoktatásra vonatkozó kérdések megbeszélése végett.

Meghivandókul a következőket jelölte ki; és pedig

a legfőbb bíróságok kebeléből: Szabó Miklóst, a kir. tábla elnökét, Csemeghy Károly, Daruváry Alajos, Szabó Imre és Vajkay Károly tanács-elnököket;

az egyetem köréből: Apáthy István, Hoffmann Pál, Kautz Gyula és Kerkapoly Károly ny. r. tanárokat;

a vallás- és közoktatásügyi ministeriumtól: Tanárky Gedeon államtitkárt, Hegedüs Kandid Lajos és Szász Károly ministeri tanácsosokat;

más ministerimokból: Ribáry József belügyi- és Zádor Gyula igazságügyi ministeri tanácsosokat; végre

Csengery Antal, Emmer Kornél és Horváth Lajos országgyűlési képviselőket,

kikhez 1878. deczember hó 6-káról 1308. eln. sz. a. a következő levelet intézte:

„A jogi képzés ügye hazánkban egyetemeken és jogakademiákon, az utóbbi évek alatt tetemes átalakuláson ment át.

Az ügy kiváló fontossága követeli, hogy az átalakulások, a mennyiben a kísérlet jellegét viselik magokon, beható és szakértő birálat alá vétessenek, s a jogi képzés módja és rendszere, a mennyire lehetséges, a legjobb alakban állandósíttassék; hogy e végből az újabb átalakulások s általában a jogi képzés jelenlegi állapota a legilletékesebb egyének által és minden oldalról megbeszéltessek s a fölött, valamint a metalán szükséges változtatások és új intézkedések fölött, beható eszmecsere után irányadó vélemény állapíttassék meg.

Elhatároztam e végből, hogy tekintettel mindazon elemekre, melyektől e tárgyban szerzett több oldalú tapasztalatainknál fogva alapos vélemény várható, minők a legfőbb bíróságok, az administratív hatóságok, az egyetemi tanács-testület s a gyakorló ügyvédek és más szakértők, egy tanácskozó (enquête) bizottságot hívjak össze, mely személyes előterjesztés alatt s az általam előterjesztendő, és esetleg a bizottság tagjai által felvetendő kérdések fonalán, az ügyet minden irányban behatóan megbeszélje, s engem tapasztalataival támogasson, és tanácsaival a további teendők iránt tájékozzon.

Midőn hivatkozva e téren szerzett tapasztalataira és ügybuzgalmára, ezennel ez enquête tagjául felkérem, van szerencsém egyszersmind a jelenleg érvényben álló szabályzat egy példányának idecsatolása mellett értesíteni, hogy az első összejövétel helyéül és idejéül stb. tűzvén ki, szives megjelenését tisztelettel kérem s bizalommal elvárom.

Fogadja stb.“

Az enquête tárgyalásainak a következő kérdések szolgálták alapul, melyek az első ülésben osztattak ki a tagok közt:

A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI „TANULMÁNYI ÉS VIZSGÁLATI RENDSZERRE“

VONATKOZÓLAG

AZ ÖSSZEHOVOTT ENQUÊTE-TANÁCSKOZMÁNY

ELŐRE TERJESZTETT

FŐKÉRDÉSEK.

I. Az 1874. évi febr. hó 5-kén 3055. sz. ministeri rendelettel kibocsátott, és az 1876. évi 24511. sz. rendelettel módosított *tanulmányi és vizsgálati rendszer* fentartandó-e? Jelesen:

1) *A tanulmányi rendszerre* nézve: fentartandó-e a tanzsabadság azon mértéke, mely szerint a hallgatókat a tantárgyak megválasztásában, illetőleg azok egymás utáni sorozatában, csakis az és annyiban korlátozza, hogy az alap- és államvizsgálatok ideje és tárgyai meg levén szabva, ezen kiszabott (vizsgálati) tárgyakkól *egy félévi* collegium hallgatását ki kell mutatniok a vizsgálatra bocsáttatásuk feltételéül; mivel pedig a négy vizsgálat kitűzött tárgyai, a nyolcz félév kötelezett órászámának ($8 \times 20 = 160$) csak felét tölthetik be, a többi órák betöltése feltétlenül a tanuló választására hagyandó-e tovább is? vagy nem volnának-e némely vizsgálati tárgyak olyanokul jelölendők ki, a melyekből legalább *két félévi* collegium hallgatására volna a tanuló kötelezve, az illető alap- vagy államvizsgálatra bocsáttatása előtt? s általában a tanulók, hallgatandó collegiumaik sorozatának megállapítására s azok egy vagy több félévi tartamára nézve, egészen saját elhatározásukra hagyandók-e, vagy inkább, a francia rendszer szerint, az egész tanfolyam tárgyai, az egyes tanévekre, bizonyos állandó sorban volnának-e előirandók?

2) *A vizsgálati rendszert* illetőleg: a tantárgyak jelenlegi csoportosítása és sorozata a két alap- és két államvizsgálatban helyes-e? nincs-e egyikre igen sok tantárgy halmozva, míg a másik talán kelleténél kevesebbet ölel föl? Nincsenek-e helyreigazítandók a sorozatban is?

A vizsgálati bizottságok jelenlegi összealkotása helye-

sebb-e, mely szerint e vizsgálatok államintézményi jellege egészen alá van rendelve az egyetem befolyásának (a két alapvizsg. bizottság kizárólag tanárokból áll; az államvizsg. bizottságokban is túlnyomók a tanárok, az elnökséget is tanárok viszik; a vizsgáló kültagok is az egyetem javaslatára neveztetnek ki)? vagy helyesebb volt-e az előbbi (1850. július 30. és 1855. okt. 2-iki rendeletek), mely szerint a vizsg. bizottságok összealkotására az egyetemeknek majd mi befolyás sem volt adva, s még a tanártagok is közvetlenül neveztetek ki a kormány által; vagy végre közéletet tartani volna-e leghelyesebb? a két alapvizsgálatot egyetemi tanárookra s tanári elnökségre, a két államvizsgálatot ellenben külső elnökségre s a kültagok kinevezését közvetlenül a kormányra bizni?

Nem volna-e szükséges vizsgálati eljárást állapítani meg utasításilag? (mint ezt a budapesti vizsg. bizottságok ez évi együttes értekezlete javallja, az egyetem azonban ellenzi.)

II. 1) Fentartandó e a jelenlegi tanpénzrendszer az egyetemekben, a mely mellett a tanszékek átalában, különösen a párhuzamos tanszékek, pénzszerzésre való versenyfutások színében tűnnek föl? Nem volna-e helyesebb, a tanpénzekben való egyenlő (óraarányos) osztozást hozni be?

2) Ezzel összefüggésben: a párhuzamos tanszékek váltakozó (más-más félére eső) vagy együttes (talán ugyanazon órákra is eső) előadásait helyesebb-e behozni?

III. A tanároknak az egyetemen kívüli, állami vagy társulati, szereplése mennyiben egyeztethető meg a tanári állással és kötelességekkel, s átalában a tudomány érdekeivel?

Melyek az összeférhetlenségi esetek?

IV. Az országban feles számmal létező jogakademiák megfelelnek-e mai szervezetökben a jogtanulás követelményeinek? Nem szolgálnak-e némileg a jogi képzés színvonalának alábbszállítására? Van-e szükség átalában annyi jogakademiára, a mennyi jelenleg fenáll? S nem volna-e czélszerűbb és kívánatosabb, azok egynémelyikének megszüntetésével inkább még egy egyetemet állítani föl?

A IV. kérdésre vonatkozólag, a jogakademiákról a következő kimutatás terjesztett az enquete elé:

A hazai jogakademiák létszáma.

Folyó szám	Az akadémia helye	Jellege	Az 1876/7. tanévben	1877/8. tanévben			1878/9-re bejegyztetett	Észrevétel
				rendes	rendkívüli	összesen		
1	Pozsony	királyi akadémia	194	140	49*	153	1457*	*Bölcsészethallgatók.
2	Kassa	"	107	117	—	117	90	
3	Nagy-Várad	"	150	124	—	124	110	
4	Győr	"	86	89	1	90	68	
5	Nagy-Szeben	"	53	46	1	47	36*	*Ebből 28 rendes 8 rendkívüli.
6	Eger	Érseki joglyceum	75	60	1	61	46	
7	Pécs	Püspöki joglyceum	77	66	12	78	38*	*Ebből 35 rendes 3 rendkívüli.
8	Debreczen	Helv. hitv. jogakadémia	139	—	—	125*	124	*Az első félévben 130 a másodikban 120. Itt a középzs. vétetett.
9	Kecskemét	"	134	—	—	64	61	
10	Márm.-Sziget	"	52	—	—	50	46	
11	Sáros-Patak	"	68	—	—	51	53	
12	Pápa	"	37	—	—	31	26	
13	Eperjes	Ágost. hitv. jogakadémia	25	—	—	—	19	Egy évi szünetelés után 1878/9-re újra megnyitott.

Az ez alapokon tartott tanácskozmányok folyamáról gyorsírói feljegyzések történtek, melyeknek, hogy az itt fejtegetett eszmék és nézetek szélesebb körben is ismeretessé legyenek, közrebocsátása czélszerűnek látszott.

Egyelőre az I. és IV. kérdések tárgyalattak, s azokról közöltetnek a gyorsírói feljegyzések.

A II. és III. kérdések, melyek nemcsak a jog- és államtudományi szakoktatást, hanem az egyetemi többi karokat is illetik, az eddig meghívottakon kívül még több szakférfi meghívásával fognak tárgyalatni, s a megbeszélések annak idején hasonló módon fognak közzététetni.

Budapest, 1879. márcziusban.

ELSŐ ÜLÉS.

1878. deczember 21-én.

Trefort Ágost, vallás- és közoktatásügyi miniszter a következő szavakkal nyitotta meg az értekezletet:

Fogadják őszinte köszönetemet, hogy meghívásomnak engedve, megjelenni méltóztattak. A legszívélyesebben üdvözlőlvén Méltóságokat, legyen szabad indokaimról és intenióimról néhány szót mondanom.

Midőn 1872-ben közoktatásügyi miniszterré lettem, országszerte hangoztattak panaszok a jogi tanulmányok állapotáról, s mivel azokat nagyrészben alaposaknak ismertem, tanácskoztam ez irányban önmagammal és illetékes férfiakal, s minthogy ekkor radikális kura lehetetlennek mutatkozott, a vizsgák, a rigorosumok módosítására, nemkülönben a jogi akadémiák szervezetének megváltoztatására szorítottak reformjaim. Minők voltak ezeknek eredményei, ez iránt elágaznak a vélemények; de hogy a reformokban tovább kell mennünk, erre nézve nem létezik véleménykülönbség. Mikép és mily mértékben kell tovább haladnunk, e kérdések megbeszélése képezi a jelenlegi és később tartandó tanácskozmányaink tárgyát. Minthogy pedig az általános megbeszéléseknek, melyek conclusioval nem végződnek, ritkán szokott eredménye lenni, bátorkodtam néhány kérdést formulázni, s ezeket ezennel átnyújtom a tanácskozmány t. tagjainak; e körülmény természetesen nem zárván ki azt, hogy itt más kérdések is formuláztassanak. Ez esetben csak azt kérem, hogy e kérdéseket irásban méltóztassanak átnyújtani, hogy azokat kinyomathassam és a napirendre hozhassam. Magától értetik az is, hogy itt szavazatok többségével határozatokat nem fogunk hozni, s hogy e tanácskozmányok csak is oly anyagot fognak képezni, melynek alapján a kormány tovább intézkedhessék.

Hogy a kérdések minden oldalról kideríttessenek, bátorkodtam a jogtudományokban illetékes minden körből egyéneket meghívni; de épen azért, hogy e tanácskozmányok céljuknak mentől teljesebben megfeleljenek, rendelkeztem arról is, hogy a felszólalások gyorsírók segítségével feljegyeztessenek, a miből -- mint ezt ezen üdvözlő szavaim is mutatják — épen nem következik, hogy itt csak készült beszédekkel lehessen fellépni.

Ezen előleges megjegyzéseim után kifejezést adok azon meggyőződésemnek, hogy ezen tanácskozmányoknak a jogi tanulmányokra nézve üdvös eredményök leend, és ismételve köszönetet mondok, hogy megjelenni méltóztattak.

Csemegi Károly: Bátor vagyok a t. értekezletnek figyelmébe ajánlani a Franciaországban Jules Simon alatt tartott enquet-en követett módozatot. Ott is kizárólag a jogi tanulmányok állapotáról lévén szó, az e tárgyban egybehívott tanácskozmány mindjárt az első ülés alkalmával meggyőződött, hogy két részre oszolván a feladat, a megoldásnak is két részre kell oszolnia. Ennek folytán két albizottság küldetett ki, melyek mindegyike a neki kijelölt körrel tüzetesen foglalkozván, az értekezlet csak az albizottságok munkálatainak elkészülte után jött ismét össze.

Tudva van, hogy két lényeges tényezőtől függ a jogi tanulmányok reformja: egyik a tanárok, másik a tanrend kérdése. Ezek mindenikének megoldása sok mellékkérdéstől, sőt mondhatni, problémától van föltételezve. Mi legyen a tanár külső kvalifikációja, szabad legyen-e e kvalifikációk valamelyikétől eltérni stb., mindez nagy fontosságú arra nézve, milyenek legyenek a jogot előadó tanárok. Ide tartozik az a kérdés, legyenek-e rendes és rendkívüli tanárok, legyenek-e a docensek fölhatalmazva oly föltételek alatt, mint jelenleg működnek, szabadon előadni vagy pedig reájuk nézve szigorubb szabályok léptettessenek életbe. Ide tartozik azon kérdés, nem volna-e czélszerű szakítani a docensek rendszerével és helyükbe supplens tanárokat alkalmazni, s ha igen, ez mily föltételek alatt történjék, vajjon élethosszig vagy pedig meghatározott időre.

Ezen kérdések helyes elintézésétől függ, hogy szakképzett, kitűnő tanárok foglalják el a cathedrákat. A kérdés má-

sik oldala a tanrendszer. Itt is sok bonyolódott nagy kérdéssel találkozunk, s ezek helyes megoldása feltételezi, hogy a tanrendszer czélszerű legyen. Nem kívánok ezek részletezésébe bocsátkozni, csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy nem tudnám támogatni azon rendszert, mely az összes tétel-jognak, az osztrák polgári törvénykönyvnek, az anyagi és alaki büntetőjognak, a kereskedelmi és váltójognak stb. megtanulására egyetlen egy évet, illetőleg nyolcz hónapot enged.

Az előadottoknál fogva két albizottság kiküldését vagyok bátor javasolni.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nézetem szerint azon felfogás, melynek Csemegi kifejezést adott, nem áll ellentétben az általam elmondottakkal. A mennyiben a Csemegi által felhozott tárgyak nincsenek érintve az előterjesztett kérdésekben, nem lehet kifogásom az ellen, hogy Csemegi azokat formulázza és előterjeszsze.

Dr. Apáthy István: Minthogy úgy látom, hogy az előterjesztett miniszteri kérdések a tanulmányi rendszerre vonatkoznak, és nem a tanárookra, bátor vagyok azt kérdezni, kívánja-e ő excellentiája a tanácskozást ezekre is kiterjeszteni?

Tanárky Gedeon: Azt hiszem, hogy az egész egyetemi rendszert illető kérdések fejtegetésével oly nagy keret adatnék a tanácskozásoknak, a mely aligha felelne meg a miniszter úr intenióinak.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nincs szándékomban a tanácskozásoknak azt a korlátot szabni, hogy előre megmondanám: ezt vagy azt a kérdést nem lehet tárgyalni. Tessék a kérdéseket formulázni, s ha kitűnnék, hogy az enquete céljától elütnek, majd elejtetnek.

Hoffmann Pál: Azt hiszem, hogy miután az egyetemre vonatkozó szabályzatok is közöltettek az értekezlettel, s azokban benfoglaltatik a habilitatio kérdése (ellenmondás), Csemegi ezen incidenst felhasználhatja a tanári képesítésre vonatkozó bármely nézete kifejtésére.

Csengery Antal: Nézetem szerint az enquete feladata nem megvitatni az eléjük tűzött kérdéseket, hanem az egyes meghívott tagokat bizonyos kérdések iránt meghallgatni. Ez

nem zárja ki, hogy ha a kitűzött kérdések nem meritik ki a reformok egész feladatát, újabb kérdések ne vettethessenek fel és azokra nézve vélemény ne nyilváníthatassék; sőt ilyen kérdéseket megérinteni az enquete egyes tagjainak jogában áll, s erre enquete tartásakor fel is szoktak hivatni.

Kerkapoly Károly : Az iránt szeretnék tisztába jönni, hogyan tekintse magát e tanácskozmány : enquete-nek-e, melynek minden tagja külön a fölött kérdésekre válaszol, vagy tanácskozmánynak-e azon tárgy fölött, melyre a kérdések vonatkoznak, s melyre az adott válasznak is vonatkoznia kell. A másik, a mit kérdezni vagyok bátor, az, hogy csupán oly tárgyakat érintsenek-e e nyilatkozatok, melyek a jogi tanulmányokat mint olyanokat specialiter kizárólag illetik? Ha Tanárky t. barátom nézete volna irányadó, akkor a miniszteri négy kérdésből kettőt el kellene ejteni, mert a második, mely a tanpénz-rendszerről, és a harmadik, mely a tanároknak az egyetemen kívüli állami vagy társulati szerepléséről szól, a facultások mindegyikére nézve egyaránt érvényes.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Ezen értekezlet az enquete természetével bír ugyan, de az egyéni vélemény nyilvánítása természetesen vitatkozásra is adhat alkalmat. A mi a második kérdést illeti, a jogi tanulmányokat érdeklő kérdéseket alig lehet úgy formulázni, hogy ne érintsék a többi facultást is.

A legközelebbi ülésben meg fogjuk kezdeni a kérdések érdemleges tárgyalását.

MÁSODIK ÜLÉS.

1879. január 11-én.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Ugy hiszem, hogy azon általános megjegyzések után, melyek mult alkalommal tétettek, tárgyalás alá vehetnők a t. bizottsági tagokkal közölt kérdések elsejét. Kérem, méltóztassanak ezen kérdéshez minél behatóbban szólani. Van szerencsém bemutatni Forster titkár urat, ki a jegyzőkönyvet fogja vezetni.

Csengery Antal: A tárgyalás módjára van észrevételem. Azt tartom, hogy a pontonkénti tárgyalás idővesztéssel fog járni. A főbb kérdésekre nézve általános tárgyalás volna czélszerű. Én legalább részemről egyik pontra sem tudok felelni a nélkül, hogy ugyanakkor a többi pontra ki ne terjeszkedném. Ugy vélem, sokkal jobb volna, ha megengedtetnék mindenkinek általában az egész ügyre vonatkozólag elmondani nézeteit.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Ugy hiszem, hogy a tárgyalás helyes oeconomiaja mégis azt hozza magával, hogy minden egyes pontra nézve külön felszólalás történjék. Mindenkinek jogában áll egyik-másik pontnál a többire is kiterjeszkedni. Egyáltalában nincs szándékom a felszólalásokat korlátozni.

Csemegi Károly: Én részemről helyesnek tartanám, hogy mielőtt az első kérdés tárgyalásába bocsátkoznánk, a kérdés egésze vagyis az ügy állása felett általános discussio tartatnék.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Az általános discussiót nem tartom szükségesnek, mert, a mi az általános discussióhoz tartoznék, az elmondható az egyes pontoknál is.

Emmer Kornél: Én sem tartom szükségesnek az általános discussiót, mivel az első pont olyképp van formulázva, hogy ennek fonálán az általános észrevételeket el lehet mondani.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Méltóztassanak egészen kényök-kedvök szerint nyilatkozni az első pontnál.

Forster jegyző (olvassa az I. kérdést):

Csengery Antal: Egyetemünk reformjánál az első kérdés, a mely iránt tisztába kell jönnünk: mit tartsunk a felsőbb oktatás céljának? S e kérdés megoldásánál választanunk kell a felsőbb oktatás különböző rendszerei közt. Három rendszere van a felsőbb oktatásnak Európában. Franciaország felsőbb oktatási intézetei csak szakiskolák, egymástól különálló facultások mintegy, a melyeknek főadata valamely gyakorlati pályára képezni az ifjakat. Az angol egyetemek ellenben folytatásai mintegy a gymnasiumoknak, ugyanazon formai képzése a léleknek, általános műveltségre törekvés; a szakpályákra képezés csak utóbb, az egyetem falain kívül, veszi kezdetét. A felső oktatás e szélsőségeit szerencsésen közvetíti a német egyetemek rendszere, mely, a midőn gyakorlati pályára is képez, s e célból a tudomány anyagát közli, egyszeresmind a tudományos munkásságot is tanítja. A legkiválóbb tudományos erőket látjuk itt egybegyűlve, a kik hirdetik és művelik egyszeresmind a tudományokat, levén a tanzékek egyszeresmind a tudomány műhelyei, a melyek nemcsak a tudomány tételeit magyarázzák, hanem azt is tanítják, hogyan kell tudományos foglalkozást űzni. A rendszer mellett egyszeresmind a módszert is igyekeznek elsajátíttatni a hallgatókkal; s nem csupán az emlékezetet terhelik meg az életre szükséges tananyaggal, hanem a tudományos szellem és önállóság kifejtésére is törekvesznek, úgy híven, hogy a mely ifju tiszta tudatot szerez a tudomány főadatairól és azon operációkról, a melyek szerint e főadatok megoldandók, a tudományos érettség oly fokára emelkedik, a mely, ha nem is akar tudós lenni, képessé teszi őt bármely hivatást az életben magasabb, tudományos értelemben fogni fel, s több belátással, több önállósággal, rendszeresebben és alaposabban űzni. S az önálló tudományos munkásság ápolása mellett a tudományok egyetemessé művelésére is kiváló súlyt helyez a

német felsőbb oktatás, szem előtt tartva mind a tudományok egyes ágainak kölcsönös fejlesztő hatását egymás között, mind az ifjuság szélesebb alapon nyugvó, általánosabb művelése lehetőségét.

Nem hiszem, hogy a német egyetemek ez utóbbi sajátosága, az, a mi által válik az egyetem tulajdonképpen egyetemmé, t. i. a tudományok egyetemévé, köztünk vita tárgyát képezhetné. A felsőbb oktatás ágainak elkülönítését Cousintól fogva napjainkig Franciaországban is minden kiváló szellem elítélte és elítéli. Tudósok és tanférfiak, egy Broglie, Baudrillart, Rénan, Michel Bréal, hogy másokat mellőzsek, egyaránt sürgetik ott is az elkülönített facultások csoportosítását, nagy közoktatási központok létesítését. Különösen a jogi szakiskolákra nézve már Cousin kimondotta, hogy azok jogtudóst, valódi jogászt nem képezhetnek. S én előttem, t. értekezlet — hogy az előnkbe tűzött kérdések közül a legutolsóira válaszoljak először — ez már magában elég ok elítélni az egyetemen kívül, merőben elkülönített facultásként fennálló jogi akadémiák rendszerét. De ez intézetek száma már annál fogva is leszállítandó, mert e szám nagyobb, mint a mennyire a nemzetnek szüksége van. Szaklapok is kimutatták (így közelébb a „Jogtudományi közlöny“ mult évi 48, 49 és 51-ik számában dr. Nagy Ferencz), hogy a míg más gazdagabb államok legalább 150—200 hallgatót kívánnak egy ilyen felsőbb tanintézetre, a mi szegény hazánkban 30—40, sőt a velünk közlött adatok szerint 19—26 hallgató számára is tartatnak fenn jogakadémiák. Lehet-e indokolni ily gyéren látogatott felsőbb intézetek fentartását? Lehet-e azokat kellőleg dotálni, hogy csak a legszükségesebb tanerőkkel, taneszközökkel elláttassanak? Vagy ha állami költségen tartatnak fenn: nem pazarlás-e ilyen intézeteket oly nagy költséggel tartani fenn, a minőt hasonló intézetek kellő dotatiója igényel? Nem indokolt-e ez intézetek egy részének fokozatos megszüntetése, már csak azért is, hogy a pénzerőt, a melyet megtakarítunk, a fentartandó jogakadémiák philosophiai karral ellátására fordíthassuk, ha nem vagyunk képesek, a mi iránt nem lehet kétség, teljes egyetemévé alakítani által? Az ekkép kevesebb számra leszállított, de philosophiai s jogi és államtudományi karral ellátott akadémiák aztán a budapesti egyetem illető karainak mindenben telje-

sen megfelelő szervezettel s ugyanazon jogokkal látandók el. Ide értem a tudori fok osztását is, főleg miután az a gyakorlati életpálya szükséges föltételévé tétetett. Ha csak egy-két intézet osztja a diplomákat, a többi tanintézet alárendeltté válik; s elmarad az intézeteknek Németországban oly üdvös versenye. Az alárendelt intézeteknek nem lehet kellő tekintélye; sőt hallgatóikat is elvonják az egyetemek, kivált a tudori szigorlat idejének közeledésekor, a mint jelenleg is e körülményben keresendő egyik fő oka, hogy a jogi akadémiák hallgatóinak száma, mint a velünk közlött adatokból is láthatni, évenként csökken. Az ifjuság leendő vizsgálóit talán még inkább törekszik tanulmányozni, mint a tantárgyakat.

Valódi szakférfiak közt azon kettős célra nézve sem lehet véleménykülönbség, a melyet a német egyetemek a felső oktatásban magok elé tűztek. Értem az önálló tudományos munkásság ápolását és fejlesztését mind a tanároknál, mind a tanulóknál, és a szakpályákra képezést. Elismerem, hogy nem könnyű dolog e kettős föladatnak egyaránt megfelelni. Kenyér után indul a sokaság. A kenyértudomány a német egyetemeken is uralkodik a többiek fölött, a többieknek, gyakran épen az alapvető tudományoknak, elhanyagolásával, az alaposság és általános műveltség nem csekély kárára. Még pólyában van a gyermek, mikor a szülék már gyakran elhatározzák az életpályát, a melyre őt növelni kívánják, s mind magok, mind gyermekeik haszontalannak, fölöslegesnek tekintik mindazt az ismeretet, a melyet a kitűzött életpálya, felfogásuk szerint, meg nem követel. Hogy minden életpályához, a jellemet nem is említve, a szakismereten kívül, a melylyel megtöltik az emlékezetet, fegyelmezett ész, a concret esetek éles, beható felfogása és megítélése, mondhatnám, tudományos szellem, bölcselkedő ész, lelki önállóság, s ezen alapuló éberség, önfeltalálás, tapintat, a helyes nézetek legalább is szabatos kifejtése és előadása, tehát irodalmi műveltség, szóval sok olyan dolog is szükséges, a mit a kenyértudományok nyújtanak legkevésbé, minderről gondolkodni is szükségtelennek találják. Sugyanaz az irány, mely az általános műveltséget nyújtó oktatást, a mely minden szakoktatás nélkülözhetlen alapja és föltétele, már a népiskolákban is háttérbe törekszik szorítani a szakoktatással, a felsőbb oktatásnál is, a német egyetemeken is,

mindinkább érezteti befolyását. Az úgynevezett reformok, melyek különösen jogi karunknál az utóbbi évtized alatt behozattak, mindinkább ezen iránynak kedveztek; a szakpályákra képezést tartván egyedül szem előtt, mindinkább eltávozott jogi és államtudományi felsőbb oktatásunk a német egyetemek azon rendszerétől, a mely a forradalom után hozzánk is behozatott. S ime ma már oda jutottunk, hogy jogtudományi szakközlöny ajánlja a francia szakiskolák rendszerének behozatalát, sőt a velünk közlött kérdőpontok közt is föl van vetve a kérdés, nem volna-e jó e rendszert még inkább megközelíteni.

Nézetem szerint az a baj, hogy már is nagyon megközelítettük, a német egyetemekből csak azt tartván meg, a mi csak úgy igazolható, mint a rendszer egyéb föltételeinek eredménye. A tanpénzt értem, a mely csupán a tanítás és tanulás szabadságában találja igazolását.

E kettős szabadság egyik lényeges kelléke a német felsőbb oktatásnak. Az emelte a felsőbb oktatás mintáivá a német egyetemeket. Természetesen e szabadság ott sem korlátlan. A tanár csak bizonyos szakra vagy szakokra van szorítva; s szükséges, hogy erre vagy ezekre is komoly előkészület, szigorú vizsgálat adja meg a képesítést. A tanulási szabadságnak pedig a tanrendszer szabályozása, a pálya, melyre a hallgató készül, és a vizsgálat föltételei jelölik ki az irányt, szabják meg a korlátokat.

Lássuk, hogy áll nálunk a tanulási szabadság kérdése?

Az igen tisztelt közoktatási minister úr mindenekelőtt azt kérdezi tőlünk: vajjon fentartandó-e a tanszabadság jelen mértéke a tanulókra nézve? Nézetem szerint e kérdés egy jelentésű azzal: megszüntetendő-e teljesen a tanulási szabadság? A tanszabadságot jelenleg, a kérdés velünk közlött szövege szerint, *csak az és csak annyiban* korlátozza, hogy az alap- és államvizsgálatok ideje és tárgyai meg vannak szabva; s úgy hiszi a kérdező, hogy a négy vizsgálat kitűzött tárgyai a nyolcz félév köteles óraszámának ($8 \times 20 = 160$) csak felét töltik be, a többi órák betöltése föltétlenül a tanuló választására és belátására van hagyva. Ez állítással szemben olvastuk nem rég épen a jogi facultás egy érdemes tanárától, hogy a 8 félév alatt hallgatandó 160 órából, a főcollegiumok uralkodó rendszere mellett, 156 órát foglal-

nak immár el a köteles tárgyak, s teljesen meg vannak ölve a specialis collegiumok. S kicsinylendő-e, hogy csak és annyiban korlátozásról szólhatunk, a tanulási szabadság azon megszorítása, melyet az alap- és államvizsgálatok idejének és tárgyainak megszabása okoz? Az évenkénti vizsgálatok tárgyainak előírása nem szabja-e a hallgató elé évről évre mind a tantárgyakat, mind azok sorozatát, mind a tanárokat? Az évenkénti vizsgálat minden egyéb tekintet háttérbe szorít a tanuló előtt, ő csak arra készül, csak annak tárgyait és főleg azon tanárokat hallgatja, a kik a vizsgálaton kérdezni fogják. S a hol ugyanazon tárgyat két tanár is adja elő, a kik közül mindenik vizsgáló: egyéb tantárgyak mellőzésével, több esetben mind a két tanárt hallgatja, tartván a mellőzöttnek szigorától. A vizsgálati rendszer kényszeríti, a mint már mondtam, hogy ne csak a tantárgyat, hanem a tanárt is tanulmányozza, a ki vizsgálni fogja, kivált, ha a tanárnak nincsen kézikönyve, a melyből nézeteit a tanuló megismerhetné, a mi közbevetőleg mondván, nem igen buzdító körülmény arra, hogy legyen. Így levén a dolog, nem inkább tárgítani kell-e, mint szűkebbre szorítani a jogi- és államtudományok hallgatóinak tanulási szabadságát? Nem a tanítási szabadság némely kinövéseit kell-e inkább megnyirbálni; a köteles főcollegiumok tárgyait venni vizsgálat alá, nem engedve meg, hogy a főtárgyakat külön disciplinákra szaggassák, s kis tárgyakat öt órás főcollegiumokká fúvjanak föl? S tekintettel a tanszabadságra is, eltörleendő mindenekelőtt az évenkénti vizsgálatok rendszere!

A fennálló vizsgálati rendszert illetőleg ugyanis, nézetem szerint, nemcsak az lehet a kérdés: helyes-e e vizsgálatok tantárgyainak jelenlegi csoportosítása és sorozata, hanem mindenekelőtt az: helyes-e általában az egyetemen az évenkénti vizsgálatok rendszere?

Már érintettem, hogy az évenkénti vizsgálatok az évi vizsgálat tárgyaira fordítják a tanuló minden figyelmét. Épen az a cél: hallám mondani. Különben nem tanulnak ifjaink. Én pedig azt mondom, hogy az ilyen tanulásban nincs nagy haszon. A ki négy évi tanfolyam alatt minden évben vizsgálatra készül, folyvást csak azon van, hogy emlékezetét a vizsgálat tárgyaiul kijelölt tananyaggal terhelje: nincs ideje a tudomány mélyébe, összefüggésébe ható komoly tanulásra.

S tantárgyakkal, melyeket egy fél év, sőt egy év alatt is fölfogni sem lehet, minő p. o. a római jog, a mint az évi vizsgálatot nyakáról lerázta, többé a szigorlatig nem törődik, holott különben azokból még a következő években is hallgatna külön collegiumot. De a szigorlat ideje még messze van, a közelebb álló vizsgálat tárgyai foglalják most el őt. Annyira elfoglalják, hogy a vizsgálati idő közeledtével az egyetemi előadásokkal is keveset törődik, ha nem képezik a vizsgálat tárgyait. S meglehet, hogy mikor az ekkép elhanyagolt tárgyakból kell vizsgálatra készülnie: akkor meg a leczkekönyv kiegészítése végett megint más tárgyakat kell vagy inkább kellene hallgatnia, megint más tárgyak hallgatását hanyagolja el. Igen uraim, elhanyagolja, el még akkor is, ha catalogus-olvasással kényszerítitek, hogy az előadásokon jelen legyen. Csak testével lesz jelen, lelkével nem. A mikor megjelenik is, a könyv van kezében, melyből vizsgálatra készül; vagy nem figyel, hogy a vizsgálat tárgyairól, a melyekre otthon készül, ne vonja el figyelmét. S a vizsgálati idő a következő év január haváig kiterjesztetvén, gondoskodik a vizsgálati rendszer arról is, hogy még a következő év felében is tartson ez állapot. S mi ennek eredménye azokra nézve, a kik jogi pályára készülnek? Ezek, a jelen rendszer szerint, két alapvizsgálatot és egy államtudományi államvizsgálatot tartozván letenni, hogy jogszigorlatra bocsáttassanak, az első évben az első, a másodikban a második alapvizsgálatra, a harmadikban az államtudományi államvizsgálatra készülnek, vagyis a jogi egyetemen töltött három évi tanfolyam alatt, az államtudományok mellett, csak a római joggal és jogbölcsélettel, na meg az egyházi joggal foglalkoztak öt órán át egy-egy félévig, s mondhatni, az összes tételes jog hallgatása az utolsó egyetlen évre esik. Azaz tulajdonképen esnék. Mert hiszen most meg már az első szigorlat ideje következik, a melynek tárgyait, vizsgálati rendszerünk superfoetatioja mellett, az első és második alapvizsgálat főbb tárgyai képezik, megtoldva a tételes nemzetközi joggal. A többi tételes jog, vagyis azaz egész anyag, a melyre a jogásznak az életben szüksége van, a második és harmadik szigorlat tárgyait képezi. E szigorlatokra két három év alatt ráérvén, mit törődjék azok tárgyainak tanulásával az ifju akkor, mikor az alapvizsgálatok tárgyait kell

fölszűszíteni emlékezetében a közvetlenül előtte álló első szigorlatra? Így aztán megtörténik, hogy az egyetemet végzett joghallgató tanul ugyan négy évi tanfolyama alatt elég egyházi és bölcséleti jogot, a melyekből kétszer is megvizsgálják, de az összes tételes joggal, a mely fölött annyit bölcselekedtették, nem ért rá foglalkozni. Nem veszik-e észre, a kik ezen vizsgálati rendszert tervezték, hogy az azon egyetemi rendszerrel, a melynek a tanszabadságot irták homlokára, nem fér össze? Hogy az évenkénti vizsgálat azon színvonalról, melyen a német egyetemek állanak, a szakiskolák színvonalára szállítja le egyetemünket, arra a színvonalra, a melynek egyedüli célja a gyakorlati életpályákra képzés. De, a mint a vizsgálatok tárgyai kitűznék, e célnak sem felelhet meg a jelen rendszer, mert hiszen a szakiskolákban képezett ügyvédeknek, bírának is foglalkozniok kellene már az iskolákban a tételes jog tanulásával, a melyet a megállapított vizsgálati rendszer a négy éves tanfolyam után magán szorgalomra hagy. Ez a rendszer, uraim, a szakiskolák rendszerének sem felel meg. Ha tisztán szakiskolává akarjuk tenni jogi egyetemünket, akkor igen is helyén van, fölvetni azt a kérdést, a mely előttünk is föl van vetve: nem volna-e célszerűbb, hogy az egész tanfolyam tárgyai az egyes tanévekre állandó sorozatba osztassanak be? Akkor aztán az előadandó tárgyakból kell a vizsgálatot is évenként követelni, a mint az Franciaországban van, összhangzásba hozván akkép azt, a mire az ifjúnak a vizsgálat végett készülnie kell, azzal, a mit a tanár előad, ha nem akarjuk, hogy a vizsgálatra készülés miatt a tanár előadásai mellőztessenek. S hogyan akarhatná ezt az a rendszer, a mely annyira ellensége a magán tanulásnak?

Hogy a szakiskolák rendszere, következetesen keresztülvive, jobb a mi egyetemi rendszerünkénél, a mint azt az évenkénti vizsgálatok jelen rendszere átalakította: az iránt nem lehet kétség. Én azonban, a ki magasabb célú óhajtok fensőbb oktatásunknak kitűzni, mint csupán azt, hogy a tananyag azon minimumát, a mit a gyakorlati életpályákra nélkülözhetlennel tartanak, a vizsgálatra betanítsa, nem a jelen rendszernek az eddigi irányban tovább fejlesztésében, hanem annak megváltoztatásában keresem egyetemünk jogi karának a reformját.

Tudományos egyetemi élet nem fejlődhetik a jelen rendszer mellett. A folytonos vizsgálat tanulóban és tanárban elől minden tudományos önkéntességet. A tanuló csak az emlékezőtehetség gyakorlására, örökös memorizálásra van kényszerítve; s a legrövidebb, legszárazabb compendiumokat keresi. S a tanároknak lesz gondjuk rá, hogy a mit sokan keresnek, megtalálják. A tanár vizsgálatokkal tölti azt az időt, a mit célszerűbben fordíthatna tudományos munkásságra. Se szellemi, se anyagi ösztön nem készíti, hogy a tanszéken is többet és egyebet is tegyen, mint a ki csupán hivatalos dolgot végez. Tudja, hogy a kellő nyugodtság sincs meg tanítványjaiban, nem mondom, megérteni, de csak meghallgatni is őt, kivált, midőn a vizsgálat ideje közeledik. Tudja, hogy hallgatóinál — a rendszer hozza úgy magával — nem a tudomány, hanem a bizonyítvány megszerzése a főcél, a melyre törekszenek; s nem a jelesebb tanárnak, hanem annak van legtöbb hallgatója, a ki több kötelező tárgyat ad elő. Nem az előadás kitűnősége, hanem a tanár vizsgáló szerepe vonzza a hallgatókat. Általában szólok a rendszer szükségképeni hatásáról, egyéneket sehol nem tartva szem előtt. S távolról sem merítettem ki e rendszer minden ártalmait. Legyen elég csak azt említenem még, hogy az évi vizsgálatok rendszere a külföldi egyetemek látogatását, ha nem is zárja el teljesen, de rendkívül megnehezíti ifjainknak. Szabály szerint a két utolsó évet hazai egyetemeinken kötelesek tölteni; s a másik két év vizsgálatokkal végződik, oly tárgyakból is, a melyeket a külföldi egyetemeken nem adnak elő. S azért menjenek-e ifjaink külső egyetemekre, hogy ott magyar tankönyvekből azon vizsgálatokra készüljenek, a melyeket itthon, hazatértök után le kell tenniök? Szükség-e magyaránom ez enquete tagjai előtt, minő hatással van hazai tudományosságunkra ifjaink elzárása a tudomány külföldi forrásaitól? A kik a népek művelődési történetét, vagy csak hazánk művelődési történetét is ismerik, nem kicsinyelhetik e körülményt. Nem elég-e, hogy eltértünk a német egyetemi rendszertől, a melyre, mint mintára tekint a művelt világ? Nem elég-e, hogy az osztrák egyetemek rendszerétől is rendre eltérünk? — Midőn hazai fensőbb oktatásunk mindinkább elkülönzi magát a művelt világtól, s egyszerű szakiskolává süllyed: azt is lehetlenné akarjuk-e tenni, hogy külföldön találják föl ifjaink, a mit

itthon fensőbb oktatásunk rendszere nem nyújthat, s a mit Franciaországban részben a Collège de France nyújt? Ne feledjük, hogy ha a tudomány kitűnőségeitől, a külföldi egyetemek tudományos légkörétől elzárjuk ifjainkat: nem csupán azzal teszünk kárt hazánknak, hogy művelődését akadályozzuk, hanem azért is, mert nemzetközi viszonyaink hozzák úgy magokkal, hogy más nemzeteknél inkább szükségünk van államférfiakra és jogtudósokra, a kik külföldi nyelveken is tudják képviselni és védeni állami érdekeinket.

Ha a mondottak nem indokolnák is eléggé az alapvizsgálatok megszüntetését, már azon oknál fogva is meg kellene azokat szüntetni, mert fölöslegesek. E vizsgálatok legfőbb tárgyai ugyanis előfordulnak a szigorlatoknál is. És sajátképen oda is valók. Így például a római jog, melyet talán csak azért tettek egyetemünkön az első vizsgálat tárgyává, hogy megtudhassák, milyen kevésre mehet a kezdő joghallgató e szintoly nagy, mint nehéz, de a jogászra nézve egyik legfontosabb tantárgyból egy félévi collegium után.

De menjünk tovább!

Az alapvizsgálatokat rendszerünkben az államvizsgálatok és tudori szigorlatok követik.

Az államvizsgálat nem nyújt kitüntetését; e vizsgálaton az állam csak az iránt akar meggyőződést szerezni, van-e a vizsgálattevőnek annyi szakképzettsége, a mennyit az életpálya, melyre lépni készül, megkíván. A képzettség ezen minimumának fentartása igazolja e vizsgálat fentartását.

A tudori szigorlat, a dolog természete szerint, többet követel, a hol az csupán tudományos kitüntetését nyújt. Itt már a tudomány vizsgálja, nem az állam. De szükségkép alászáll a szigorlat követelése, s így jelentősége is, mihelyt nem csupán tudományos kitüntetés, hanem gyakorlati életpályáknak is föltételévé tesszük a tudori oklevél megszerzését; mihelyt tudja a vizsgáló, hogy a szigorlattevőtől a diplomával nemcsak a tudományos kitüntetését vonja el, hanem a kenyeret is.

Mindemellett is föl kell tennünk, hogy a szigorlat többet követel. Csak az a kérdés, vajjon a folytonos vizsgálatokkal zaklatott ifjúnak, az örökös memorizálás mellett, van-e ideje ezt a többet megszerezni? Bizvást mondhatjuk, hogy egyetemi pályáján nincsen.

A tananyag sokasága, mely a vizsgálatok tárgyát képezi, nem engedi ezt. Nincsen oly emlékező tehetség, mely az összes jogi és államtudományok azon egész encyclopaediáját, a mely az egyetemeken ma előadatik, föl bírná ölelni, meg bírná tartani. Hány kitűnő tehetséget látunk az anyag súlya alatt összeroskadni, mielőtt ezélt érne? Hány sinyli meg testileg a túlterhelést? Mondhatni a leglelkiismeretesebb tanulók sinylik leginkább. A tárgyak sokasága szükségkép felületességre, az alaposság hiányára vezet. Pedig az életben is többre megy a felületességnél, a ki kevesebbet, de jól tud. A vezéreszmék utasítanak el a részletekhen.

Hogy a bajon, mely a túlterhelésből származik, segítsenek, s mindkét irányban alaposabb szakképzést nyújtsanak: Németországban megkezdték egy pár egyetemen a jogi és államtudományi kart két külön karrá választani el. A mi egyetemünk a vizsgálati rendszer megállapításában ígerte végrehajtani a megosztást. Midőn azonban a jogi államvizsgálatot az államtudományi szigorlat, s viszont az államtudományi államvizsgálatot a jogtudományi szigorlat föltételévé tette: mind a két irány egész terhét a tanuló ifjúság vállára rakta. S az államvizsgálatok rendszerét oly combinatióba hozta a szigorlatokkal, hogy a kettős szigorlót ugyanazon tárgyakból kétszeres vizsgálatnak veti alá.

Nézetem szerint mindazon életpálya, melyre a jogi vagy államtudományi tanfolyamok előkészítenek, bizonyos mértékben mindkét tudománykör ápolására van hivatva. Avagy nem szükséges-e például a közigazgatási hivatalnoknak a magán jog és törvénykezési eljárás ismerete? Nélkülözheti-e a magyar jogász a magyar közjog és közigazgatási szervezet ismeretét; s ez az ismeret lehet-e alapos általános politikai műveltség nélkül? Ismeretesek a t. értekezlet tagjai előtt azok a viták, a melyek csak nem rég folytak Német- és Franciaországban azon kérdés fölött: szükséges-e a jogásznak a nemzetgazdaság tudománya? Tudjuk, hogy a vita rendesen azzal végződött, hogy e tudományt a kötelező tantárgyak közé vették föl a jogi tanintézetek.

De ha a jognak bizonyos része alól nem menthetni föl az államtudományok hallgatóit, s a jogász az államtudományi disciplinák egy részét nem nélkülözheti: ideje a tudori és államvizsgálat tárgyainak meghatározásánál mindkét szakra

nézve gondosan körülírni, hogy egyik és másik szak hallgatóitól a két tudománykör mely részeinek és minő mértékben mivélése követelhető. Ideje továbbá, a mi egyéb szempontokból különben sem mellőzhető, a tanuló nagy terhének könnyítése végett is, szoros birálat alá venni mind a tantárgyak előadási módját, mind az egyes tantárgyakat.

Nem szabad szem elől téveszteni, t. értekezlet, hogy a tudomány majd minden ága annyira megnőtt, hogy a fensőbb oktatásban is lehetetlen egy fél vagy egész egyetemi év alatt, a mely különben is annyira bővelkedik szünetnapokban, minden részleteiben teljesen előadni. Kitűnő egyetemi tanárok tudják ez okból, hogy feladatuk nem annyira terjedelemben, mint alaposra és mélységre törekedni. A mit az egyetemi kézikönyvek föladatáról mond Schleiermacher, tökéletesen áll az egyetemi tanár előadásáról is. Egyiknek sem föladata a tudományt részleteiben kimeríteni, hanem a magasabb tudományos szempontban, rendszeres előadásban áll érdeme, a mely azt emeli ki leginkább, a miben legfelölbbben tűnik föl az egész szelleme, s a mi leginkább áttekinthetővé teszi az egészet és a benső összefüggést. Mennyire megkönnyebbülne az egyetemi tanuló dolga, ilyen kézikönyvek, ilyen előadások mellett!

Az egyetemi oktatás föladata, oda törekedni, hogy az ifjú a tudomány alaptörvényeit megértse, főbb eszméibe, lényegébe behasson, önálló bölcselkedő nézpontra emelkedjék, s természetévé váljék mintegy mindent tudományos szempontból tekinteni. Az előadó tanárt ennél fogva inkább az általánosító philosoph álláspontja illeti meg, mint a részletek kifejtésére való törekvés. Részletes tanulmányoknak az egyetemeken a seminariumokban van inkább helyök, mint a tanszéken. S még a seminariumokban sem szabad az egyetem érintett általános jellemét részlettanulmányoknak fölálldozni. Csak annyiban üzendő ott is foglalkozás ily részlettanulmányokkal, a mennyiben a tudományos vizsgálódás módszerének és az önálló tudományos munkásságnak elsajátítása igényli, soha sem tévesztve szem elől, hogy a részletes tanulmányok érettebb tudósoknak valók inkább, mint egyetemi tanulóknak, a kinek még szaktudományaiban is szükségképp universalisabbnak kell lenni.

Ha nem volna magában is oly szembeötlő ez állítás igazsága: a tudomány és tanügy elsőrendű tekintélyeire hivatkozhatnám igazolása végett. Így csak azt jegyzem még meg, hogy a jogi és államtudományoknál annyival szükségesebb az általánosító, a tudomány lényegére és alaptörvényeire szorítózkodó előadás, minél inkább igénybe veszik a tanuló emlékezőtehetségét a positiv jognak, a codexeknek nélkülözhetlen részei.

Nem akarom ismételni, a miket föntebb mondtam a főcollegiumok egyes tárgyainak több főcollegiumra szaggatása ellen. A főcollegiumoknak inkább a rokon tárgyak koncentrálására kell törekedni. A tudományok külön ágainak, egyes részeinek előadása special collegiumok föladata, a melyek hallgatására, habár ajánltatik is, a hallgatók nem kötelezendők. Nem róhatni meg elegendőleg azt a hibás nézetet se, a mely szerint az egyetemen kellene elsajátítani minden ismeretet és tudnivalót, a mire az életben szükség lehet, a mely szempontból szintén folyvást szaporítják mind a jogi, mind az államtudományok körében a tantárgyakat. Fensőbb oktatásunk érdekében áll e tekintetben a gyakorlati élet, különösen a bureaucratia követeléseinek ellenállani. Az ily gyakorlati ismeretek, ha a szükség úgy hozza magával, hamar elsajátíthatók bármikor, a tudomány vezéreszméjének tájékozása mellett. Sokan megjegyzték már, hogy például pénzügyi szabályrendeletek halmaza tudományos vizsgálatok tárgya nem lehet, ha külön előadások tartatnak is e tárgyból. Az egyetemeken, jegyzi meg épen e tárgyra vonatkozólag egy osztrák miniszteri rendelet az ötvenes évekből, általános képző tanulmányokkal kell foglalkozni.

Általában meg kell jegyeznem, hogy bármely alapos kifogásainak voltak is politikai és nemzetiségi tekintetben azon osztrák rendeletek ellen, a melyek hazánkban szabályozták az ötvenes években a fensőbb közoktatást, meg kell vallanunk, hogy paedagogiai tekintetben helyesebb nézetekből indultak ki azok, mint a mostani rendszer. Az egyetem, mint a kérdőpontokban olvassuk, ellenzi, hogy utasítás adassék a vizsgáló bizottságoknak. Nem veszi-e észre, hogy a vizsgálatok egyik tantárgyát képezi a statisztika is, az ingatag, változó és részben megbízhatatlan adatok és számok óriási tömegével? Az osztrák rendeletek nem tartották fölöslegesnek

megmondani a vizsgálóknak, hogy e tudományból ne követljenek olyan részleteket, a melyeknek könyv nélkül megtanulása nem maradandó becsű, s a melyekkel csak a vizsgálatra tömi tele a szegény tanuló különben is nagyon túlterhelt emlékezetét, hogy a vizsgálat után meg elfeledje. A statisztika, bármennyire elismerem is fontosságát, csak segéd-tudománya a jogásznak; helyeselhető-e, hogy az minden részleteivel, roppant tömegével nehezüljön a hallgatóra oly fontos főtárgyaknak, mint például a római jog, háttérbe szorításával? Az egyetemes európai jogtörténet compendiuma is szükségkép sok jelentéktelen adat, név, codex följegyzését foglalja magában, nevet és codexet, a kik és a melyek nem voltak hatással az általános fejlődésre. Az osztrák, sőt általában a német felsőbb oktatás nem ismer ily széles keretű tudományt, és még sem tartotta szükségtelennek figyelmeztetni a vizsgáló bizottságokat, hogy a jog- és államtörténetre nézve fontosabb momentumokat kérdezzék. Nálunk ez idő szerint a jogi kar vizsgálatainak egyik leginkább rettegett tárgyát képezi a jogphilosophia. Bölcselkedés a jog fölött a jog ismerete előtt. A priori definitiók, a melyeket szó szerint betanulnak a hallgatók, hogy elfeledjék, mire megérthetnék. Az osztrák rendelet helyesen jegyzi meg, hogy a jogphilosophia alaposabb tárgyalása rendszeren csak az oly tanulóra gyümölcsöző, a ki általában előszeretettel foglalkozik philosophiai tanulmányokkal; s az érintett tudományból csak annyit követel a vizsgálaton a joghallgatóktól, hogy a nevezetesebb jogphilosophiai rendszereket és azok történeti fejlődését ismerjék.

Azt hiszem, nem kell bővebben fejtegetnem, hogy én a vizsgálati utasítást már azért is szükségesnek tartom, mert ez úton is könnyíthetni vélek ifjainkon, a kikre a tantárgyak sokasága úgyis elég súlyos teherként nehezül. Így válik lehetővé, hogy több időt szentelhessenek a főbb tantárgyaknak s kevesebb tárgyra és részletre központosított erővel mélyebbre ható, alaposabb tanulmányokat tehessenek. Szükséges e fölött az utasítás a vizsgálóknak már azon okból is, mert az hozza összhangzásba a vizsgálatot az oktatással, holott ellenkezésbe jöven a kettő, a vizsgálat káros visszahatással lehet felsőbb oktatásunkra. Többször megjegyeztem már, hogy a ki vizsgálatra készül, inkább tanulmányozza a vizsgálót, mint a tanárt.

De ideje áttérnem az államvizsgálati bizottságok alakítására.

Kérdésül intéztetik hozzánk: helyes-e, hogy az államvizsgálati intézmény egészen az egyetem befolyásának van alárendelve?

E kérdésre csak egyhangú lehet a felelet: hogy ez bizony távolról sem helyes. Az államvizsgálatnál szükségkép az államot és csak az államot illeti az ellenőrzés szerepe, mind az intézetekkel szemben, a melyekre a felsőbb szakképzést bízta, mindazon elméleti képzettség megítélése tekintetében, a mely a tudományos képzettséget igénylő szakpályákra készülő ifjaktól, a közönség érdekében, megkívánandó. E szerint az államot, vagyis annak felelős képviselőjét a közoktatási minisztert, illetheti csupán az államvizsgálati bizottság összes tagjainak kinevezése.

Az iránt tehát nem lehet kérdés, hogy e bizottságok csupán kinevezett tagokból állítandók egybe. Az egyetem, mely a vizsgálat által maga is ellenőriztetik, nem választhatja e bizottságok tagjait. Szintoly kevéssé választhatják azon szakemberek testületei, a kiknek sorába lép az ifjú, ha kellő tudományos képzettséget tanúsít. Ezen testületeknek legfőlegb' kijelölés joga adható meg. S hogy a kijelölésben sem mindig szerencsésen járnak el, arról könnyen meggyőződhetik bárki, ha csak a budapesti ügyvédi kamara vizsgáló jelölteinek névsorán végig tekint. Rendszeren azt választják, a ki ráér. S a legkiválóbb szakemberek nagy elfoglaltságuk miatt nem érnek rá.

A vizsgáló bizottságok alakítása általában a legnehezebb kérdések egyike, a melyet sehol sem sikerült még kielégítőleg megoldani. Nem könnyű a vizsgáló szerepe. A porosz kamarában mondotta nem rég egy tudományos férfiú, hogy tizennyolcz éve veszen részt a vizsgálatokban, s e hosszas idő alatt többször volt alkalma a kérdések, mint a feleletek ostobaságán boszankodni. Általános a panasz, hogy a gyakorlati pálya embere nem abból kérdez, a mit tanítanak, vagy csak a vizsgálat előtt olvas meg egyes részleteket, s kérdéseiben gyakran esik a concret esetek casuistikájába. A tanár meg tudományát hajlandó fitogtatni, s a fogós kérdéseket, a tudomány curiosumait hajhászszza. A tanárt e fölött saját tankönyve, elmélete s doctrinaire ellenszenve más elmé-

letek iránt vezeti. Már Mohl Róbert, e kérdések egyik legalaposabb vizsgálója kiemeli káros hatását az egyetemi rendszerre nézve, ha tanárok vesznek részt vizsgáló bizottságokban. Épen tanárok emelték ki ezt nálunk is leginkább, mióta az enquête egybehívása e kérdésekre fordította a közfigyelmet. A tanár jelenléte a vizsgálaton megsemmisítheti a tanulóra nézve azt a kevés szabadságot is, a mit az uralkodó rendszer még fenhagyott. A mily hasznos a párhuzamos tanszékek tanárainak versenye a tanszékeken, oly káros hatású lehet jelenlétök a vizsgálatokon. A rendszerről szólok, tekintet nélkül viszonyainkra. Lélektani szempontból bírálom az intézményt. S e tekintetben tanárok állítják, hogy a tanpénz árnyoldalai a vizsgálatokon tűnnek föl leginkább. A tanár is ember, csuda-e, ha önkéntelenül is hajlamot érez azon hallgató iránt, a kiben, hogy egy jogtanár szavaival éljek, saját adófizetőjére ismer; s viszont nem megfogadható-e, ha ellenszenvét collegája iránt, a ki vele a tanszéken versenyez, könnyen átviszi annak hallgatójára, hogy téveseknek tüntesse föl versenytársa elméleteit, nem kielégítőnek oktatása eredményét. S a szegény tanuló, mint már megjegyeztem, hogy egyik irányba se ütközzék, mindenik tanárt hallgatja, ugyanazon tárgyból, nagy idővesztéssel, sok erópazarlással. Ha pedig csak egyik tanár vizsgál állandóan, hiában áll fenn a párhuzamos tanszék, nem lesz hallgatója. Nem is szólottam arról, a mit minden kiváló tanár panaszol, mennyi időt rabolnak el a vizsgálatok a tudományos foglalkozás nem csekély kárára.

A mondottaknál fogva kétségkívül kívánatos volna teljesen a tanári karon kívül álló kitűnő szakférfiakból állítani össze az államvizsgálati bizottságokat. Ez az eljárás felelne meg fensőbb oktatásunk érdekeinek is leginkább. Nem hiszem azonban, hogy oly bővében volnánk a szakférfiaknak, a kiknek ideje és kedve is volna e fontos megbízásnak lelkiismeretes odaadással megfelelni; s így a tanárok kinevezését az államvizsgálati bizottságokba, fájdalom, alig tartom még, viszonyaink közt, mellőzhetőnek. A törekvésnek oda kell irányoztatnia, hogy lehetőleg mellőztessenek.

Fontos dolog, nézetem szerint, hogy a vizsgáló bizottság ne váljék állandóvá. A vizsgálatra készülő ifjúság hamar kitanulja a vizsgálók tudományos irányait, nézeteit, hajla-

mát bizonyos elméletekre s elfogultságait, kedvencz kérdéseit, s könnyen egyoldalú irányt vesz a tanulás. Szükséges továbbá, épen az egyoldalúság ellensúlyozása végett is, hogy több tagból álljon a bizottság, az állam kiváló tudományos képzettségű főbb hivatalnokainak, olykor alkalmilag magának a közoktatási vagy az igazságügyi miniszternek is, elnöklete alatt. Szükséges, hogy a tanfolyam bevégezése után azonnal lehetővé tétessék az ifjúnak a vizsgálatot letenni, s gyorsan adassék ki a bizonyítvány. Nem tévesztendő szem elől, hogy az államvizsgálat célját nem tűzhetni magasabbra, annak megítélésénél, van-e az egyetemi pályát végzett ifjúnak elegendő *elméleti* képzettsége a szakpályára, a melyre készül. S szükség, hogy az ítéletmondásban az a „rigor non exasperans, amor non emolliens“ vezesse a vizsgálókat, a melyet oly nehéz, de lelkiismeretes eljárás mellett nem lehetetlen eltalálni. Talán mondanom sem kell, hogy a nyilvánosságnak kell örködnie a vizsgáló bizottság eljárása fölött.

De legyen elég az első kérdéstről, a mely a tanulmányi és a vizsgálati rendszerre vonatkozik. Oly kérdések, a melyek a fensőbb oktatás egész rendszerét érintik; s köteleességemmé tették ennél fogva, egész nagyságában, teljességében vetni föl a fensőbb oktatás rendszerének kérdését.

Kautz Gyula: Legyen nekem is szabad, a mennyire lehet röviden, igénytelen nézeteimet elmondanom; ennek folyamában leszek bátor némelyekre reflectálni, a miket az előttem szólott igen tisztelt enquête-tag ur elmondani szives volt.

Nézetem szerint egy jó közoktatási rendszernek, és különösen a jog- és államtudományi szervezetnek, bizonyos stabilitással kell birnia. Oly rendszer, s oly tanulmányi organizatio, mely minduntalan változtatásoknak tétetik ki, lehetetlen, hogy veszedelmére ne váljék, ugy a tudomány, mint az oktatás ügyének. Nem ismerek országot, hol a jog- és államtudományi organizatio oly rövid idő alatt annyi fázison vitetett volna keresztül, mint nálunk. Elkezdve 1850-től egész a mai napig, ugy az ifjúságnak, mint a tanároknak kárára és zaklatására folytonosan változtatások hoztak be a nélkül, hogy csak egynél is láttuk volna némi megnyugvással azt, hogy olyan jellege van, melyet emberi számítás szerint véglegesnek lehet mondani.

A mit e tekintetben még meg akarok említeni, az, hogy bármily fontosak a szervezeti intézkedések és rendszabályok a közoktatás terén, a döntő momentum mégis mindig a szellem marad, melyben a tanító és a tanuló a szervezetet értékesíti, kezeli és alkalmazza. S megvallom, attól tartok, hogy ez irányban minden szervezési törekvéseink nagy nehézségekre fognak találni; egyrészt azért, mert nálunk Magyarországon az egyetemes és különösen a jog- és államtudományi kart tisztán azon magas ideális hivatás szempontjából nézni, mint ezt Csengery t. tagtársunk teszi, talán mégis nehéz, tekintettel a fenforgó concret körülményeinkre. Továbbá nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy az egyetemnek csakugyan kétféle irányu rendeltetése van, egyfelől a magasabb irány, a tudományos fejlődés képviselése, másik a praktikus irányu szakképzés. Abban igaza van Csengery tisztelt tagtársunknak, hogy a reformok, melyek 1870. és 79. közt keresztülvitetettek, a magasabb ideális irányzatot háttérbe szorították, és előtérbe tolták a szakképzést, melyet ridegen kifejezve a bifurcációban találunk fel.

Figyelembe veendő továbbá az is, hogy az egyetemre jövő ifjúság előkészültsége és alpműveltsége nagyon hiányos. Nem tartom magamat illetékesnek a gymnasiális rendszer felett végleges ítéletet mondani, nem is tartozik ide; de annyi bizonyos, hogy hosszú egyetemi tanári pályámon azt a meggyőződést szereztem, hogy mióta a most érvényben levő gymnasiális rendszer behozatott és annak keretén belől egyfelől a történelem, másfelől a philosophia és a classikai tanulmányok háttérbe szorítottak, a formális műveltség, mely a juristának okvetlenül s nagy mértékben szükséges, és a bölcsészeti előkészültség az ifjúság nagy részénél hiányzik. A meddig ezt meg nem változtatjuk, bármily tökélyes tanulmányi szervezetet hozunk is be, a jogtanár azon magas hivatásnak, melyet Csengery t. tagtársunk jelzett, nem fog megfelelni.

Hozzájárul az, hogy igen sok, a mi Németországban és Angliában lehetséges, nálunk nem az. A mi ifjúságunknak — nem mondom nagy részénél, — de egy részénél hiányzik a tudomány utáni vagy és a tudományosság iránti érzék, mely ezen két nemzet tanuló ifjúságát annyira kitünteti. Továbbá hiányzik valami, a mi még nagyobb baj, hiányzik a német és az angol munkakedv, az a törhetlen szorgalom, bizonyos

dolgokat elsajátítani és azok mélyére hatni; majdnem mondhatnám: hiányzik a valódi, semmitől vissza nem rettenő kötelességérzet nem keveseknél. Ez a legjobb organisatióknak is veszélyeztetési eredményességét.

A mi az előttünk fekvő kérdést illeti, véleményem az, hogy igen nagy a feladat, melyet az igen tisztelt miniszter úr maga elé tűzött, és örülök, hogy annyi buzgalommal karolja fel és annyi szakerőt és hivatott egyént hív fel tanácsadásra. De bátor vagyok azon kérést intézni hozzá, tart-suk mindig szem előtt azt, hogy a legnehezebb kérdések egyike előtt állunk. Vitassuk meg minden oldalról, inkább hosszasan, nehogy ismét oly állapotba jussunk, mely pár esztendő mulva új enquete-t s új intézkedéseket tesz majd szükségessé. Zuerst wägen, und dann wagen. Ezen tétel, ha valahol, úgy itt bizonyosan helyén van.

A másik, a mit a t. miniszter figyelmébe ajánlani kívánatos, az, hogy ha tárgyalásaink folyamában oly kérdések merülnek fel, melyek az egyetem többi karait is érintik, észszerű volna ezeket is legalább egy-két taggal körünkben képviseltetni. Ép úgy kérem, méltóztassék a miniszter úr a jogakadémiák igazgatói közül is egyet-kettőt meghívni. Utóvégre ők is sok oly tájékoztató felvilágosítást adhatnak, melyek mindnyájunkra nézve becsesel bírók lehetnek.

A mi Csengery t. tagtársunk nézeteit illeti, legyen szabad ezekre itt egy megjegyzést tennem.

Én Csengery t. tagtársam felfogását, mint az egyetemnek igazán ideális magaslátán állót, elvben helyeslem és elfogodom.

Ismételve hangsúlyozom azonban, hogy ama felfogás két olyan előfeltevésből indul ki, melyeknek alapja nálunk nem egészen van meg. Az egyik az, hogy megannyi kitűnő, szorgalmas fiatal embert tételez fel, olyanokat, a milyenek nálunk szintén szép számmal vannak ugyan, de talán még sincsenek annyian, hogy ezt lehetne a szervezésnél zsinórmértékül venni. A másik az, hogy évtizedek óta különböző oldalról felhangzó panaszoknak akart a kormány és a tanári testület eleget tenni, midőn több oly szabályt alkotott, melyet t. tagtársunk helytelenít.

Azt gondolta különösen a miniszter, hogy a bajon azzal lehet segíteni, ha több vizsgát hozunk be. De e tekintetben

igazat adok Csengery t. tagtársamnak, hogy a most fenálló vizsgarendszer valóságos átka minden tudományos működésnek úgy a tanárokra, mint az ifjuságra nézve. Ezen tehát okvetlenül segíteni kell.

Erre vonatkozik az első kérdőpont, melyre nézve bátor vagyok egy igénytelen javaslatot tenni, mely csak az esetre volna elfogadható, ha a többi pontnál a tanácskozás oly eredményekre vezetne, melyek nézetemmel megegyeznek.

Nézetem az, hogy az első kérdésre: vajjon fentartassanak-e a főcollegiumok és elégséges-e a vizsgálatok tárgyaiból egy félévi főcollegiumot hallgatni: azt felelhetni, hogy vagy fen kell tartani az eddigi szabályt, és megtoldani azzal, hogy a nagyobb fontosságú tantárgyakból, mint pl. a római jogból, nemzetgazdaságtanból stb., speciál collegiumok is hallgatók; vagy kimondani, hogy némely főcollegium óraszámára egyszerűen szaporíttassék, vagy végre eltörölni a különbséget fő- és mellécollegium között és a tanszabadság elvének jobban megfelelő azon rendszert létesíteni, hogy a vizsgálati tárgyak mindegyikéből *bizonyos óraszám* lenne hallgató, a mi azonban nehézségekbe ütköznék. Részemről leghelyesebbnek tartanám az első mód elfogadását.

Egyébiránt a többi kérdésekre nézve fentartom magamnak, hogy később nyilatkozhattam.

Kerkapoly Károly: Ugy vagyok meggyőződve, hogy a dolog kellő megbeszélésétől az időt kimélni nem szabad; de másfelől azon véleményben is vagyok, hogy tanácskozányainkban a lehetőségig oly rendet kell tartani, mely a gyakorlati eredményre mielőbb való eljutást a lehetőségig biztosítja. E végből a kérdéseket egymástól elválasztandóknak, s ez által a feladatot egyszerűsítendőnek vélem. Épen ezért részemről ezúttal nem bocsátkozom azon kérdés vitatásába, vajjon miként alakíttassanak az egyes vizsgáló bizottságok, adassék-e és minő utasítás számukra? Egyelőre szorítkozom a Csengery t. tagtársunk által fölvetett kérdések közül csak arra: megtartassék-e továbbra is az évi vizsgák rendszere? közelebről arra: fentartassanak-e továbbra is az alapvizsgák, vagy se? Teszem ezt azért, mert ha e kérdés tagadólag dől el, természetesen kárba vesz minden tanakodás a fölött, miként alkottassanak össze és minő utasítással láttassanak el a megfelelő vizsgáló bizottságok.

Az alapvizsgákat azon körülmény szülte, hogy a fiatal-ság egy része nem feküdt neki az előadások látogatásának és a tanulásnak. E baj oka részben a szülőkhöz is van, kik fiaikat nem ritkán csak a beiratkozásra, nem pedig az itt élésre is szükséges költséggel látják el. Az ily ifjak aztán a beiratkozás után rögtön haza mennek. Vannak olyanok is, a kik idejüket az egyetem székhelyén töltik ugyan, de nem a tantermekben. Az ilyeneknél nem az a cél, hogy tanuljanak, hanem hogy valamiképp bizonyítványhoz jussanak. Nem járnak tehát az előadásokra, hanem részint szállásukon, részint a kávéházakban töltik idejüket. Ezekre akartak kényszerítő nyomást gyakorolni. Az eszközök egyike gyanánt kínálkozott a névsorolvasás, másikkául az évi vizsgák.

A névsorolvasást szerencsétlen methodusnak tartom. Hacsak 150—200 hallgatója van is a tanárnak, s nincs az a szerencsés adománya, hogy a physiognomiákat azonnal felismerje, a tanuló, ki a tizenharmadik padról hat társa helyett is kiálthatja a „jelen“-t, azonnal érzi a rendszabály hiábavalóságát, kezdi kinevetni a hiu erőködést s reákap keresni a módot, hogy a többi rendszabályokkal is hasonlóképp bánhasson el.

A kiinduláspont a catalogusolvasásnál, úgy mint az évenkénti vizsgák behozatalánál az volt, hogy a tanuló kényszeríttessék a tanulásra. Csinálhat valaki magának illúziókat az iránt, hogy e törekvésnek, közelebb a catalogusolvasásnak üdvös hatása van; de nemcsak én mondhatom, hanem megmondhatja akármely tanár, hogy ennek az a hatása van, hogy mikor beáll a catalogusolvasás valószínűsége, bejönnek ugyan a hallgatók az egyetemre és tele vannak velök a folyosók, de nincsenek tele a tantermek, az előadások alatt pedig nyitogatják az ajtót és be-benéznek, megtudandók ha van-e catalogusolvasás. A ki pedig bemegy a terembe, az neheztel a tanárra, hogy miért tartja őt gène-ben egy hétig is, miért nem olvas már catalogust, és nem egy tanárnál divatozik, hogy az előadások alatt is „catalogust“ kiáltoznak. Mindez alkalmas arra, hogy az se tanulhasson, a ki akarna; de nem arra, hogy az is tanulni kényszerüljön, a ki nemakarna.

Alig mondhatom valamivel szerencsésebbnek a megkísérelt módok másikat, az évi vizsgákét. Ezekre nézve teljesen osztozom a Csengery t. tagtársunk által elmondottak-

ban. Mennyire igaza van Csengerynek, ha állítja, hogy ma a fiatalság inkább tanulmányozza a vizsgálót, mint az előadó tanárt, bizonyítja az a tény, hogy az előadásoknál közel sem jegyeznek annyian, mint a vizsgálók kérdéseiből, s az azok megelégedésére adott feleletekből. Ehhez még hozzáadhatom azt, hogy az évi vizsgák rendszerének fentartása mellett is helyesebb lenne kellőleg ellenőrzendő írásbeli vizsgára helyezni súlyt, a mely mellett az ifju jártassága összefüggő dolgozatokból ítélnék meg, nem pedig egyes töredékes ismeretekből, a melyek elsajátíthatók a nélkül, hogy összefüggésükről avagy csak sejtelve is lenne az illetőnek.

Ezt mellékesen megjegyezve visszatérek azon meggyőződésemnek újból is hangsúlyozására, hogy ha azon czélból indulunk ki, hogy tanulásra kényszerítsük azokat, a kik tanulni nem akarnak, ha a rendszert ezekre, nem pedig azon hála isten mégis nagyobb számra való tekintettel állítjuk fel, a kik tanulni kívánnak, ugy semmiféle tanítási és tanulási rendszeren nem lesz áldás. A magyar példabeszéd szerint: „Nem akarásnak nyögés a vége.“ Aki nem akar tanulni, azt a tanulásra kényszeríteni nem lehet, és rendszereket ez igyekezettel kovácsolni, a tanulni akaróknak kárával, ferde eljárás.

Nézetem szerint tehát nem ezen az uton kell indulni, hanem arra kell törekedni, hogy hova-tovább annál inkább nagygyá válják azok száma, a kik tanulni akarnak.

Csemegi t. tagtársunk azt mondta, hogy két dolgon fordul meg a tanítás és tanulás sikere, t. i. hogy mit és hogy miként tanítanak. Én hozzáteszem, hogy kiknek tanítanak! Mert ha a tanuló nem képes vagy nem akarja azt a tanítást bevenni, legyen az akármilyen, nem lesz rajta áldás. Figyelmünket azokra is kell tehát fordítanunk, a kiknek tanítunk.

Ezért hiábavaló dolog az egyetemi tanrendszert reformálni akarni mindaddig, míg a gymnasiumok nem reformáltak. Az, a mivel mi most itt foglalkozunk, tulajdonképen filius ante patrem. A gymnasiumoknak kell a fiatal emberrel megkedveltetni a tudományt, és őt előkészíteni az egyetemi előadásoknak keresésére, és sikerrel való hallgathatására. Ezért ezek reformja nélkül az egyetem akár egészben, akár egyik facultásában véglegesen nem rendezhető. Nem hallgathatom el azon meggyőződésemet, hogy az egykor úgyne-

vezett lyceumi cursusnak, s az az által nyújtott képzésnek hiányát az egyetemek sajnosan érzik.

Az évenkénti vizsgákra vonatkozólag még egyet kívánok kiemelni. A jogásznak, mint tudjuk, a vizsgákról nyert bizonyítvány igen fontos. A nélkül nem léphet a birói pályára és nem lehet ügyvéd. Azonban a közigazgatási pályára készülő fiatal ember előtt, a legutolsó állomástól egészen a miniszterségig, minden pálya nyitva áll bizonyítvány nélkül is. A kit tehát a tudományszeretet nem buzdít a tanulásra és a vizsgák letevésére, az, ha nem a szoroson jogi pályára készül, azt sem tudja, mire való neki a bizonyítvány.

A jogi oktatás rendezésénél tehát két előfeltételt tartok okvetlenül szükségesnek: az egyik a megfelelő gymnasiumi reform, a másik a vizsgarendszernek összhangzásba hozása, egyfelől a tanrendszerrel, másfelől meg az életben való megélhetés feltételeivel.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Kétségtelen, hogy megfelelő gymnasiumbeli előkészültség nélkül a jogi és államtudományi kar magasztos hivatásának megfelelni nem képes, s a kormány foglalkozik is egy jobb gymnasiumi rendszer kidolgozásával, gymnasiumaink fölött azonban általánosan pálczát törni nem szabad. Igaz, vannak az országban zug-gymnasiumok, melyek tanerők tekintetében szegények, és a tanulmányi rendszer s administratio tekintetében még szegényebbek. Vannak azonban olyan intézeteink is, melyek a művelt külföld hasonló intézeteivel bizonyára megállják az összehasonlítást.

A mi a vizsgálati rendszernek a gyakorlati élettel való összhangzásba hozatalát, s jelesen a nem birói, hanem közigazgatási tisztviselőktől követelendő qualificatiót illeti, a közoktatásügyi miniszterium az ez irányban teendő kellő intézkedések s megindítandó tárgyalások végett fölszólította a belügyminiszteriumot.

Csemegi Károly legfőbb ítélőszéki tanácselnök. Azok után, a mik kétségen kívül a leghivatottabb részről eddig előterjesztettek, meg fogja engedni a t. értekezlet, hogy részemről is néhány megjegyzést koczkaztassak.

A felett, vajjon a franczia vagy a német rendszer helyesebb-e, e perczen nem kívánok és nem is volnék képes vitába ereszkedni; de annyit kénytelen vagyok megjegyezni,

hogya az a rendszer, mely oly kitűnő férfiakat és oly nagy számmal mutat fel — első rendű tudósokat, kitűnő szónokokat, nagy államférfiakat és a jogtudomány mindenik ágában valódi kitűnőségeket — az a rendszer lehetetlen, hogy alapjaiban hibás legyen. Én elismerem, hogy tán mélyebb elméleti — hogy úgy mondjam philosophiai — képzettségre inkább előkészít a német rendszer, de nem volnék képes kétségbe vonni azt, hogy a francia rendszer az eredmények tekintetében, különösen a nagy eszmék létrehozatala és érvényesítése tekintetében, nem áll bármely más rendszer által elért eredmények mögött. Bár lehetne nálunk a reformokat úgy létesíteni, hogy azok czélszerűségüket és helyeségüket oly eredményekben constatálnák, milyeneket a francia jogtudomány és a francia jogtudósok felmutatnak. Ezt mellékesen megjegyezve, minthogy a fölvetett kérdés csakis azon két szempontban culminál, fentartassék-e az alapvizsga és fentartassanak-e az államvizsgák? az alapvizsgákra nézve én is azon nézetben vagyok, melyet Kerkapoly tanár ur tolmácsolt. Valaminek kell lenni, a mi a fiatal-ságot a tanulásra inkább ösztönözze, mint azt jelenleg észleljük.

Mi, kiket a sors vagy saját munkásságunk a jogi téren magasabb államhivatalokra vezetett, valahányszor összejövünk az újabb nemzedék egyik-másik tagjával, vagy ha ilyen egyén hivatalunkban alkalmaztatik, kénytelenek vagyunk tapasztalni, sajnosan tapasztalni, azon ifju addigi kiképzésének igen nagy hiányát.

Nevezzék a mostani rendszert bárminek, és képezze ez bármely rendszer utánzását: mi nem vagyunk képesek más-kép nyilatkozni, mint hogy ezen rendszer nem felel meg azon várakozásnak, melyet joggal intéz hozzá a haza és a civilisatio. Hivatkozom azon t. tagtársainkra, kik az ügyvédi vizsgákkal foglalkoznak. Az ügyvédi vizsgákon a megbukottak száma oly nagy, hogy már ez is mutatja az iskolákban való előkészültség rendkívüli gyarlóságát; és mutatja azt, hogy ezen oktatási rendszer nem tartható fenn. Az eredmények constatálják, hogy „Es ist etwas faul im Staate Dänemark.“ Ezen segíteni kell akármi módon, ha legalább a jövő generáció érdekét meg akarjuk menteni.

Elismerem én azt, hogy minden kényszerrendszabály-nál egyszerűbb és helyesebb volna az, ha a tanulási ösztön, a magasabb kiképzés utáni vágy ébresztetnék az ifjakban. De kérdés: lehetséges-e ez? Elérhető-e ezen czél viszonyaink mostani állapotában, azon körülmények közt, a melyeket Kerkapoly tagtársunk oly élénken ecsetelt? A kiképzésnek legalább is annyira kell mennie — és ezt concedálok Csen-gery t. tagtársamnak — a mennyi egy szakembernek szükséges. Ennyit joggal megkövetelhetünk és ezen követelést az élet szabja élénk. Ha nem is érhető el a rendszer által annyi, a mennyi arra szükséges, hogy tudósok képeztesse, de annyit el kell érünk, hogy elegendő számú valódi szakférfiaink legyenek. De a midőn kénytelenek vagyunk azt észlelni, hogy erre sincs kilátás, akkor hiába beszélünk ma tudósok neveléséről, vagy a tudomány magasabb fokára vezető rendszerről; mert mindenekelőtt, arról kell beszél-nünk, hogy a mindennapi élet számára kapjunk oly férfiakat, kiknek, ha kezébe per kerül, ne veszítse el perét a fél azért, mert azt ügyvédre bízta. S méltóztassanak elhinni, az életből mondom, hogy akárhányszor van eset, hogy ha a szegény ember maga jelenne meg a bíró előtt, és maga mondaná el védekezését, megnyerné perét, melyet csak azért veszített el, mert egy rabulista kezére bízta.

Már most, ha a jelen rendszer eredményei nem jók, ha azok visszajesztoók: okvetlenül a rendszerváltoztatás szükség-e nyomul az előtérbe. A kérdés tehát az: Elejtessenek-e az alapvizsgák? E kérdésre a felelet attól függ, vajjon az alapvizsgák létezése okozza-e a bajt, vagy pedig az alapvizsgáknak nem helyes berendezése? Kénytelen vagyok kifeje-zést adni azon nézetemnek, hogy a baj oka nem abban van, hogy alapvizsgákat kell letenni, és így a baj nem is fog megszűnni, ha az alapvizsgák elesnek. Én egészen Kerkapoly t. barátom álláspontját foglalom el. Ha nem lehet kényszer nélkül elérni, hogy a joghallgató jogtanuló legyen, tehát készeríteni kell arra. E kényszert csakis egy helyesen szervezett és szigorúan keresztülvitt vizsgarendszerben találom fel; a miből önként következik, hogy kényszeríteni kell őt. Ebből folyik, hogy az alapvizsgák fenntartását kikerülhetetlennek itélem. De kikerülhetetlen egyszersmind az államvizsga is. Szükségesnek tartom azonban, hogy az alap-

vizsga és az államvizsga necsak színleges legyen, nehogy a kivitelben meghiusuljon az azokhoz kötött remény. Lehetetlenné kell tenni a vizsga szigorú komolysága által a vizsga céljának meghiusítását; lehetetlenné kell tenni, hogy valaki bizonyítványt kapjon arról, hogy oly tudománnyal bír, a melyvel valódilag nem bír; lehetetlenné kell tenni, hogy a bizonyítvány, a valótlannak teljes érvényű bizonyítéka legyen. Igaz, hogy ez nehezebb, mint a vizsgák decretálása, és fájdalom, nekem is sokszor kellett észlelnem, hogy a legjobb elvek, a legüdvösebb határozványok, a legszükségesebb intézkedések az azok alkalmazására hivatott egyéneken hajótörést szenvednek. De ha a vizsgálati bizottságok úgy lesznek alakítva, hogy az azoktól nyert képességi bizonyítvány mindig a valódi képességet bizonyítja, ez esetben nem félek attól, hogy ifjaink buzgalma nem fog növekedni, hogy a tanulás komolyabb, intensivebb, a kiképzés eredményesebb lesz. Ez esetben igenis nyerni fogunk szakembereket (*Kerkapoly Károly* közbeszól: Mesterembereket!)

De természetes, hogy a vizsga mellett a tanítást, s a tanrendet sem szabad szem elől téveszteni. Elegendő időt kell fordítani a római jog tanítására, a polgári törvénykönyvre, az eljárásra, a büntető-törvénykönyvre, a bünvádi eljárásra, ha a rendszer szerint — mint Csengery t. tagtársunk megjegyezte — az alaptételek taníttatnak, ha az összefüggés és a különbözőség tüzetesen tárgyalatik, ha minden buzgalommal, áthatottsággal a tudomány kiváló jelesei által — egy valódilag hivatott tanári testület által eszközöltetik: ez esetben lehetetlen, hogy az ifju — megfelelő természeti adomány és szorgalom mellett annyi szakismeretet el ne nyerjen, a mennyit a gyakorlati pályának kiváló sikerrel való betöltése igényel. Végre tökéletesen igaz marad, a mit Dupin mondott, hogy az egész gyakorlati jogászat a különbségek felismerésében áll. Ha odaviszszük az ifjut, hogy az egyes disciplinák alapelvét, alaptételeit, a disciplinák rendszerét tüzetesen ismerje; ha az egyes intézmények regnans ideáit tudja; ha a különbözőségeket megkülönböztetni képes, szóval, ha a terület — legalább főbb elemeiben — tisztán áll szemei előtt: akkor nem „mesterembereket“, hanem szakembereket képeztünk, és ezzel ma meg lehetünk elégedve.

Abban foglalom össze igénytelen nézetemet, hogy az alapvizsga, valamint az államvizsga is fentartandó mindaddig, míg helyébe olyasmi nem állíttatik, a mi legalább is ugyanannyi eredményt képes felmutatni.

Dr. Emmer Kornél: Nagyon inpopuláris dolog, ha az ember a tanszabadságot egész terjedelmében nem fogadja el, úgy mint egyáltalában inpopuláris a „szabadság“ szóval összetett jelszavak ellen felszólalni. De én részemről, az elénk terjesztett kérdésben megemlítetvén a tanszabadság kérdése is, és azzal a tanulási szabadság kérdése szintén összekötve lévén, egész őszinteséggel megvallom, hogy hivatkozással azokra is, a mik itt a középiskolákból kikerült fiatal embereknel tapasztaltakról mondtak, részemről a tanszabadság követelményeit egész terjedelmőkben ez idő szerint nem látom megvalósíthatóknak. Megvallom, nagyon üdültem azokon, miket Csengery t. tagtársam mondott, s hízgelgek magamnak azzal, hogy ideális felfogását az egyetem feladatáról nemcsak értem, de osztom is. Nálunk azonban épen azon tapasztalások miatt, melyeket részint, mint az államvizsgálati, részint, mint az ügyvédvizsgálati bizottság tagja tettem, nem látom az egyetem azon feladatát is megvalósíthatónak — és talán más egyetemeknek sincs azon feladata —, hogy mindenkit, ki azon intézetbe kerül, irodalmi műveltséggel lásson el.

Csemegi t. tagtársam provocálta az ügyvédvizsgálókat tapasztalásaik közlésére. Én e tekintetben bátran mondhatom, hogy az encyclopaediai alapműveltségnek, még egy igen mérsékelt követeléssel szemben is, minimál mértékét sem találjuk nagyban és egészben a candidátusoknál; hogy azok a fegyelmezett gondolkozásnak igen ritkán adják jelét, hogy ott, hol történelmi kérdés vegyül a fölvetett szakkérdésbe, a hol szükséges, hogy az illető más téren való ismereteit is mutassa, a hol pl. egy műszó, legyen az a latin vagy a görög nyelv elemeiből képezve, és legyen még oly általánosan elfogadott, általa megértendő volna, hogy a kérdésre felelhessen: feltárul a vizsgáló bizottság előtt egész latifundiuma a műveltségbeli hézagoknak, s valóban borzasztó meggondolni, hogy hány könnyelmű censoron ment át azon candidátus, míg végre odakerül az ügyvédvizsgálati bizottság elé, hol igen keserves a tagoknak a jelöltet visszautasítani, főleg ha az illető már másodizben kísérli meg a vizsgát.

A mi magukat az élénk terjesztett kérdéseket illeti, már az elmondottakból is méltóztatnak kivenni azt, hogy én a fenálló rendszert fentartandónak határozottan nem tartom. Nem tartom pedig azért, a mit a tanszabadságról mondtam; de azért sem, mert a szünidők tultengését tapasztalom ezen rendszer mellett, továbbá az állami ellenőrködésnek a minimumra leszállítását, majdnem kizárását, és mert a tanpénz rendszere — de hisz erről más kérdőpontnál fogok szólni — nem egyez meg nézetemmel.

A mit Csengery t. tagtársunk a francia rendszer ellen felhozott, hogy ő azon nézetből indul ki, hogy az egyetem feladata tisztán az, hogy irodalmi műveltséget adjon —

Csengery Antal: Nem azt mondtam.

Emmer Kornél (folytatva) ... azt, a mit irodalmi műveltségnek, képzettségnek nevezünk, szóval, hogy a tanuló tudományos irányban törekedjék, és hogy ne legyen pusztán arra nézve garancia, hogy szakmájának meg fog felelni; arra nézve azt vagyok bátor megjegyezni, hogy más egyetemeken sem történik az, és hogy mindig csak egyeseknek, csak kivételeknek a szerencséje, hogy ezen irányban használják fel az egyetemet; de igenis kívánatosnak tartom azt, hogy az egyetem alkalmat nyisson arra, hogy a tudományszomj is kielégíthető legyen annak, a kinél az épen jelenkezik. De a mire szükség van, az a garancia, hogy szakemberek fognak képeztetni.

Tekintve tehát, hogy a mai középiskolák mellett az egyetemre kerülő fiatal embert nem látom arra képesítve, hogy minden tájékozottság hiányában, kevés előismerettel ellátva, önmaga megállapítsa egész tanrendjét, mintegy az egész egyetemi időre felállítsa tantervét — mert az első évben is, ha meg kell választania, hogy mit hallgasson, a választandó tárgyakat be kell ékelnie azon tervbe, mely az egész négy évre kiterjed, és azonfölül kénytelen a vizsgáló tanárookra való tekintetből egyik vagy másik tárgyat elejteni, vagy más tárgyat választani — ezeknél fogva én mennél terjedelmesebben és szabatosabban megállapítandónak tartom a tantervet mind a négy egyetemi évre. Szükségesnek látom ezt annál inkább, mert a leczkék egymásután következését is igen fontosnak tartom az időbeosztásnál, mint-hogy az időközi órák igen veszélyesek, szórakoztatják a fia-

tal embert, és épen ezek szoktatják el az egyetem rendes látogatásától.

Szükségesnek tartom továbbá, hogy az alapvizsgák fentartassanak. E tekintetben érveimet már elmondották mások. Azt azonban épen nem látom érvnek az alapvizsgák ellen, a mit Csengery t. tagtársam felhozott, hogy a hallgató azért nem figyel kellőleg a tanárok előadásaira, mert a vizsgára kell gondolnia. Én a vizsgát épen azért kívánom, hogy figyeljen.

Csengery: Ha az év végén nem azon tárgyból tesz vizsgát, a mit hallgat, hogyan figyeljen?

Emmer Kornél: Azt értem teljesen, de épen azt óhajtom, hogy abból tegyen vizsgát az év végén, a mit az év folyamán hallgat. Garantiát akarok arra nézve, hogy a mit hallgat, azt figyelemmel és eredménnyel hallgatja. Ez nem öli meg a speciál-collegiumokat. A speciál-collegiumokat az indolentia öli meg, de nem azon körülmény, hogy vizsgát kell tenni. Mert a ki érdeklődéssel van egy tárgy iránt, azt a vizsga nem fogja elvonni a speciál-collegiumtól. Szükséges továbbá, hogy a tanár a főcollegiumban merítse ki tárgyát, a tudomány egész rendszerét, s nem látom át, hogy miért volna kívánatos, hogy csak jelezze mintegy az irányt. Ellenkezőleg, garancia szükséges arra, hogy a hallgató a tárgynak minden alkatrészére nézve megismerkedett a tanár fel-fogásával és a tudomány categoriáival. A speciál-collegiumok feladata az egyes alkatrészeket bővebben kifejteni és a részleteket-előadni.

Én a szakiskolákat igenis szükségeseknek tartom; de nem látom kizárva, hogy az egyetem, a mellett hogy szakiskola, a tudományos kiképezésre is adjon alkalmat.

A mi a külföldi egyetemek látogatását illeti, azt magam is felette szükségesnek és megkönnyítendőnek tartom. E tekintetben azonban sem az alap-, sem az államvizsgák nehézséget nem képeznek, mert a nostrificálás is lehetséges lévén, nem incompatibilis a különböző egyetemek látogatása, sőt még a szigorlatok is külföldi egyetemen tehetők le, és azután itthon nostrificálni lehet a diplomát.

Mindezek folytán az első kérdésre nézve abban vagyok bátor összefoglalni véleményemet, hogy a tantárgyak sorozatát minél terjedelmesebben megállapítandónak tartom,

hogy fentartandóknak látom az alapvizsgákat, ha nem is a jelen alakban, de oly módon, mely a hallgatandó előadások sorrendének megfelel. A vizsgálati bizottságok összeállítására nézve pedig azt hiszem, a jelenlegi rendszer nem tartható fen, mert mindjárt ezen összeállítása folytán az állam ellenőrzését kizáró bizottság megállapításakor történtek az ellen felszólalások, sőt voltak, kik a különben igen megtisztelő kinevezést sem fogadták el, egyszerűen azért, mert nem akartak azon szerepre vállalkozni, hogy majorizáltassanak, ha nem is volt meg azon veszély, hogy azért, mert az illető kultag, majorizáltatni fog, de mert a kultagok nem voltak repraesentálva azon mérvben, hogy esetleg a beltagokkal szemben véleményöknek érvényt szerezhettek volna.

A mi a vizsgálati eljárás iránti részletes utasítást illeti, azt én is kivihetőnek tartom, a mint előttem már kifejtetett.

Szabó Miklós: A magam tapasztalásából mondhatom, hogy gyarlóbb rendszer mellett is kerülnek ki képzett fiatal emberek az egyetemről, és a legjobb rendszer mellett sem lehet sikert felmutatni, ha nincsenek meg a tanulás előfeltételei és a jó akarat. Kiemeltettek a német rendszer előnyei. Tudjuk, hogy legujabban a német rendszerről egész irodalom keletkezett; véleményt mondtak Gneist, Gierke, Goldschmied és mások; a német jogászgylés is foglalkozott a kérdéssel a mult évben, és a birói közegek panaszai folytán a kormány arra fordította figyelmét, hogy a jogi szakoktatást javítsa. Úgy látszik, hogy az eredmény nem függ egészen a rendszertől; mindenesetre kívánatos azonban a rendszer javítása is. A végczél kétségkívül a tanszabadság létesítése lesz. De azok után, a miket Kautz t. tagtársunk is az előfeltételekről és az előképzésről felemlített, bátor vagyok a t. bizottsághoz azon kérdést intézni, hol van az a fiatal ember, a ki ma a gymnasiumból kikerül, és kellő philosophiai előképzettséggel bir? Azon fiatal ember, a ki most az egyetemre feljön, nem képes magának tantervét megállapítani, tehát egészen illusorius volna rá nézve a tanszabadság. Ennek következtében meggyőződésem az, hogy a 'fiatalság' előkészültségének hiánya miatt is meg kell szabni a rendet, melyben a tárgyak hallgatandók. De azon rendszerrel, mely jelenleg fenáll, hogy t. i. csak félét kell hallgatni bizonyos tárgyakból, hogy valaki belőle vizsgára bocsáttassék, nem

tudnék megbarátkozni. Lehetetlen, hogy mikor valaki a tárgy elejét nem hallgatta és hallgatja a második felét, kellő tájékozottsággal birjon az illető tudományban. Szükségesnek tartom, hogy azon tárgyakat, melyekből valaki alapvizsgát tesz, végig hallgassa. Csemegi ő méltósága hivatkozott a római jogra. Ebből öt órai collegium . . . (Apáthy István közbeszól: nem is adatik elő öt órai collegiumban; nyolcz órában adatik elő.); meglehet, hogy az institutiók, de a pandektákat száz közül kilenczvenkilencz nem hallgatja és rendszerint nem is adatnak elő.

Kautz t. tagtársunk azt mondta, hogy hiányzik az ifjúságban a kötelességérzet. Mi is tapasztaljuk, hogy a kötelességérzet nem egészen szilárd, de az egyetemnek kell ébreszteni a kötelességérzetet és a munkakedvet. Átlátom én, hogy a tanár nem ismerheti mind a 300 hallgatóját, de még sem fogadhatom el, hogy lehetetlen volna ellenőrizni az előadások látogatását. Azt mondják, hogy az egyetemet nem lehet iskolává degradálni. Nem is kívánom ezen rendszert kiterjeszteni a harmadik és negyedik évre; de a két első év számára szükségesnek tartom bizonyos korlátozások fentartását.

Vajkay Károly: Mint a gyakorlat embere azokból fogom következtetéseimet levonni, miket a gyakorlati életben tapasztaltam. Évek óta foglalkozom az ügyvédi vizsgákkal, és ezeknél nyert tapasztalataim nyomán azon eredményhez kell jutnom, hogy a mostani tanulmányi és vizsgarendszer nem helyes. Nem azt tapasztaltam, hogy a fiatal emberek kevés részlet ismeretével birnának; sőt ismernek részletet akár mennyit, de az anyaggal nem tudnak mit csinálni. Ezek fonálán különösen azt találtam, hogy a mi leginkább hiányzik a fiatalságnál, az a fegyelmezett észjárás, az ész fegyelmezettsége. Ez a jogi tanfolyam változtatása által nem érhető el. A baj kútforrását én is ott találom, a hol az már előttem jeleztetett, t. i. a gymnasiumban. Bár nincs napirenden, okvetlenül el kell tehát mégis mondanom erre vonatkozó nézetemet, mivel csak így juthatok további következtetéseimhez, ahhoz, hogy az észlelt hiány főoka abban rejlik, hogy a gymnasium nem szolgáltat kellően előkészített növendékeket a felsőbb oktatásnak, vagyis nem törekszik oda, hogy a gyermeket kellő időben az észnek tornázásához szok-

tassa. Most a kilencz-tíz éves gyermeket mindjárt szembeál-
lítják öt-hat tanárral, kiknek egyike sem foglalkozik mód-
szeresen a gyermek eszének fokozatos fejlesztésével, hanem
mindegyik arra szorítkozik, hogy a maga tudományát egy-
szerre beleöntse a gyermekbe, s eme buzgólkodásában sem-
mi tekintettel sincsen tanártársai működésére, holott az első
feladat az, hogy *egy* tantárgyat ismertessünk meg behatóan
a gyermekkel, és ennek fonalán egy ember szoktassa a gyer-
meket gondolkodásra. Ezen nevelési előzmény s előkészítés
után következhetik csak, és várható sikeresen az ismeretek
kibővítése. Ellenben ily előzmény nélkül az a most is han-
goztatott követelés, hogy a gyermek sajátítsa el hat ember
tudományát 1—3 év alatt, mindig csak oda fog vezetni, hogy
a szorgalmas gyermek bemagolja ugyan a részleteket, és a
vizsgákon el is mondja azokat, de csak annyi haszonnal,
hogy legyen, mit a vizsga után elfeledhessen.

Másik hibája a gymnasiális rendszernek az, a mi szín-
tén jeleztetett már, hogy bár sok mindenfélét tanítanak is a
gymnasiumban, a legföbbre, a bölcselkedésre még sem szok-
tatják a fiúkat. Az, hogy egy évben egy kis logikát és psy-
chológiát tanul az ifju, nem elégséges arra, hogy elméjének
bölcsészeti felfogását fejlessze. Azt hiszem tehát a mondot-
tak fonalán helyesnek, hogy a gymnasiumban a négy első
osztályon keresztül *egy* tanító vezesse, illetve növelje a gyer-
meket, és csak azután, az ötödik vagy hatodik osztályban,
ha esze már fejlettebb és érettebb, állíttassék az több ember-
rel szembe; végül pedig a gymnasiális oktatásnak koronáját
az u. n. lyceális tanfolyam képezze. Így vezetettvén a közép-
tanoda növendéke, egészen más készültséggel fog az ifju az
egyetemre jöni, és meg fogjuk várhatni, hogy fegyelmezett
észszel kísérje a jogtanár előadását. Ezt a jogi tanfolyam
reformja előfeltételének tekintem, és ennek életbeléptetése
nélkül sikeres reformot a felső oktatásban nem vélek elér-
hetőnek. Avult felfogás lehet ez, de helyesnek tartom. Fegyel-
mezett észszel bíró ifjakkal szemben az egyetemnek szerin-
tem is kettős feladata van. Egyik az, hogy a tanulót tudó-
mányos munkálkodáshoz szoktassa, a másik annak szakbeli
kiképzetése. Mindkettőt elérhetőnek és mellözhetlennek is
tartom. De kiindulási pontul nem fogadom el a tudósok te-
remtésére irányzott törekvést. Mert az egyetem nem adhat

annyi ismeretet, a mennyivel egy tudósnak birni kell. Az
egyetem csak szoktathatja az ifjut az önálló gondolkodásra,
az önálló tudományos munkálkodásra. Tudóst, a szó nemés
értelmében, ellenben nem növelhet. De részesítheti, és az
állam érdekében kell is, hogy részesítse a fiatal embert a
szakképzettség ama fokában, melyet a mindennapi élet fog-
lalkozásai megkövetelnek a jogásztól; viszont az állam is
tartozik ellenőrizni vizsgák segélyével, hogy a tanintézet —
legyen az bár egyetem — eme feladatának megfelelt-e?

Ebből vonom következtetéseimet. Először is azt hiszem,
hogy nem a vizsgán kell kezdeni a reformot, hanem a tanul-
mányi rendszeren. És e tekintetben én sem vélem a teljes
tanulási szabadságot a mi viszonyaink közt már most élet-
beléptethetőnek. Én is meghatározandónak tartom az első
és második évben, vagyis addig, míg a jogásznövendék fel-
adatáról némi tájékozást szerezhethet, a hallgatandó tantár-
gyakat és azok sorozatát.

Kérdés e tekintetben, mit t. miniszter ur szintén felvett
a kérdések közé, hogy a kezdetül hallgatandó tárgyak ugyan-
azok legyenek-e, melyeket a jelenlegi rendszer állít előtérbe?
E tekintetben hibásnak tartom a mostani szabályrendelet
álláspontját. Az az ifju, ki csak most kerül ki a gymnásium-
ból, kinek még fogalma sincs a jogról, egyszerre — még
pedig azzal a tudattal, hogy már az első év végén vizsgát
kell tennie — szemben áll két roppant terjedelmű discipli-
nával, és mindakettő oly terjedelemben adatik elő, hogy
azokat egészűkben sem fél, sem egy évi collegiumban nem
elsajátítani, de áttekinteni sem lehet; sőt teremtettünk új
nevezetű tudományt is, csak hogy még nehezítsük a kezde-
tet, t. i. az európai jogtörténetet, melyet ily alakban sehol
sem adnak elő, és mely szorosán véve mégsem egyéb, mint
a német jog története összehasonlító módszerben tárgyalva;
holott a mi viszonyaink között attól, a ki magyar jogásznak
készül, első sorban megkövetelendőnek azt vélem, hogy az
a magyar jog fejlődésének történetét ismerje, de behatóan.
Ezen kezdje eszének jogászai életét a magyar kezdő fejleszteni.
Az úgynevezett európai jogtörténet kiküszöbölésével ennek
helyébe azt tenném tehát, a mi most mint magyar magán-
jog adatik elő az egyetemen, és elnevezném ezt a magyar
jog fejlődése történetének összehasonlító módszerrel elő-

adva. A kezdet második tárgya lenne a mellett a római jog mint európai anyajog. De nem követelném azt a lehetetlenséget, hogy a római jogból a jogásznak készülő növendék már az első év végén vizsgát tegyen, vagyis magáról testimonium paupertatis adjon hivatalosan.

Ezzel azt is jeleztem, hogy az alapvizsgákat mostani módozatukban nem vélem fentarthatóknak. Az első és második évet arra valóknak tartom, hogy a fiatal ember megszerezhesse azon előismereteket, melyek nélkül a gyakorlati téren szükséges szakképzettség el nem sajátítható. Ennél fogva mindazon szükséges disciplinákat, melyeknek nincs közvetlen kihatása a gyakorlati életre, az első és második évben taníttatnám, és csak a második év végén követelnék meg egy vizsgát, melynek célja volna megállapítani, vajjon graduáltathatik-e a fiatal ember arra, hogy most már a gyakorlati téreken szükséges szakképzettség terjesztésével foglalkozó tanfolyamra átmenjen. Ez nem új rendszer; ez a magyar műegyetem és az osztrák egyetemek rendszere.

Hogy azonban ily módozat mellett is a hallgatók előhaladása a várakozásnak megfelelőhessen, maguknál az előadásoknál is életbeléptetendőnek vélnék egy módosítást. A főcollegiumokat t. i., egyetértőleg Emmer t. tagtársammal, arra valóknak tartom, hogy azokban a hallgató a disciplina egész rendszerével megismerkedhessék. Kötelességévé tenném tehát a tanároknak, hogy főcollegiumaikban az illető disciplinának egész rendszerét adják elő annyi órában, a mennyit arra szükségesnek tartanak. Ellenben a speciál-collegiumok feladatának tekintem azt, hogy a disciplina egyes részleteinek tudományos kezeléséhez szoktassák az ifjút. Kötelességökké tenném tehát a tanároknak, hogy ilyeket is tartsanak, és azon hallgatókra nézve, kik a tudori fokot kívánják elnyerni, ezen speciál-collegiumokat is kötelezővé tenném; vagyis szerintem: a főcollegiumok készítsenek elő az államvizsgára, a speciál-collegiumok a tudorságra.

A graduáló vizsga letétele után a bifurcatiot szigoruan keresztülviendőnek tartom. Nézetem szerint a mostani amphibialis állapot határozottan kárhoztatandó. Mindazt, a mit a hallgatónak egyik vagy másik irányban előkészítésül kell tudnia, az első és második évi tanfolyamban sajátítsa

el, a két utolsó évet pedig fordítsa annak tanulására, a minek az életbe kilépte után hasznát veendi. E tekintetben tehát a jelenlegi tanulmányi rendszertől határozottan el kellene térni, és azon disciplinákat, melyek a birói, ügyvédi és közjegyzői pályára való kiképzés tekintetéből szükségesek, külön kellene választani az államtudományi tantárgyaktól. Ennek természetes következménye, hogy a tanfolyam befejezése után nem a mostani két államvizsga, hanem csak egy, és pedig vagy a jogtudományi, vagy az államtudományi elméleti államvizsga követeltethetnék a megfelelő gyakorlati életpálya megkezdhetésének feltételül. Még kevésbé vélem fentarthatónak azt, hogy az, a ki a jogi szigorlatot akarja letenni, és ezzel határozottan kijelenti, hogy szorosabb értelemben vett jogászi tudományos pályára készül, ennek előfeltételül az államtudományi államvizsgát tartozék letenni. Ha a tételes jogtudomány jelenleg elhanyagoltatik: ez — bátran merem mondani — leginkább annak tulajdonítható, hogy az államtudományi államvizsga a jogi szigorlatok letételének előfeltételét képezi. A fiatal ember természetesen attól a vizsgától fél leginkább, mely közvetlenül előtte áll; tudja pedig, hogy ha ma-holnap ügyvéd akar lenni, okvetlenül le kell tennie előbb, mintsem az első jogi szigorlatra bocsáttatnék, az államtudományi államvizsgát. Ennek nyomása alatt tehát a harmadik és negyedik évet, mely a tételes jog elsajátítására van szánva, mire fordítja? Arra, hogy az államtudományi államvizsga tárgyait sorban végig hallgassa, mert különben lehetetlen, hogy az államtudományi államvizsga elé biztos érzettel álljon. Ha pedig a nemzetgazdaságtant, a politikát és egyéb államtudományi tárgyakat végig akarja hallgatni, nem marad ideje a tételes jog tanulmányozására. Innen van, hogy az egyes fiatal emberek azt, a mit aztán legvégül a gyakorlati ügyvédi vizsgán kell értékesíteniök, időközben elsajátítják ugyan némileg, ismernek sok részletet, de ismereteikben nincsen rendszeresség. Azt hiszem tehát, hogy a gyökeres reformnak azzal kell tetőztetni, hogy mondassék ki, hogy a szakoktatási tanfolyamok egyike az államtudományi, a másik a jogtudományi. A politikai pályára készülő tartozék letenni az előbbi vizsgát, a jogi pályára készülő a másikat; és ne vegyíttessék össze a kettő, mert a tananyag oly ter-

jedelmes, hogy mind a kettővel ma közönséges ember esze meg nem küzdhet.

Végezetül megemlíteném vélem, hogy szerintem a törvényhozás hibát követett el akkor, midőn egy gyakorlati életpálya megkezdhetésének feltételül szabta a tudományos fokot, a szigorlatokat. Ez által a szigorlatoknál éppen a szigor tette lehetetlenné. A tanár is csak ember, s tudván, hogy a jelölt nem a tudománynak kíván élni, s nem azért akarja elnyerni a tudományos fokot, hogy tanár legyen, vagy hogy elméletileg értékesítse tudományát, hanem csak azért, hogy mindennapi kenyerét megszerezhesse, gyakran kénytelen személyné a jelölt készületlensége előtt. Innen van az, a mit Csemegi t. tagtárs ur is jelzett, hogy az ügyvédi vizsgánál gyakran látjuk, hogy vannak tudorok is, kik nem állanak magasabb színvonalon ama jelöltekénél, kik Kecskeméten mint magántanulók végezték jogi tanulmányaikat. (Mozgás.) Oda kellene tehát hatni, hogy, kapcsolatban a tanulmányi rendszerrel, a törvényhozás ezen intézkedése is megváltoztattassék. Maradjon a tudori fok a tudósé, de ne közvetítse a kenyérkeresetet.

Trefort Ágost vallás és közoktatásügyi miniszter: Az előadottak annyi anyagot nyújtanak a gondolkozásra, hogy célszerűnek tartom az értekezlet ülésének befejezését, annyival inkább, mert nem szándékom a kérdések megbeszélését nagyon siettetni. Azokhoz azonban, mik a gymnasiumokról mondattak, egy megjegyzést vagyok kénytelen csatolni. A gymnasiumbeli nevelés és tanítás sikertelenségének oka nemcsak a hiányos tanrendszerben fekszik, hanem fekszik társadalmunk rossz szokásaiban is, realiticius felfogásában, s azon ellenszenvben, mely még a művelt osztályoknál is a classicus tanulmányok iránt létezik. Nemcsak a görög, hanem még a latin nyelv iránt is észlelhetni ellenszenvet még a műveltebb körökben is. Míg a felsőbb általános műveltség nem fog magasabb fokra fejlődni, különösen a nőknél, addig gymnasiumaink minden reformja mellett is a tanításnak kellő sikere nem lesz, mert ha a gyermek minduntalan azt hallja anyjától, hogy ez a tárgy, meg az a tárgy haszontalan, nem támadhat kedve a tanulásra.

Dr. Apáthy István: Csak egy igen rövid észrevételt kívánok tenni arra, a mi itt a szigorlatok niveaujának alább-

szállására vonatkozólag mondatott. Mondhatom, hogy jó vizsgákat általában csak az egyetemen végzett hallgatók tesznek. Elismerem, hogy itt-ott talán egy doktor is megbukik, de hogy ez gyakran fordult volna elő, arról nekem nincs tudomásom.

Vajkay Károly: Én sem kívánom állítani, hogy gyakran fordult elő, de biztosíthatom a t. bizottságot, hogy voltak ily esetek.

HARMADIK ÜLÉS.

1879. február 1-én.

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter: Azon érdekeltségnél fogva, melyet a jogi tanulmányok tárgyában összehívott ezen enquete nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is, sőt némileg még a külföldön is fölébresztett, utolsó ülésünk óta többször intézték hozzám azt a kérdést, miért halasztom annyira az enquete üléseit, s miért nem hívom azt össze sűrűbben. — Ennek azon ohajomban van az oka, hogy az enquete tagjainak idejük legyen a fölvetett kérdéseken gondolkodni, hogy rólok a sajtó is nyilatkozthassék, és irántok az illetékes körök magokat tájékozhassák. A némely oldalról terjesztett hírek ellenében azt határozottan mondhatom, hogy épen nincs szándékom ezen ügyet elaltatni, a minthogy reményem is, hogy a most folyamatban levő megbeszélések nyomán képes leszek üdvös reformokat léptetni életbe. De ép oly kevéssé lehet szándékomban, akár ezen enquete működését, akár az itt folyó megbeszélések nyomán teendő intézkedéseket siettetni, nehogy kénytelenek legyünk az életbeléptetendő reformokat egy-két év múlva ismét halomra dönteni, vagy akár csak lényegesen módosítani.

Azon megjegyzést illetőleg, mely a mult ülésben arra nézve tétetett, hogy az előterjesztett kérdések másodika és harmadika, azaz a tandíjak és az összeférhetlenség kérdése nemcsak a jogi, hanem minden fakultásra egyaránt vonatkozik, van szerencsém kijelenteni, hogy szándékom e kérdések megbeszéléséhez más facultásokból is némelyeket meghívni. Ennélfogva azt kívánom, hogy az első kérdés befejezésével ne a második kérdést tűzzük ki a napirendre, hanem az utolsót, az akadémiák kérdését, még pedig azon okon kívül, melyet az imént előadtam, még azért is, mert ezen ügy az országgyűlésen a költségvetés tárgyalása al-

kalmával, de más körökben is nem sokára napirendre fog kerülni.

Most kérem, méltóztassék az első kérdésre nézve folytatólag nyilatkozni.

Hoffmann Pál: Engedelmet kérek, hogy mindenekelőtt pár szóval kifejezhessem véleményemet az iránt, hogy mit tekintek ezen tanácskozás feladatának. Azt hiszem, maga ő excellentiája a miniszter úr által feltett kérdésekből láthatni, hogy ezen enquete célja: a jelenleg fenálló tanulmányi rendszer javításával foglalkozni. Ezt azért látom szükségesnek constatalni, mert ezen enquete-tanácskozás folytatában a sajtó terén ezen kérdés megbeszéltetvén, olyféle nézetekkel találkozott az olvasó, mintha ezen enquete a jogi tanulmányok valami rendkívüli hanyatlása miatt hivatott volna össze. Szükségessé tartom erre kiterjeszkedni, mert feladatunkat megvilágítja. Ha csakugyan van valaki, a ki azt hiszi, hogy nem az előhaladás, az előbbrevitel, nem a javítás az, a mivel foglalkoznunk kell, hanem az egyetemi és az akadémiai jogtanulmányok ijesztő hanyatlása idézte elő ezen enquete összehívásának szükségességét, akkor feladatunk egészen más volna. Ha azon felfogás uralkodnék, hogy a jogi tanulmányok hanyatlóban vannak, akkor szükséges volna megjelölni először is azon időpontot, midőn a hanyatlás beállott. Én részemről azon meggyőződésnek adok kifejezést, hogy a jog- és államtudományi tanulmányok 1848. óta szakadatlanul emelkedőben vannak.

Engedelmet kérek a t. bizottságtól arra, hogy rövid visszapillantást vessek a jogi tanulmányok történetére, és ilykép mutassam ki a szakadatlan haladást. A 48 előtti jogtanulmányokat jellemzi az, hogy a tanárok által követett előadási módszer jobbára az olvasásban, a dictálásban állott; a studium, melyet a hallgató megtanult, az önmaga által leírt jegyzetek voltak. Ha ezen dictált jegyzeteket most ki nyomtatnák, igen csekély terjedelmű füzet válnék belőlök. Ilyen volt akkor a módszer. A tanulmányok anyaga ahoz képest, a mi jelenleg nyújtatik, valóban parányinak mondható. A 48 előtti jogi tanulmányt tehát oly kevéssé lehet összehasonlítani a jelenlegivel, mint a gyermeket a fejlett ifjuval, tekintsük akár a tananyagot, akár a módszert, akár a tanárok számát. Az 50-es években nagy előhaladás tör-

tént; akkor létesített legelőször egyetemünkön a német egyetemeken divó tanulmányi rendszer, mely ámbár némileg korlátolva, de mégis nagyban és egészben a tanszabadság elvén alapult. A német tanároktól nem lehet megtagadni, hogy nagy hatással voltak a tananyag öregbítésére. Ez mindenesetre nagy haladás. Bekövetkezett 1860; októberben egy havi szünetelés után válságos helyzet állott be. Úgy az akadémiák, mint az egyetemek számára négy heti időköz alatt kellett gondoskodni arról, hogy a tanárok, kik a magyar nyelvet nem birták, pótoltsanak. Magától értetik, hogy az első években ezen átmenet érezhető volt. Talán nem volt lehetséges rögtön pótolni azon erőket, melyek itt működtek; de ismét merem állítani, noha akkor magam az egyetemen személyesen nem voltam, mivel vidéken tartózkodtam, de ismervén mégis az egyetemi körülményeket, mondhatom, hogy a régibb tanerőket az egyetem, legalább a jogi kar, igen gyorsan képes volt pótolni. Tulajdonítható ez talán annak, hogy a jogtudomány terén az osztrák állam nem rendelkezett annyi kitünő erővel, mint a természettudományok tekintetében, hol a veszteség kétségkívül nehezebben volt pótolható. Bátran merem állítani, hogy körülbelül 1864—65-ig az egyetem annyira emelkedett, hogy ép úgy volt képes működni, mint az 50-es években. A felelős kormány életbeléptetése után igen sok történt a jogtanulmány terén a tanerőket illetőleg. Hivatkozom arra, hogy a tanárok száma 8-ról 17-re emeltetett a jogi karnál. A t. bizottság be fogja látni, hogy az a tudományanyag, melyet 17 kiváló egyéniség évenként producálni képes, a jogi kart nevezetesen emelte; hozzájárul ehhez, hogy a tanerők versenyzése nagyon előmozdított a parallel tanszékek felállítását által. Az államtudományok az osztrák időben csaknem teljesen elhanyagolva voltak. A közjogi kérdéstől való idegenkedés az államtudományokat oly csekély körre szorította, hogy nem is volt lehetséges e tudományanyagot kellőképp kifejteni. A közjogot egyáltalában nem volt szabad tanítani; a pénzügyi és közigazgatási jog, nemzet-gazdaság és pénzügyi tudomány adatott elő. A politika nálunk is csak azért adatott elő, mivel 48 előtt volt tanára, kitől nem lehetett megtagadni azt, hogy tantárgyát előadja. A bécsi egyetemen a politikát nem is igen tanították, hanem csak a közigazga-

tási és pénzügyi törvényeket, pénzügyi tudományt és a nemzetgazdaságot és hozzá statistikát. Épen a politikai és más államtudományok nagymérvű cultiválása jelenleg oly haladást képez nálunk, melyet kétségbe vonni nem lehet. Ezekkel akartam illusztrálni azon állításomat, hogy a jogi és államtudományi tanulmány nem halad tán oly gyorsasággal, mint a fejlettebb népekkel való verseny tekintetében óhajtanunk kellene, de sülyedésről és hanyatlásról szólni egyáltalában nem lehet. Tehát a kérdés az: hogyan lehet elősegíteni a haladás gyorsaságát?

Valamint nem ismerhetem el a hanyatlást e téren, nem tartom szükségesnek, hogy a jogi tanulmányok tekintetében átcsapjunk oly szervezetekre, melyek ahoz közvetlenül nem tartoznak. Én a gymnasiális tanrendet, a gymnasiális oktatás eredményeit a magam részéről nem veszem figyelembe, legtávolabb állok pedig attól, hogy ezen tanulmányoknak tulajdonítsam azon hiányokat, melyek a jogtanulmány terén mutatkoznak. A mi hiány van, azt én tisztán a jogtudomány saját keretén belül tartom szem előtt, és nem keresem a bajt más szervezetben, — a mi nem is volna egészen igazságos.

Ezek után bátor leszek előadni azon főirányeszméket, melyeket a jog- és államtudományi oktatás rendezésénél szem előtt tartok.

Osztom azon nézetet, melynek multkori ülésünkben, gondolom, Kautz t. tagtársunk kifejezést adott, hogy t. i. mennél ritkábban és csak a legnagyobb szükség esetében szabad a tanulmányi rendszerben változtatást tenni. Ausztriában jelenleg is azon tanrendszer áll fenn, mely ott egy negyed századdal ezelőtt léptetett életbe, s azóta alig történt változtatás. Nálunk az 1853-ban megállapított tanulmányi rendszer több ízben szenvedett változtatást, nevezetesen a közjogi tantárgyak tekintetében. Nagyban és egészben azonban az 1853-diki tanrendszer állott fenn ő excellentiájának a közoktatási miniszter úrnak legújabb reformjáig. Ismétlem: én a tanrend minden változtatását csak a legnagyobb óvatossággal tartom eszközendőnek, mert minden ilyen változtatás egész generatio fejlődését csorbítja.

A második, mit megjegyezni kívánok, az, hogy szükségesnek tartom, hogy a jog- és államtudományi tanulmányi rendszer egységes *egyetemi* szervezet körébe legyen beillesztve.

Az egyetemi szervezet nagy előnye egy elzárt szakiskolával szemben kétségbe nem vonható. A legnagyobb örömmel, sőt mondhatom, hálaérzettel hallottam a minap azon kitűnő előadást, mely az egyetemnek előnyeit e szempontból kiemelte. A szakiskolák szűk látköre legnagyobb ellensége a tudományi tanulmányi fejlődésnek. Meggyőződhetünk erről csaknem minden nap. Az egyetemi tanárok, kik jelenleg a szigorlatok alkalmával a vidéken képzett fiatal emberekkel gyakran jönnek érintkezésbe, tapasztalhatják a nagy különbséget, mely az egyetemi és a jogakadémiai hallgatók közt a látkör és ismeretek tekintetében létezik. Nem szölok azokról, kik az akadémiákon is talán a gyengébbekhez tartoznak, hanem épen a legjelesebbekről áll ez. Igen gyakran tapasztaljuk, hogy a jelölt sokat foglalkozott valamely tárgygyal, ismeri a részleteket, de ha a kérdés kissé szabadban van föltéve, nem találja föl magát, vagy nem tudja kifejezni gondolatait. Nem szabad tehát a jog- és államtudományi tanulmányt isólni; ellenkezóleg, mindig szem előtt tartandó, hogy ez csak egy része az összes egyetemi tanulmányoknak, melyekkel annak szerves összeköttetésben kell állnia.

Harmadik irányeszmem az, hogy egyetemünk szervezete a német egyetemekével lehetőleg azonos legyen. Ezek legyenek a minták. Csatlakozom azokhoz, a miket Csengery t. tagtársunk erre vonatkozólag előadott, és nyíltan kijelentem, hogy én valóban nem értem, miként vonhatja valaki kétségbe a német egyetemek fölényét minden más nemzet e nemú intézeteivel szemben. Legyen szabad pár példára hivatkoznom. A francziák maguk belátták tanrendszerök hiányosságát. A mi az angolokat illeti, e téren épen a múlt évben igen érdekes tapasztalást tehattünk. Ugyanis a berlini egyetem rectora egy felolvasásban a különféle egyetemek szervezetét ismertetvén, kiemelte a német egyetemi szervezet fölényét a többiek felett, és az angol egyetemi szervezetre vonatkozólag is gáncsolólag nyilatkozott, épen a miatt, a miben azok a német egyetemektől leginkább eltérnek. Erre az oxfordi egyetemnek egyik tanára csodálkozását fejezte ki a felett, hogy berlini collegája nem vette tudomásul azt, a mi Angliában 30 év óta történt, hogy t. i. az angol egyetemi szervezet azóta sokban a németekéhez közeledik; mire a német tudós nem tudott mást válaszolni, mint: hogy

a harminczas években létezett állapotot tartotta szem előtt, és az újabb reformokat nem ismeré. Eléggé látható ebből, hogy az angolok is közelednek a német szervezethez. De azért is fontos, hogy egyetemünk tanulmányi rendje a németekéhez közeledjék, mert igen kívánatos, hogy ifjuságunk azon része, mely teheti, külföldi egyetemeket is látogasson. Ha azonban tanrendünk a külföldi egyetemek tanrendétől nagyon eltér, az igen megnehezítené a külföldi egyetemek látogatását. E tekintetben nem lehet eléggé elismeróleg nyilatkozni a jelenlegi tanulmányi rendről, mely lehetővé teszi azt, hogy a joghallgató két évet a külföldön töltsön. A német egyetemek látogatását különösen a német irodalom megismerése szempontjából tartom ránk nézve fontosnak, mert a német irodalom a jogi és az államtudományok terén a legnevezetesebb műveket képes felmutatni. De a német egyetemek közt is legfontosabbak ránk nézve az osztrák egyetemek. Ha egyszer codificatiónk be lesz fejezve, jogintézményeink a német intézményekhez igen sokban hasonlók lesznek. A német tudományos munkák praxisunkra eddig nem gyakoroltak közvetlenül nagy befolyást, mert nehéz volt feltalálni az összekötő fonalat annak, ki az irodalomban kellő jártassággal nem bírt. A külföldi egyetemek látogatása e tekintetben sokat tehet, s nézetem szerint nincs messze az idő, midőn a jogtudomány terén Németországban elért minden vívmány általunk is közvetlenül értékesíttetni fog. Ezért tartom oly fontosnak, hogy tanulmányi rendünk mennél inkább megkönnyítse a külföldi egyetemek látogatását.

Nagy megnyugvással olvastam az elénk terjesztett azon kérdést, miszerint nem volna-e czélszerűbb az akadémiák helyett egyetemeket állítani. Ebben garantiát látok arra nézve, hogy nem czéloztatik az egyetemeknek akadémiákká való átalakítása. Már magában abban, hogy ezen kérdés intéztetett hozzánk, kizárva látom azt, hogy a budapesti és kolozsvári egyetem jogi facultása oly szervezetet nyerjen, és hogy az egyetemeken oly tanrendszer léptettesék életbe, mely az oktatást és az egyetemi hallgatók kiképzését a jogakadémiaiak niveaujára nyomná le. Ezért tartózkodom attól, hogy e tekintetben bármilyen polemikus fejtegetésekbe ereszkedjem, és nem is tartom e kérdést a discussio által érintettnek.

Ezeket tartva szem előtt, most már a részletes tervezetről szólok. A szabad oktatás és tanulmány híve vagyok. A jelenkor a szabadságnak, tudom, nem barátja. Minden téren látunk ellenkező áramlatokat, de én nem habozom kijelenteni, hogy bizalommal viseltetem a szabadság elve iránt, kivált a tudomány terén. Hivatkozom Németországra, hol minden téren megkísérlették az ellenkező áramlatot, csak az egyetemeken uralkodó szabadság ellen nem. Oly hatalmas tényezője ez Németország közéletének, hogy ellene nem fordult a hatalom. A szabadság iránt bizalommal viseltetem a tanügy terén, és egyedül ezen szabadság kellő létesítésétől lehet szerintem a javulást várni. Egyedül a tanszabadság mellett értetődő el az, hogy a tudomány kellő intenzivitással és kellő módszer mellett tárgyalassék. A tanulási kényszer nemcsak a tanulót szorítja meg, hanem megszorítja a tanárt is. Azon tapasztalások alapján, melyeket bizonyos korlátozó intézkedések folytán tettem, merem állítani, hogy a jelenlegi rendszer mellett ezen szabadság nemcsak elvonatik a tanuló-tól, hanem midőn a kényszert alkalmazza, magát a tanárt is kényszeríti, hogy alsóbb niveaura szálljon le a tanításban. Azon cél, melyet a t. értekezésben oly nagyon hallottam hangsúlyozni, hogy feladatunk nem annyira kitűnő tudósokat nevelni, mint inkább általános közép műveltséget létesíteni, azt, a mely a practicus élethivatáshoz szükséges, azt hiszem, magától eléretik az által, ha a tanszabadság elveit fenntartjuk. A német egyetemeken nem érzik hiányát annak, hogy nem egyenesen a gyakorlatra képeztetik az ifjuság. Ha magasabbra irányoztatik a kiművelés, a csekélyebb is el van érve. De megfordítva, ha csak a közép niveaut tűzzük ki célul, kizárjuk azt, a mire leginkább kellene törekedni, a tudomány művelését és a magasabb képzettség elérését. Nem tudom, nem használok-e nagyon triviális képet, ha gondolatomat a következő példával fejezem ki: Hasonlít ezen kérdés ahhoz, mikor valaki forgácsra akarván szert tenni, előszedi a nagy fatöveket, melyekből készíthetne butort; de ő nem ezt teszi, hanem csak a forgácsra gondolván, az egész fát forgácsra gyalulja. Azt hiszem, hogy ha butort készítené belőle, lenne butora és lenne forgácsa is. A németek nevelnek tudósokat, és az, a ki nem válik tudóssá, a közép műveltséget mégis elsajátítja. Ha mi kényszer-rendszerrel akarjuk

elérni azon bizonyos közép szintre, akkor a magasabbra menő törekvéseket megszüntetjük, és a tudomány művelését, mely nem csekélyebb jelentőségű, mint a tudomány terjesztése, lehetetlenné fogjuk tenni.

Így lévén meggyőződve, a rendezés részleteire nézve a következő konkrét javaslatot vagyok bátor tenni.

Az államvizsgákat fentartandóknak, sőt tulajdonképeni hivatásuknak megfelelőbben rendezendőknak tartom. Az államvizsga célja épen az, hogy általa constatáltassék a képzettség azon foka, mely elég arra, hogy valaki az állam szolgálatába mint kezdő belépjen. Akárhogyan nevezzék is, ezen vizsga kriteriona annak, hogy a jelölt bír-e képzettséggel arra, hogy az állam alkalmazhassa őt. Ezen vizsgákat ki kell egészíteni. Részben jelenleg is kiegészítik azokat a gyakorlati államvizsgák, a melyek célja, azokat, a kik elméleti képzettséggel már bírnak, és több évig gyakorlaton voltak, egy utolsó próbatétnek alávetni. Ilyen az ügyvédi és a gyakorlati bírói vizsga.

Így fogván fel a dolgot, teljesen hozzájárulok ahhoz, hogy az államvizsgák függetleníttessenek az egyetemtől el-annyrá, hogy még az egyetemi épületben sem kívánom azokat tartani. Vizsgáljanak ott első sorban a gyakorlatban működő férfiak; az egyetemi tanárok csak annyiban volnának mint vizsgáló biztosok alkalmazandók, a mennyiben az egyéb hivatás terén levők közül elég vizsgáló biztos nem kerülne ki. Ilykép az állam meggyőződhetik arról, hogy midőn valakit alkalmazni akar, az illető bír-e elégséges készűtséggel arra, hogy a praxist megkezdhesse.

Engedelmet kérek egy kitérésre. Hallottam panaszt az iránt, hogy azok, kik a gyakorlati vizsgára jönnek, gyenge képzettségűek. Ha ezen ellenvetés terheli is az egyetemet, de nagy részben a praxis ideje sem ment minden mulasztástól. Méltóztassanak megfontolni, ha az ügyvédjelölt három évi praxis után még mindig oly rendkívül gyarló, akkor a praxis is hiányos, mert három évig volt a praxisban, és ott sokat kellene tanulnia. A felelősség megoszlik tehát a kettő közt. Ha tehát azt mondják, hogy egy gyakorlati bírói avagy ügyvédi vizsgát tevő nem tud semmit, akkor bizonyára baj van a praxisban is.

Visszatérek oda, a honnan kiindultam. Azt tartom, hogy az államvizsgákat függetleníteni kell az egyetemtól. Az állam a maga érdekeit önállóan vegye szemügyre, maga szakorganumai által vizsgálja meg, ki képes államhivatal ellátására. Bécsben is el van választva az államvizsga az egyetemtól. Az igaz, hogy a tanárok is vizsgálnak, de a praktikusok is. A mi az államvizsga tárgyait illeti, jelenleg két államvizsga van. Én részemről mindkettőt fentartandónak vélem. Az egyik a jogtudományi (előbb bírósági) vizsga. Ennek tárgyain semmit sem tartok változtatandónak. A tételes jogok mind megmaradnának, és egyebet közibük felvenni nem tartok szükségesnek. Németországban és Ausztriában is a tételes jogok képezik ezen vizsga tárgyait.

Az államtudományi államvizsgát ellenben gyökeresen reformálandónak tartom a tárgyak tekintetében. Jelenleg tárgyai: a politika (értetvén ez alatt alkotmányi és közigazgatási politika), pénzügytan, statistika, magyar közigazgatási jog, pénzügyi jog és egyházjog. Hét tantárgy. Ilyen vizsga ily sok tárggyal nem létezik sehol. Azt hiszem, hogy valamint a jogtudományi államvizsgánál csak a tételes jogszabályokat, az államtudományi államvizsgánál csak a tételes pénzügyi és közigazgatási szabályokat kellene vizsgálni. Ausztriában fennáll az u. n. administrative Staatsprüfung, melyet magam is letettem. Ebben is csak a tételes közigazgatási és a pénzügyi törvények ismeretét követelik. Az egyházjogot felvétetni kívánom azért, mert ezt az egyház közigazgatását szabályozó intézménynek tekintem, már pedig az administratív tisztviselőnek, ki nálunk az egyházakkal annyit foglalkozik, kell az egyház szervezetét és adminisztrációját ismerni. Nem tartom lehetőnek, hogy egy alispán vagy más magasabb közigazgatási tisztviselő ne jöjjön azon helyzetbe, hogy ismernie kell a hazánkban fennálló egyházak szervezetét.

Nagyon téves volna hinni, hogy ez kevés tárgy. Tartalék nélkül kijelentem, hogy reám nézve ez volt a legnehezebb vizsga, melyet valaha letettem. Méltóztassanak a pénzügyi törvényeket venni: én azokat hét kötetnyi tömegből voltam kénytelen tanulmányozni. Meg vagyok győződve, hogy ha a leendő tisztviselő ezen tárgyakból alaposan megvizsgáltatik, hogyha kimondatik, hogy valamint a bírói praxisra nem me-

het valaki a jogtudományi államvizsga letévése nélkül, úgy a közigazgatási praxisra sem mehet az államtudományi vizsga nélkül: ha ez megtörténik, sokkal képzetebb egyének fognak a praxisba lépni. Szükséges volna tehát a kormány figyelmét felhívni arra, hogy akkor, midőn az elméleti közigazgatási államvizsgát szervezi, egyuttal gondoskodjék arról is, hogy az ezen vizsgák letétele után folytatott gyakorlat alapján, gyakorlati államvizsgákat is lehessen letenni, mint a bíró leteszi a gyakorlati bírói és az ügyvéd az ügyvédi vizsgát.

Ez nézetem az államvizsgákról. Ebből következik, hogy az államvizsgákat mint a rigorosumok előfeltételeit nem vélem fentartandóknak. Tovább megyek; ezen összekötés belehoz az államvizsgákba oly ellenmondást, mely minden üdvös haladást megszüntet. Az egyik államvizsga, az államtudományi. Ez elég bizonyítéka annak, hogy az ifjú elég theoretikus ismeretekkel bír, hogy a pénzügyi vagy más adminisztratív téren megkezdheti a praxist. Ennél constatalni kellene némely ismereteket, melyek a részletekbe mennek, meg kellene győződni a vizsgálónak, hogy ismeri-e a candidatus a közigazgatási és pénzügyi szabályokat. A jogásznál is, ki leteszi a jogtudományi államvizsgát, megkivánom, hogy a részleteket is ismerje. Ezt azonban jelenleg nem lehet követelni, mivel az államtudományi államvizsgát csakis a rigorosumok letehetése tekintetéből állják ki. A hallgatónak az államtudományi államvizsgát nem azért kell letenni, mivel közigazgatási pályára lép, hanem azért, hogy egyoldaluvá ne váljék. Ennélfogva a vizsga felületes marad.

Ha valakit az államtudományokból azért vizsgálnak, hogy jogi szigorlatokat tehessen, lehetetlen, hogy úgy vizsgálják, mintha közvetlenül a közigazgatás terén kívánna működni. Egészen más ilyen esetben a kérdésesi mód, egészen más ismereteket kell constatalni. Innen van, hogy a vizsga két irányban akarván eleget tenni, egyik irányban sem felel meg. Két úrnak nem lehet szolgálni. A jelenlegi állapot megszüntetését ezen szempontból, különösen pedig azért, mivel ugyanezen vizsgák egyszersmind a gyakorlatra képesítő vizsgák is, feltétlenül szükségesnek tartom.

Megjegyzem, hogy ezen nézetet fejezte ki a budapesti egyetem jogi kara is. Csak azt tette hozzá, hogy előbb az államtudományi államvizsga letétele a közigazgatási praxis-

ban való alkalmaztatás előfeltételének mondassék ki. Én is szükségesnek tartom ezen hozzáadást.

Áttérek a tanulmányi rendszerre. — Első kérdés itt az, hogy mely tárgyak legyenek hallgatandók. E tekintetben igen változatos combinatiók lehetségesek. Én csak a két szélsőséget fogom megjelölni. Egyik abban áll, hogy úgy, mint a jogakadémiákon előszabjuk, hogy a hallgatónak mely tantárgyra kell beiratkoznia. Az ellenkező szélsőség abban áll, hogy egyebet ne szabjunk elő e tekintetben, minthogy 8 semesteren át, hetenkint legalább 20 órát kell hallgatnia. Én feltétlenül az utóbbi mellett nyilatkozom s azt hiszem, hogy maga a vizsgálati rendszer és az az elhatározás, melylyel a fiatal ember valamely pályára lép, elegendő biztosíték arra nézve, hogy kellő módon és kellő rendben fogja a tantárgyakat hallgatni. Nem kell attól tartanunk, hogy ha nincsenek előszabva a hallgatandó tárgyak, nem azokat fogja hallgatni, amelyekre szüksége van. Megkísérlették különféle korlátokat szabni. Én azonban nem tapasztaltam, hogy ezeknek bármi üdvös hatása lett volna. A köteles tantárgyak megszabásának módja sok inconvenientiával jár, és számtalan panaszt hallottunk ellene felhozni, különösen a tekintetben, hogy az ifjakat fejlődésükben természetellenesen korlátozza. Ezen eljárás mellett nincs meg a tanuláshoz azon intensivitása, a melytől egyedül lehet nagyobb sikert várni. Ha kimondjuk, hogy a hallgatandó óraszám egy részét, pl. 18 órát a jogi karban tartozik hallgatni, nem félek attól, hogy a tanuló oly tárgyakat fog választani, a melyekre nincs szüksége. Ellenkezőleg, a mostani kényszer mellett látjuk, hogy azok, kik az ügyvédi vagy bírói pályára készülnek, oly irányba kényszerítettnek, mely céljukkal nem áll összefüggésben. Nevezetesen azon anomáliát látjuk, hogy a leendő jogász két éven át államtudományi tárgyakkal, és a leendő politikus ugyanannyi időn át jogi tárgyakkal kénytelen foglalkozni. Én tehát semmi okot sem látok arra, hogy ha a jogi karnál hallgatandó órák száma meg van határozva, ezen korláton belül miért ne engedjünk a hallgatónak szabadságot; legfőlebb lehetne a szabályrendeletben tanácsképen bizonyos sorrendet adni az ifjuság elé. Felhozott, hogy ha nincs előszabva a hallgatandó tantárgyak sorrendje, némelyek talán az alaki jogot hallgatnák az anyagi előtt. Én nem hihetem, hogy egy egyetemi

hallgató azon gondolatra jöjjön, hogy tanulmányait az alaki jogon kezdje; különben erre nézve, mint mondám, lehetne tanács alakjában is hatni.

A mi a jelenleg fennálló alapvizsgákat illeti, legszívesebben mellőzném azokat, és az egyetemi tanfolyamon belül semmiféle kényszervizsgát nem tartanék megállapítandónak. Tanuljon az ifjú négy éven át, azután, mielőtt a praxisra lép, igazolja elméleti képzettségét az államvizsgálati bizottság előtt; ha az egyetemtől akar bizonyítványt, szerezze meg a gradust, melyre különben is csak a 4 év leteltével jelentkezhetik. Ha mindamellett azon nézet jut érvényre, hogy az egyetemen belül is legyen vizsga, akkor első sorban azt javasolnám, hogy a két alapvizsga helyett a második év végével az ötvenes években divatozott ú. n. elméleti jogtörténeti államvizsgálat mintájára szabassék elő vizsga. Ezen „Theoretische Rechtshistorische Staatsprüfung“-nak, mely azonban csak névleg volt államvizsga, letétele előtt nem lehetett átmenni a harmadik évre. Azt hiszem, hogy ha ezen vizsgához visszatérnénk, elejét vennék azon anomáliának, hogy jelenleg az első három féléven belül kényszerítve van a tanuló az első alapvizsgát letenni. A vizsga tárgyaivá ugyanazokat tenném, mint a melyek az említett vizsga tárgyai voltak. Ezek: a római jog, a középkori, vagy ha úgy tetszik, germán jogtörténet és az egyházjog. Arra nézve, hogy ezek veendőek fel a vizsga tárgyaivá, nézetem szerint elhatározó azon körülmény, hogy ezekkel kell a jogi tanulmányt kezdeni. Felvettett azon kérdés, hogy nem volna-e czélszerű a jogtörténetet egészen mellőzni, és a római jogot egy későbbi vizsga tárgyává tenni? E kérdésre határozottan nemmel felelek. A mai jog és jogtudomány hosszas történeti fejlődés eredménye. Általánosan el van ismerve, hogy a mai jog tanulmányozása a nélkül, hogy ismernék azon állapotokat, a melyekből ezen jog fejlődött, megfordított tanulmányi rend volna, filius ante patrem. A római jog és a középkori jogtörténet ismerete nélkül senki sem képes a jelenkor jogintézményeit teljesen átérteni, és kellőképp méltányolni. Különösen a római jogra nézve még más mozzanat is veendő figyelembe. A római jogot nemcsak azért szükséges tanulmányozni, hogy tartalmával megismerkedjünk, hanem azért is, mert ép úgy, mint a latin nyelv, formális képzettséget is ad. Nincs jog, a melynek tanulmá-

nyozásával oly eredménnyel lehetne a jogászi gondolkodást fejleszteni, mint a római jogéval. Számos évi tapasztalásból mondhatom, hogy az egyetemre jövő fiatal embernél már hetek mulva tapasztaltam, mily gyorsan kezd jogászilag gondolkozni, és erre alig képes más jog, mint a római, melyben a jogtételek összefüggése oly átlátszó, és hol az intézmények belső indokát oly könnyen és világosan láthatná. Nem akarom bővebben fejtegetni, mennyire fontos az államtudományokban is a római jog ismerete. Ujabb időben e téren is sokat foglalkoznak a római joggal; a pandektákban sok kincs van lerakva, mely értékesítésre vár. Stein, a kitünő nemzetgazdasági író, csak nem rég nyilvánította, hogy bár érkezése volna és előhaladott kora ne gátolná abban, hogy a római joggal behatóbban foglalkozzék: a pandektákban a nemzetgazdaságtan számára igen sok értékesíthető anyagot található. Azt hiszem tehát, hogy a német egyetemektől, melyek a római jogot annyira előtérbe állítják, eltérni igen helytelen eljárás volna.

Végül a római jogra vonatkozólag hallott egy észrevételre kívánok még reflectálni. Az mondatott, hogy mióta az új tanrend van életben, a pandekták nem adatnak elő. Engedje meg a t. értekezlet, hogy megvédjem a tanrendet e roszaló nyilatkozattal szemben. Nem a tanrend egyedüli oka ezen körülménynek.

Bátor leszek röviden előadni ezen változás mibenlétét. A római jognak csakis a németeknél szokásos osztályoztatása institutiókra és pandektákra ott is mindinkább vesztí jogosultságát: hogy ne minálunk? Németország számára éppen most van készülöben egy általános, az egész német birodalomra kiterjedő codex, mely a „mai nap érvényes római jog“ állását tarthatatlanná teendi. A mi már most a római jogból minket valóban és leginkább érdekel, az a római classicus juristák irataiban concentrálódik. Ennek tanulmányozására kell a romanistának fordítani a legtöbb törekvéseit. Örömmre szolgált éppen tegnap olvasni t. collegámnak, a római jog tanárának a kolozsvári egyetemen, e tárgyban nyilvánított nézeteit, melyek az enyéimmal teljesen megegyeznek.

Méltóztatik tehát látni, hogy midőn a római jog előadásában jelzett fordulat én részemről is történt, nemcsak öntudatosan jártam el, de sőt azt hittem, hogy a fennforgó viszo-

nyok közt azt tenni kötelességem. Egyébiránt, midőn t. tagtársaimnak tanácskozásaink eddigi folyamán hallott felszólalásaiban a római jog oly nagy fontosságának elismerése nyilvánul, legnagyobb biztosítékát látom ebben jogi oktatásunk előhaladásának. Alig 20 éve, hogy hazánkban a római jog tekintetében egészen más nézetek voltak uralkodók. A római jog fontosságának elismerésében bizonyítékát látom annak, hogy azóta annak irodalomával szélesebb körben is megismerkedtek. De bizonyos az is, hogy a jogi oktatásnak e tekintetben nem csekély része van, mert a közönség figyelmét a német irodalomra irányozta, és merem állítani, hogy ma már nem csekély azok száma, kik különösen a római joggal behatóbban foglalkoznak. Szívesen elismerem, hogy nagyon messze vagyunk még attól, hogy e téren is kiálljuk Németországgal az összehasonlítást. Hátramaradásunk tagadhatlan, de ezen hátramaradás mindig csekélyebb lesz.

A mi végre a szigorlatok szervezetét illeti, a jelenleg fennálló kétféle szigorlatokat fentartandóknak vélem. De meg kellene szüntetni azon intézkedést, mely szerint az ügyvédi vizsgára való bocsáttatás a jogtudományi tudorság elnyerésétől van függővé téve. Azt hiszem, hogy ha ez megszüntetnénk, már néhány év mulva emelkedni fogna a szigorlatok értéke.

A mi a szigorlatok tárgyait illeti, határozott nézetem van ugyan az iránt, de annak részletes előterjesztése tanácskozásaink jelen stadiumában talán még nem volna helyén. Egyébiránt azt hiszem, hogy három szigorlat volna megállapítandó, és ezek közül az első a bölcsészeti és történelmi előzmények vizsgálatát foglalná magában, a második és harmadik pedig a tételes jogokat. Így az első szigorlat tárgyai volnának: a római jog, az egyházjog és az európai jogtörténet; a másodiknak tárgyai: a magánjog, a büntetőjog és az osztrák polgári törvénykönyv mindaddig, míg magyar codex nem lesz; a harmadiknak tárgyai: a kereskedelmi- és váltójog és az összes törvénykezés. A mi az államtudományi szigorlatokat illeti, ott kettő volna megállapítandó a tárgyak jelenlegi beosztása szerint.

Ezekben voltam bátor nézeteimet előterjeszteni.

Zádor Gyula: Azt hiszem, mindnyájan egyetértünk abban, hogy az egyetemnek kettős célja van, először a tudo-

mány fejlesztése, másodszor gyakorlati szakférfiak kiképzése. Némelyek azt mondják, hogy a tudomány fejlesztése leginkább az oktatás szabadsága által mozdíttatik elő. Ebben lehet valami igazság, a mennyiben mint tisztán tudományos intézetek az egyetemek inkább alkalmasak a tudomány fejlesztésére, mint mondani szokták: tanítva jobban lehet tanulni. De véleményem szerint azt sem lehet tagadni, hogy a gyakorlati férfiak képzése főképp előmozdíttatik a tanrendszerek és a vizsgálatok szabályozása által, vagy a hogy ki szokták fejezni: kényszer útján. Az eddigi tanácskozás főképp azon fordult meg, hogy a két rendszer közül melyiket kell elfogadni. Azt hiszem, hogy a két rendszer egymás mellett megfér és összeegyeztethető, ha megkülönböztetjük azt, a mit meg kell különböztetni. A 48-diki 19. t. cz. a tanítás és a tanulás szabadságának elvét kimondja, és decretálja, hogy először a tantárgyak és tanárok választása a tanulókra bízassék, és másodszor, hogy rendes tanárokon kívül más jeles egyének is oktathassanak. Én a tanítási és tanulási szabadságot teljes kiterjedésében fentartandónak vélem azon egyénekre nézve, a kik jogtudorsági fokot elnyerni akarnak. De csakis ezekre. Mert, a kik a jogtudorságot elnyerni nem akarnak és államhivatalra készülnek, azoknál más czélt látok fenforogni, a gyakorlati szakférfiak kiképezését, és megvallom, hogy az egyetemet ezen cél elérésénél sem nélkülözhetni. Ha nélkülözhető volna, szívesen csinálnék az egyetemből egy eszményi intézetet. De nem vagyunk azon helyzetben, hogy két ily intézettel rendelkezünk. Ennélfogva azt hiszem, hogy az idézett 48-diki t. cikknek rendelkezésén és a tudomány fejlesztésén nem üttetik csorba az által, ha azokra nézve, a kik nem akarják a jogi szigorlatot letenni, némi kényszert alkalmazunk, t. i. a tanulási és vizsgálati rendszert szabályozzuk.

Nem kívánom a t. értekezletet hosszasan fárasztani, mert a tárgy ki van merítve. Bátorodom véleményemet röviden skizzirozni. A tanulmányi rendszert illetőleg megjegyzem, hogy elvül azt tűzném ki, hogy inkább kevesebb tantárgy követeltessék, de azok lehetőleg kimerítően, mert a mint a közmondás mondja: a ki sokat markol, keveset szorít. Sokkal nagyobb előny az, ha kevesebb tantárgyat jól tanítunk, mint ha kiterjeszkedünk sok tárgyra, és azokról az ifjú

kevés ideával bír. Továbbá óhajtanám, hogy a jogi tanfolyamot egy évi bölcsészeti tanfolyam előzze meg. Es itt kénytelen vagyok túlterjeszkedni azon határon, melyet ő excellentiája elénk szabott. Óhajtom ezt azért, mert a jogásznak és főképp a bírónak szüksége van józan ítélőtehetségre és rendes gondolkozási módra; ezt pedig a jogbölcsészeti rendkívül előmozdíttja. S midőn különben is oly sokféle jogi tantárgy van, hogy a négyévi tanfolyamba a jogbölcsészeti nem tér bele, és mivel ez oly tantárgy, melylyel a magasabb kiképzést kezdeni kell, azért óhajtanám, hogy a jogi tanfolyamot egy évi bölcsészeti tanfolyam előzze meg.

Tekintettel arra, hogy a 20-ik évben a katonakötelezettség hárul az ifjúra, mely a jogi tanfolyam folytatására vajmi akadályozólag hat, azt hiszem, hogy a gymnasium hat osztályba volna szorítandó, és a hat osztály után egy évi bölcsészeti tanfolyam lenne behozandó azok számára, kik a jogi tanfolyamra lépnek. A bölcsészeti év végeztével vizsgát tétetnék két tárgyból: az általános bölcsészettudományból és a jogbölcsészetből.

A jogi tanfolyamot négy évnél kevesebb idő alatt nem vélem bevégezhetőnek, még azok részéről sem, a kik a bírói pályára készülnek. Mint előbb említeni bátorkodtam, a tantárgyakat és a tantárgyak sorát meghatároznom, vagyis azoknak, kik az államvizsgára akarnak készülni, előírnám, hogy a római jogot és az egyházjogot az első évben, a római jog ismétlését a második évben hallgassák, és pedig a tanárra nézve azon hozzáadással, hogy a római jogból examinálni is tartozik. Meg kell említenem, hogy maga az előadás a fiatal emberre nézve nem bír annyi vonzerővel, mint a vizsgálat útján való eszmecsere. Azért a római jogból a második évben vizsgálatokkal összekötött ismétlést ajánlanék, azonban calculus nélkül. Továbbá a második évben a magyar jog történetét, a közjogot, a közigazgatásjog alapvonalait, kiegészítve statistikai adatokkal adatom elő. A második év végén a második kötelezett államvizsga tartatnék, fő tekintettel a római jogra. A harmadik évben az ország területén érvényben lévő magánjogokat, a magyar és az osztrák jogot, a magyar kereskedelmi- és váltójogot, az ország területén érvényben levő perrendtartásokat adatom elő. A negyedik évben a magánjog ismétlését ép úgy, mint a római jogét, to-

vábbá az ország területén érvényben levő büntetőjogot és eljárást. A negyedik év végén a harmadik államvizsga lenne leteendő ezen tantárgyakból. A két első államvizsgánál a tanárok kérdeznének, a harmadiknál csupán az elnöki szerep jutna a tanárnak; a biztosok nem tanárok közül volnának kinevezendők a közoktatási és igazságügyi miniszter által.

Bátorkodom az eddigiekhez még néhány óhajt csatolni. Először, hogy a tanárok a catalogus-olvasástól megkíméltesenek. Méltóztatnak tudni, hogy mennyire zavarja a tanárt, ha catalogust kell olvasnia; s elvégre is oly ritkán olvashatja, hogy legkevesbé sem constatálja általa a látogatást. Sokkal czélszerűbb volna, ha valamelyik egyetemi hivatalnok bizatnék meg ezen tiszttel. Ezen hivatalnok kötelessége volna folytonosan ellenőrizni az előadások látogatását.

Továbbá óhajtanám, hogy a tanárok a tantárgy előadását befejezzék. Magam is tapasztaltam, mikor jogász voltam Bécsben, mennyire hátrányos a tanulásra nézve, ha a tanárok igen nagy tudományossággal tárgyalják a tantárgyat, és csak legfőlebb közepéig haladnak, a többit pedig a magánszorgalomra bizzák. Ellenkezőleg, tudok rá példát, hogy azon tanárok, a kik a tárgyat kétszer, háromszor is ismételték a kiszabott idő alatt, sokkal nagyobb eredményt mutattak fel, mint a többiek. Ha a fiatal ember a tárgynak egész képét maga előtt látja, véghetetlenül több haszna van belőle, mint ha bármily tudományossággal egyes részleteket adnak neki elő.

Óhajtanám, hogy minden tanár a hónap végén 2—3 napot arra használjon, hogy colloquiumokat tartson, nem calculus-adás végett, de hogy a hallgatókkal való érintkezés előmozdíttassék.

Végül az az óhajtasom, hogy a tanulóknak évenként legalább 9½ hónap adassék a tanulásra, mert a sok szünidő, mely most divatban van, valóságos pazarlás; nemcsak a szünidő alatt nem tanulnak, hanem a szünidők után is nehezebb megkezdeni a tanulást, és ezzel is bizonyos idő eltelik. Azt óhajtanám, hogy nem félévenként, hanem egész évenként történjenek a beiratások (és ezzel már két heti idő megkíméltetnék), és hogy a közbeeső szünidő rövid napokra, csak is az ünnepekre szoríttatnék.

Trefort Ágost, vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nem tartom feladatomnak akár ezen kérdésről, akár a kitűzött

többi kérdésről véleményt mondani. Minthogy azonban épen a vizsgálati rendszerről van a szó, mely az én miniszterségem idejében jött létre, kötelességemnek tartom ezen vizsgálati rendszer genesiséről némely felvilágosító megjegyzést tenni.

Midőn hetedfél évvel ezelőtt közoktatásügyi miniszternek kineveztettem, a legfelsőbb helytől kezdve a legalsóbbig, mind a hol a szülők annál fogva voltak érdekelve, mert gyermekeik a jogi tudományokat hallgatták, minden oldalról formalis ostromnak voltam kitéve, hogy gondoskodjam correctivumokról, mert a jogi tanulmányokat frequentáló ifjúság mindennel foglalkozott csak a tanulmányokkal nem, frequentált minden helyet, csak az előadásokat nem. Sőt hallottam oly drasticus adatot is, mely szerint egy tantárgyra beiratkozott 180 fiatal ember, és az előadásokat legfőlebb 20—25 hallgató látogatta. Nem tartottam azonban helyénlévőnek, hogy magam vagy a közoktatásügyi miniszterium ez irányban bármit is octroyirozzon az egyetemnek, s azért összehívtam nem a jogi facultás egyes tanárait, de az egész facultást, s vele hosszabb tanácskozásokat folytatván, a facultás hozzájárulásával állapítottam meg a létező vizsgálati rendszert. Hogy a correctivumok megállapításánál a kellő mértéken talán túlmentünk, ezt, úgy látszik, a gyakorlat megmutatta. De miért mentünk túl? Mert minden tanár azt kívánta — és ez részben természetes is —, hogy az ő tantárgya a vizsga tárgyává tetessék, hogy auditoriuma legyen. Most három év alatt kidomborodtak ezen rendszer hiányai. Ezeket orvosolni kell. De nem hallgathatom el azt sem hogy egyes tanárokkal beszélgetve arról, minő következése volt a vizsgálati rendszernek, tőlük azt hallottam, hogy ezen rendszer mellett a tanításnak sikere nagyobb volt, mint azelőtt.

Szász Károly: T. értekezlet! Engedjék meg, hogy én is, nem mint szakember a jogtudományok terén, de mint ki kötelességemnél fogva foglalkozom az itt szóban lévő kérdésekkel, a tárgyalás jelen stadiumában némely észrevételeket tethessek. Nem szükség mondanom, hogy nem czélom egyes észrevételeimmal polemiát indítani, hanem — mint már bátor voltam említeni — hivatásszerű foglalkozásomnál fogva kívánok néhány megjegyzést koczkatatni, melyekre nézve talán felesleges is megjegyezmem, hogy saját nézeteimet nyilvánítom, és nem a miniszter uréit tolmácsolom.

Azon kitűnő beszéd, melylyel a mult alkalommal Csen-gery t. tagtársunk e tanácskozást megnyitotta, és mely nemcsak időrendileg, de tartalmilag és formailag is méltán az első helyet követelheti magának az itt hallott felszólalások között, reám és talán másokra is egy tiszteletre és irigylésre méltó idealismus benyomását tette. Ezt egyáltalában nem megrovásként mondom, sőt erősen meg vagyok győződve, hogy szellemi téren a végcélokat mindig eszményi magasságban kell kitűzni, nem hogy azok azonnal, vagy valaha is eléressenek, hanem hogy mindenki lássa, hogy mely irányban és hová kell törekednünk. De akkor, midőn valamely rendszer, valamely szabályzat megállapítására van szükség, az eszményiség követelménye miatt a gyakorlati élet követelményeit sem szabad figyelmen kívül hagyni. Nem lehet szemet hunyni jelesen a fölött, hogy nálunk, de talán másutt is, az egyetemi hallgatók többsége nem áll azon a színvonalon, és legkevésbé az egyetembe lépésekor, s nem bír azzal a tájékozottsággal a jogi és államtudományokban, mely az egyetem eszményének megfelelő rendszer mellett biztosítékot nyújthatna akár neki, akár felőle, hogy az egyetem eszményi felfogásával elválatlanul összekötött tanszabadság élvezete mellett mind saját kitűzött céljának, mind azon követelményeknek, melyeket irányában és tanulmányai irányában az állam és a társadalom formál, teljesen megfelelhessen. Elismerem, hogy a német egyetemi rendszer leginkább megfelel az egyetem eszményének; de meg kell jegyeznem, hogy a német egyetemi rendszer a német szellemnek kifolyása és kinyomata, annak a szellemnek, mely túlnyomólag contemplatív, meg általában a bölcselkedésben és az eszményi intézményekben, melyek a gyakorlatban itt-ott talán hiányosak, leli kifejezését. Ép úgy a francia szellemnek és általában a francia intézményeknek szükséges következménye az, hogy a francia, nem mondom, egyetemi oktatás, hanem felső oktatás azzá lett, a mi. Ugyanezt mondhatjuk az angol tanulmányi rendszerről. Felfogásom szerint minden nemzet geniusa megteremti magának azon intézményeket, melyek az illető nemzet természetéből folynak és szükségének megfelelnek. És ha mi, mint kis nemzet, igen sokszor arra vagyunk utalva, hogy institutióinkat másoktól kölcsönözzük, hogy másokat utánozzunk, ez nem azt teszi, hogy nekünk egy más

nemzetnek az ő fogalmaihoz képest legjobb intézményeit egyszerűen szolgálilag át kellene vennünk, de legyünk eclecticusok, vegyük át azt, a mi absolute jó, és a mi egyszersmind a mi szükségleteinknek is megfelel. Már mult alkalommal megjegyezte t. tagtársunk Csemegi, hogy nem lehet olyan nagyon rossz az a rendszer, mely nemcsak általában a szellem kitűnőségére és fegyelmezettségére nézve, mi a francziáknak a németekkel szemben előnyös nemzeti sajátága, hanem éppen a jogtudomány terén is oly kitűnő embereket adott Franciaországnak és az egész világnak.

A kérdés tehát az, hogy az egyik vagy a másik rendszer felel-e meg jobban a mi viszonyainak, tudományos intézeteink multjának és fejlődésmenetének, ifjuságunk általános képzettségének? És nem lehet szemet hunyni a fölött, hogy egyetemünk különösen az óta, mióta a jogakademiák hallgatóinak száma oly tetemesen, csaknem hihetetlen arányokban alászállott, és a jogképzést keresők nagy tömege az egyetemekre törekszik, köteles figyelmét arra is fordítani, hogy nemcsak az egyetemek egyik céljának, mely — elismerem — a tisztán tudományos képzettség megadásában is áll, hanem a szakképzettség iránti igényeknek is megfeleljen. Ugyanis magán a pesti egyetemen a joghallgatók száma jóval fölülmulja az összes jogakademiák hallgatóinak számát. De azt sem szégyenlem kimondani, bár nagy tisztelője vagyok a tudományosságnak, hogy az országnak nem kevésbé van szüksége szakképzett egyénekre, mint tudósokra. Nem vonom kétségbe, hogy a szakképzettségnek is tudományos alapon kell állnia, és különösen nálunk nem szabad felejtetni azt sem, hogy a jogi és államtudományokban való kiképzésnek kölcsönösnek kell lennie, a minek fontossága nálunk még nagyobb, mint másutt. Nálunk minden jogásznak bizonyos fokig államtudományi képzettséggel is kell bírnia; viszont még a tisztán politikai pályára lépni szándékozó egyéneknek is bizonyos mértékig jártasaknak kell lenni a jogtudományokban is, és azért nem fogadhatom el Vajkay t. tagtársunknak, kinek nézeteiben egyébiránt sok tekintetben osztom, azon nyilatkozatát, miszerint ő ezen két tudományág bifurcatióját mereven akarja keresztülvitetni. Részemről azon meggyőződésben vagyok, hogy a kiképzésnek mind a jogtudományok, mind az államtudományok tekintetében kö-

zős alapon kell állnia, és ezért a négy éves jogi tanfolyam két első évének egy oly közös előkészítő és alapvető tanfolyamot kell képezni, hogy a két tudományág különválasztásának a pályakezdekor semmi nyoma ne legyen. Ne legyen már azért se, mert az egyetemre lépő ifju olyannyira tájékozatlan a jogtudományok nagy tömkelegében, hogy akkor még nem is volna képes valamely határozott pályát megválasztani. De azért se, mert a jogi és államtudományoknak egymást kölcsönösen ki kell egészíteniök, a képzettségnek közös alapon kell állnia. Én tehát a két első évet ezen közös alap előkészítő tanfolyamának tekintem, mely az utolsó két évben a bár ott sem egészen mereven keresztülviendő bifurcaciónnak alapját veti meg.

Nem vagyok elég szakember arra, hogy az órák számának minimuma, az egymásután és a tárgyak megválasztása iránt határozottan és programszerűleg nyilatkozhatnám; de véleményem szerint ezen két évbe bele kellene foglalni mindazon tárgyakat, a melyek szükségesek arra, hogy az ifju akár az egyik, akár a másik irányban tovább haladhasson. Ezen két évben — bár nem félek a szabadság szótól, melyet t. barátom Hoffmann Pál említett, sem nem hiszem azt, hogy a szabadság, ha olyanok kezében van, kik azzal képesek élni, valami kárt tehetne, de épen azért, mert nem hiszem, hogy a jogi tanulmányokra feljövő ifjak kellőleg tájékozva lehetnének, itt, az első két évben, bizonyos határig, hogy úgy fejezzem ki magamat, kötött marche-route-ot óhajtanék adni, azaz: a főcollegiumokat, a sorrendet, az órászám minimumát előszabnám, nem ugyan mind a husz órára, mivel a szabadságnak itt is kívánnék némi mozgathatási tért fenhagyni, de mégis itt nagyobb mértékben megszabnám, mint a két felső évben, a hol maga azon tény, hogy kétirányúvá válik a tanfolyam és az ifju egyiket vagy másikat választhatja, követeli is, biztosítja is a szabadabb mozgathatást. Ekkor már megengedhető neki ez, mivel tájékozottabb a jogtudományok terén és jobban el van határozva az általa követendő pálya iránt, mintsem hogy tájékozatlanságból eredő veszélyeknek ki volna téve. A mostani alapvizsgák helyett pedig, mint volt előbb, egyetlen vizsgát tartanék a második év végén, mely megadná a képesítést a harmadik évbe való lépesre. Itt a két felsőbb jogi tanulmány

évben már szívesen concedálom a nagyobb szabadságot a tanszakok és a hallgatandó tárgyak kiválasztásában, valamint a teljes szabadságot egyik vagy másik irány követésére. A valóságos bifurcaciónnak merő tagadása az, a mi ma fennáll, hogy t. i. a jogtudományi szigorlatra bocsátás előfeltétele az államtudományi államvizsga, az államtudományi szigorlatra bocsátás előfeltétele pedig a jogtudományi államvizsga. Ez nem egyéb, mint az a követelés, hogy a ki egyik irányt választotta, az tulnyomólag a másikkal foglalkozzék a két évben. Természetes, ezt behozták azért, mivel érezhető annak szüksége, hogy a ki jogász, az ne legyen járatlan az államtudományokban. De mégis első az, hogy a jogtudományokban legyen jártas.

A két iránynak megfelelő két államvizsgát tenném a negyedik év végére; de megkövetelném, hogy az alternatív disciplinákból hallgasson az ifju bizonyos főcollegiumokat, azaz, hogy a ki a jogi szigorlatokat választja, hallgasson bizonyos államtudományi collegiumokat, melyeket meg kellene határozni hallgatandó tárgyakúl, de nem vizsga kötelezettséggel.

Tudom, hogy a fennálló törvény szerint az ügyvédség feltétele a jogtudorság. Ezen törvény azért hozatott, hogy a magyar prókátor-nemzetet kissé visszatartsuk az ügyvédi pályától. De a kívánt eredmény nem állott be. Nem hiszem, hogy ma sokkal kevesebben készülnek az ügyvédi pályára, vagy hogy sokkal kevesebb ügyvédünk volna, mint azelőtt volt. Hanem az eredmény az lett, hogy alább szállott a jogi szigorlatok, a tudorság színvonala. Az én szememben a jogtudorság egyetemi gradus; nem lehet semmi gyakorlati állásnak egyenes követelménye, legfeljebb az egyetemi vagy akadémiai jogtanárságnak.

Én részemről az ügyvédi vizsgát fentartván, nem a tudori szigorlatokat, hanem az államvizsgákat tenném az ügyvédség előfeltételévé. Ezt ugyan rendeleti uton nem eszközölhetnők; de nézetem szerint nem felesleges, ha itt de lege ferenda is nézetet nyilvánítunk. Az államtudományi államvizsga viszont qualificatiót adna, hogy valaki a magasabb államszolgálatba léphessen.

Én tehát a joghallgatókat két kötelezett vizsgára sorítanám, és pedig a közös alapvizsgára, és ezen kívül azokat,

a kik jogi pályára lépnek, a jogtudományi államvizsgára, azokat pedig, a kik a közigazgatási pályára lépnek, az államtudományi államvizsgára.

Hogy ezen rendszer mellett nem volna elnyomva a tudományos kiképzés, és a tudományos irány sem, az nézetem szerint nem szorul bizonyításra. Csengery t. tagtársunk igen helyesen emelte ki, hogy jelenleg más tárgyakat kell hallgatni, mint a melyekből a vizsgákra kénytelen készülni az ifju, és azért nem hallgathatja az illető disciplinákat, hanem egyébbel, a vizsgálat tárgyaival, kell foglalkoznia. Ezen nehézség az általam körvonalozott rendszer szerint megszűnik. Én azt hiszem, hogy ilyképen nem nyomtatnék el a kisebbségnek — mert kétségkívül, hogy valamint mindenütt, úgy nálunk is kisebbség, nem mondom, hogy elenyésző kisebbség, de mindenestre kisebbség — mondom, nem nyomtatnék el ezen kisebbségnek a tudomány megszerzése iránti önzetlen törekvése, és e mellett kiképezhetnék magukat azok is, a kik a szakpálya elérése végett járják végig az egyetemet.

Legyen szabad itt egy kis kitérést tennem arra, hogy a föltett kérdésekbe foglalt ama számítás helyessége, miszerint a mostani vizsgálati tárgyak a nyolcz félévi 160 köteles óraszámnak csak mintegy felét veszik igénybe, kétségbe vonatott; sőt állítatott, hogy a köteles (vizsgálati) tárgyak majdnem az összes óraszámot, 156 órát töltenének be. — Attól függ, mikép tesszük a számítást. Ha a köteles tantárgyakból adott mellék- vagy speciál-collegiumokat is számítjuk, megengedem; ha a parallel tanszékek azonos előadásait, vagy egy tanárnak két féléven át való hallgatását számításba vesszük: szintén megengedem a 156 órás számítás lehetőségét. De mivel a fenálló szabályzat a vizsgálatra bocsáttatás feltételeül csak egy féléves fő-collegium hallgatását tüzi ki, s a parallel tanszékek tanáraival szemben az ifju (ha nem fél a vizsgáló tanártól) teheti, hogy csak egyiket, egy félévben s egy collegiumban hallgassa, — ezeket tekintetbe véve, a számítás csakugyan 83—85 órára s nem többre üt ki, a mint ezt maga a jogi és államtudományi kar, egy előttem fekvő felterjesztésében kimutatta, s a mint erről, egyszerű összeadással bárki is meggyőződhetik, ha az órarenden végigmegy.

Ezek után csak kevés mondani valóm van. Kivánom hangsúlyozni, hogy, bár nem merném elkövetni azon me-
rényletet, hogy az egyetemi tanítás szabadsága megszorítassék olyképen, hogy megszabandónak vélném, hogy a tanárok mikép tanítsanak; de azt hiszem, hogy a tanárnak nem feladata a tudományt kis collegiumokra elaprózni, vagy annyira elveszni a részletekben, hogy a disciplinának csak felét adja elő, a másik felét pedig a magánszorgalomra bizza. Szerintem méltán megkövetelhetni az egyetemi tanártól, hogy az egész tantárgy előadását a kiszabott idő alatt befejezze, és arról teljes képet nyújtson az ifjunak, mert, mint helyesen jegyezte meg Csengery t. tagtársunk, a fő elvek azok, melvek a részletekben tájékozást nyújtanak. Vajha mi is azon helyzetben volnánk, mint Németországban és Franciaországban vannak, hogy a tanárok mellett, az ő előadásait illusztrálólag és kiegészítőleg, mások is vannak alkalmazva, kik nem mint a magántanárok, special-collegiumokat, hanem rendszeresen is adnak elő. Nálunk is vannak a demonstratív tanszékek mellett assistensek, kik a tanárok előadását gyakorlatokkal egészítik ki; de nemcsak a demonstratív tanárgyaknál, hanem minden tárgynál, szemléletileg is elő kellene adni a tananyagot. Egy jogi, egy philosophiai, egy történelmi tantárgyban sem terjeszkedhetik ki a tanár mindenre; ha tehát nincsenek, a kik a részleteket megmagyarázzák, az oktatás kiegészítetlen marad.

Több oldalról felhozatott a gymnasiumok kérdése. Hoffmann t. barátom azt mondta ugyan, hogy az nem tartozik ezen enquete keretébe, de mivel felhozatott, és mivel hangsúlyozva lett több oldalról a gymnasialis előképzés hiányossága, hogy annak következtében az egyetemen is lehetetlen a siker, hogy a reformot kezdjük az alsó fokon; én is kénytelen vagyok hozzászólni a kérdéshez. Nagyon tudom, hogy a két kérdés szorosán összefügg egymással, valamint a közoktatás minden fokozatai közt igen szoros kapcsolat van. És pedig két irányban, a mit nem mindig szoktak figyelembe venni. T. i. a mint az elemi iskola adja a hallgatókat a középtanodáknak, a középtanoda adják a hallgatókat az egyetemnek, úgy másfelől az egyetem adja a tanárt a középtanodának és a középtanoda adja a tanítót az elemi iskolának. Ezen oknál fogva én meddőnek tartom a vitát a

főlt, hogy hol kell kezdeni a reformot; ezen kérdés valóságos circulus vitiosusba vezet, melyből nem lehet kibontakozni; mert, ha az egyetemen kezdjük, akkor azt mondják, hogy az egyetemi hallgatók a középtanodából készületlenül jönnek; ha pedig a középtanodán kezdjük, azon ellenvetéssel találkozunk, hogy nincs jó tanár, mivel az egyetem rossz. Én tehát részemről nem helyeseltém azon áramlatot, mely a legelső iskolával kezdte a reformot, de nem tartozik ide arról szólni, hogy mily eredménnyel tette ezt. Ismerem Renán nézetét s érveit is, melyekből a közoktatásügy reformját felülről, a felső oktatáson kívánja kezdetni. Tudom azt is, hogy a renaissance-kor tudósok és pedig egyetemek által eszközölték az emberi szellem újjászületését és a tudományok megújítását. De én azt tartom, hogy nálunk, a mi hátramaradott állapotunkban, egyszerre kell a reformokat megkezdeni az egész vonalon, és keresztülvinni egymásra való kölcsönhatásban. Ne méltóztassanak elfelejteni, hogy úgyszólván csak egy vagy két nemzedékkel később lehet e téren a gyümölcsöket szedni, mert a szellemi életben a gyümölcsök későn érnek.

Nem tagadom, hogy a mi középtanodai rendszerünk sok tekintetben hibás, különösen, hogy a formai képzés a mai középtanodában sokkal hátrább áll a régihez képest. De ne méltóztassék senki se hinni, hogy arra, ha akarnának is, visszatérni lehetne. Ne méltóztassanak hinni, hogy lehetséges volna még annyira tulterhelni az ifjúságot, hogy a mai real irány mellett a humanioráknak vissza lehetne adni régi helyöket. A mai irányt nem valami elméleti meggondolások hozták létre, hanem a kor, az életszükségletek parancsolták azt rá egész Európára, és mindenütt látjuk, hogy a processus vagy befejezve, vagy legalább is kezdeményezve van. A régi gymnasialis rendszer csak egyetlen tantárgyat, a latin nyelvet, mint a formális képzés eminens eszközét, vette komolyan. Ma nem azt kívánják, hogy az ifju latinul tudjon beszélni. Mit mondanának a szülők, ha ma az ifju azon képzettséggel jönne ki a gymnasiumból, melylyel azelőtt birt; mit mondana maga az egyetem, melyen a demonstratív tudományok oly roppant tért foglalnak el ma a régihez képest, s mely azért a középtanodától a reáltudományok elemeiben is jártas növendékeket követel; s mit mondana maga az élet,

mely realistikus irányával oly egészen más nemű s oly sokkal több oldalú képzettséget követel a mai kor fiaitól, mint az előbbiektől! Hogy megvan a tulterhelés, hogy a formai képzés háttérbe van szorítva, az nem ujság; a kormány is tudja, meg is indította a reformot, és haladni fog a reform, csak hogy, természetesen, a 8 osztályú iskolát nem lehet egyszerre átváltoztatni, mert ezzel inconvenientiák állának elő. Részemről is évek óta sürgetem, csekély hatáskörömben a gymnasium reformját; értsük meg jól, nem a visszatérést a régre, mert az lehetetlen, de a mai rendszer hátrányainak lehető enyhítését. De tiltakoznom kell az ellen, hogy a mai gymnasiumi rendszer általában tévesztettnek, s a mai gymnasiumok általában rosszaknak vagy feladatuknak meg nem felelőknek állítsanak. A feladat egészen más, mint volt ezelőtt csak 30 évvel is; s bár nem vagyok sem a gymnasiumi rendszernek, sem a gymnasiumoknak hivatott prókátor, merem állítani, hogy vannak gymnasiumaink, és pedig nemcsak kivételkép, melyek, mai napság a réginnél sokkal nebezebb és bonyolultabb feladatuknak kitűnően felelnek meg.

Még csak egy észrevételt akarok tenni az előttem szólt t. barátom Hoffmann tanár úr szavaira, melyekre parlamentaricus szokás szerint mindjárt felszólalásom elején kellett volna reflectálnom. Ő ugyanis azt mondta, hogy az egyetemi és általában a jogi oktatás nincs decadence-ban, és igazolta ezt a tanerők mennyiségével és ebből folyólag a forgalomba jövő tudományanyagnak a régihez képest túlnyomóságával. E tekintetben osztozom véleményében, de ne méltóztassék t. barátom elfelejteni, hogy a tudományosság és a tudományos élet tekintetében nem egyedüli mérték a tanerőknek és a rendelkezésükre álló és általuk forgalomba hozott tudományanyagnak mennyisége. Én a sikert nézem, melynek egyfelől természetesen a tanerők és azok képzettsége, de másfelől a rendszer is ép oly fontos tényezője. Ha a jogi képzettségnek emelkedéséről vagy hanyatlásáról volna szó, én is azt mondanám, hogy egyetemünk a tanerők mennyisége tekintetében folytonos haladásban van, és hogy e téren egyáltalában nem volna szükség a változtatásra, hanem csak a fejlesztésre. De ha nézzük a rendszert is, és az ezen két tényezőből eredő sikert, tessék elhinni, hogy — s

ez egyáltalában nem sértés, sem az egyetem, sem annak tanerői ellen, — itt bizony sok kifogásolható van, sok a baj, sok az orvoslandó.

Bátor vagyok még t. barátomnak Kerkapolynak egy észrevételére reflectálni. Csak a tulság ellen szoltam, midőn az eszményi felfogásra nézve megjegyeztem, hogy az engem nem elégít ki; de ép oly kevésbé nyugodhatom bele azon tulságosan realistics felfogásba, melynek az egyetemi ifjakra nézve Kerkapoly t. barátom igen drastikus vonásokban kifejezést adott. A ki őt hallja, annak azt kell hinnie, hogy ifjaink csak beiratják magukat az egyetemre, de soha előadást nem látogatnak, csak a vizsgától félnek, és nem kísérik figyelemmel az előadásokat. Nem volt ugyan alkalmam e részben oly terjedelmes tapasztalásokat tenni, mint t. barátomnak; de én is megfordultam az egyetemen, mint tanár is, és azon meggyőződésre jutottam, hogy bár kisebbség, de nem elenyésző kisebbség az, mely az egyetemen igazán tanul, és ha ezen ifjak nem tanulnak többet, és nem bírnak nagyobb sikert felmutatni, ezt nem nekik, nem is a tanároknak, hanem a rendszernek óhajtom betudni. Az a szellem, melyet t. barátom mint az egyetemünkön tulnyomót tántetett fel, nemcsak a mi ifjuságunknál, hanem az egész világon megvan, egyik országban nagyobb, a másikban kisebb mértékben; de mondhatom, hogy egyetemünkön is van tisztán tudományos törekvés, és épen azért kívánatos oly tanrendszer életbeléptetése, mely míg egyfelől eleget tesz a szakképzettség követelményeinek, másfelől nem zárja el az utat az egyetem tisztán tudományos hivatása előtt. Az ennek megfelelő tanrendszert sem az egyik, sem a másik végletben, hanem a közep-
uton vélem feltalálhatónak, mely a szakképzettség tekintetében a normativumok előszabása által biztosítékot nyújt, a tudományos képzettségre nézve pedig a lehetőséget megadja.

Csengery Antal: Engedjék meg, hogy csak általánosságban egy pár észrevételt tegyek azokra, a mik reám vonatkozólag mondattak.

Szász Károly kiemelte, hogy én ideális szempontból indultam ki. Elismerem. Azt hiszem, hogy még az életben is nagyon csekély eredményt tud fölmutatni az, ki eszményi czélt nem tart szeme előtt. Intézménynél, mely a nemzet szellemi érdekeit van mindenek fölött hivatva szolgálni, és

előmozdítani, nem ideális czélt tűzni ki magunk elé, a legelhibázottabb lépés lenne. Egyébiránt megjegyzem, hogy az a rendszer, melyet én ajánlottam, meg van kísérelve: az nem légben függ, hanem Németországnak annyi egyetemén életben van. Többször tettek Németországban kísérletet közbelső vizsgákkal, de sohasem engedték, hogy azokkal megzavarják a tanítás folyamát.

Említettett, hogy a nemzeti geniuszhoz alkalmazkodik minden nemzet tanügyi rendszerében. Hogy ez mennyiben áll, tudjuk. Hiszen az az egyetemi rendszer, mely most Németországban van, Párisból eredt. Igaz, Franciaország eltért tőle; de egész szellemi mozgalmá most arra van irányulva, hogy vissza kell állítani azt, mitől a forradalom és a császárság eltávozott. A császárság eltávozott tőle azért, mert nem a szellemi érdekeket akarta előmozdítani, hanem nagyon is anyagi érdekek szolgálatában állott. Csak egy adatot mondok: megszüntette az erkölcsi tudományok akademiáját. — Nemzeti geniusz? Hogy mi egyezik meg az egyes nemzetek geniuszával, arról első sorban ők a legilletékesebb bírák. Első felszólalásomban hivatkoztam francia szakférfiakra, kik mindnyájan azt mondják, hogy vissza kell menni a német egyetemi rendszerre. Hivatkoztam Cousintól egész Michel Breálig több francia szakférfiakra, kik a különálló szakiskolák rendszerét mindnyájan elítélik. Mondják, hogy, ha kezdetben ez intézetek meg is feleltek a várakozásoknak, később folyvást saját multjokon is alól sülyednek.

Azt mondották, ezen rendszer mind e mellett nagy férfiakat állított elő. Épen azt állítják az idéztem francia írók hogy azoknak, kik ezen szakiskolákból kerülnek ki, sok időre van szükségök, míg megtanulnak a tudomány szeretetéért és nem a vizsgáért, nem érdekből dolgozni. Abból itéljük meg valamely nemzet tanítási rendszerét, hogy nagy férfiak vannak a nemzetnek? Hiszen akkor, ha mi egy Deák Feren-
czet mutathatunk fel, ez a régi időkben létezett gymnasiális és egyetemi rendszerünk kitünő volta mellett bizonyítana. Pedig méltóztatik tudni, milyen volt a magyar gymnásium és a magyar egyetem a 47-iki évet megelőző időkben. És még egy példát. Ha abból itélik meg a közoktatási intézményeket, melyik nemzetnek vannak nagy jogtudósai, mit kell akkor tartanunk Anglia közoktatási rendszeréről, a hol

pedig csak most kezdik az Inneken a jogtudományokat rendszeresen előadni.

Ha azt mondjuk, hogy a magyar geniusznak nem felel meg a közoktatás német rendszere : akkor el kell itélnünk közoktatási egész reformunkat. Mert gymnasiumunk mi más mint német gymnasium, reáliskolánk mi más, mint német intézmény, és egyetemünk mi más, mint a mit Thun behozott, és a mire nézve a mai ülésen is Hoffmann állította, hogy a rendszer helyes volt és fejlesztést érdemlő. Ne csináljunk tehát az oktatás ügyéből akár nemzetiség, akár nemzeti geniusz kérdését. Egész historiánkon keresztül a tanügyben mindig utánoztuk a külföldet, és utánoztuk különösen Németországot. Hogy elmaradtunk tőle, szomorú politikai viszonyainknak tulajdonítható.

NEGYESEDIK ÜLÉS.

1879. február 8-án.

Tanárky Gedeon : Én azt gondolom, hogy azon kérdés, melyet Hoffmann tanár úr oly bőven és érdekesen kifejtett, t. i. vajjon a jogi facultas és általában az egyetem hanyatlóban van-e az újabb korban, nem is volt itt fölvetve. Szemmel láthatólag tapasztaljuk mindannyian, hogy az egyetem valamennyi facultásai újabb időben nagy mérvű haladást mutatnak. A kérdés az, hogy daczára a sok költsékezésnek, daczára annak, hogy a tanárok száma megkétszereztetett, daczára annak, hogy a tanulmányok nagyobb körben és nagyobb mélységben adatnak elő, mint azelőtt : megvan-e ezen nagy erőfeszítésnek resultatuma, az a resultatum, melyet az ország vár, melyet várni jogosítva van minden szülő, a ki fiát ide küldi; vajjon képeztenek-e itt tudományos jogszok, ügyvédek a mai követelményeknek megfelelőleg, és képeztenek-e valóságos szakférfiak. Ez a vitatott kérdés. S midőn ezen kérdést tárgyaljuk, nem mondhatjuk teljes megnyugvással, hogy az emelkedés kielégítő. Magunk közt lévén, kénytelen vagyok beismerni, hogy az ifjuságnak jó nagy percentje nem felel meg a várakozásnak és nem mutatja azon eredményt, melyet a költségesen összeállított építménytől várni lehetne.

Mi az oka ennek? Talán az, hogy megszorítottuk a tanszabadságot, vagy mint Csengery t. barátom kifejezte, hogy az egyetemet a szaktanodák színvonalára süllyesztettük le? Ha ez az oka, akkor az orvosság előttünk fekszik, akkor fogadjuk el a tanszabadságot, a mint azt Hoffmann t. barátom elénk állította. De sokan azt mondják, és pedig tekintélyes szakférfiak, hogy a tanszabadság útján nincs elég garantia arra, hogy a tételes jogban kellő kiképzést nyerjen az ifjuság. Nem osztozom ugyan teljesen abban, a mit Hoffmann t. tanár úr mondott, hogy ma már a jogi facultást a

mult idők színvonalához képest a megizmosodott férfiúhoz lehetne hasonlítani. (Hoffmann Pál közbeszól: Az egyetemét.) Azt tartom hogy ezt csak úgy lehet állítani, ha az akkori igényeket az akkori eredményekhez, a mostani igényeket a mostani eredményekhez hasonlítjuk. Mert azon időben, midőn egy Frank, egy Virozil, egy Tipula tanított, merem állítani, hogy az eredmények az akkori igényekhez képest nagyobbak voltak, mint a mostaniak, a melyek nagy apparatussal, nagy költséggel és nagy tanerőkkel létesítetnek.

Az előrebocsátottakból méltóztatnak kivenni azt, hogy abban, ha tanszabadságot visszaállítjuk, nem találjuk fel a kellő panaceát. Véleményem szerint nekünk alkalmazkodnunk kell saját helyzetünkhöz. Igaz az, a mit némelyek állítottak, hogy az ifjak nem jönnek az egyetemre oly készültséggel, mint a német ifjak a német egyetemekre mennek. Oka ennek az, hogy gymnasiumaink sokkal alantabban állanak, mint a német gymnasiumok. De ha ez áll is, én azt hiszem, hogy méltányolnom kell az eredményt, melyet a gymnasiumok felmutatnak. Ha méltóztatnak elolvasni a közoktatásról szóló jelentést, láthatják, hogy gymnasiumaink nagyobb részében 3—4 nyelvű ifjak nyernek oktatást; 11 nem magyar főgymnasiumunk van. Hozzájárul, hogy az előkészítés is meglehetősen csekély. A mit gymnasiumaink fel tudnak mutatni, én azt nagy méltánnyal fogadom. Németország népe a műveltség sokkal magasabb fokán áll, régen iskolázott tanári kar felett rendelkezik, melynek tradíciói vannak. Mi csak most kezdünk középtanodai tanárokat képezni. A hasonlatosságot tehát a kellő mértékre kell reducálni.

Ha ez így van, azt gondolom, hogy mi az egyetemet és az akademiákat illetőleg csak aggodalommal nézhetnénk arra, hogy az első két évben a teljes tanszabadság hozatnék be, ha semmit sem határoznánk meg a tanárokra nézve a tekintetben, hogy mit és mennyit adjanak elő, a tanulókat pedig csak arra szorítanók, hogy 20 órát hallgassanak. Azt gondolom, hogy ezzel a cél kockáztatva volna, és éppen azért véleményem az, hogy a legelső két évben meg kell tartanunk a kötelezettség azon mértékét, a mely most fennáll. Tanároktól hallottam állítani, hogy mióta a legujabb rendszer behozatott, az első- és másodéves jogászok többet ta-

nulnak és többet tudnak, mint azelőtt. Azt hiszem, hogy ezt a tapasztalatot Hoffmann tanár úr is tette.

Ennélfogva én azt óhajtanám, hogy az alapvizsgák megtartassanak azon hozzáadással, hogy az, a ki a második év elejéig az első alapvizsgát le nem tette, nem bocsáttatik a második évre, és a ki a harmadik év elejéig a második alapvizsgát le nem tette, nem bocsáttatik a harmadik évre. Ezenkívül kötelezném a tanárokat, hogy a vizsgatárgyakat teljesen adják elő — és egyszersmind specialcollegiumokat is tartssanak.

Ha a fiatal ember ily kényszernek van alávetve, és kiállotta a vizsgát, körülbelül elérte a 20—21-dik évet. Ha még ekkor sem képes elhatározni, hogy mily irányban fogja folytatni tanulmányait, ha még akkor is erős kényszerítő eszközök szükségesek arra, hogy tanulásra szoríttassék, az ily fiatal ember felett desperálnom kell, és az ily fiatal ember kedvéért nem tartanám szükségesnek, hogy a harmadik és negyedik évben is fenntartsuk a tanulási szigort.

Én részemről a harmadik évben nem szabnám elő az államtudományok tanulását és a negyedik évben a jogtudományok tanulását, hanem kiki készülhet arra, a mire életpályája folytán hivatva érzi magát. Ezen évfolyamokban a lehetőségig kevés pressiót kívánnék gyakorolni arra nézve, hogy a jogászok mit hallgassanak, természetesen kikötvén azt, hogy a főcollegiumok hallgatása kimutatandó volna. Tovább megyek, nehogy ismét felhozható legyen azon panasz, hogy azért, mivel egyik-másik tanár vizsgálásától a hallgatók félnek, azért őt hallgatják. Én a quadrienniumban nem tartatnék több vizsgát, az államvizsga az elbocsátási bizonyítvány alapján tétethetnék csak le. A vizsgálati bizottságokat nem kizárólag és még nem is túlnyomólag tanárokból alakítanám meg, de másrészt nem is rekeszteném ki a tanárokat. Úgy az alap-, mint az államvizsgáknál írásbeli vizsgát is követelnék meg. Igen sokszor tapasztaltam, hogy joghallgatók nem képesek összefüggőleg concipiálni valamit.

Óhajtom ezenkívül, hogy a vizsgálóknak utasítás adassék. Az államvizsgáknál ezt feltétlenül szükségesnek tartom, az alapvizsgáknál szintén kívánatos. Végül szükséges volna törvényt alkotni, mely kimondja, hogy bizonyos idő múlva, pl. 3 vagy 6 év múlva többé közigazgatási hivatalba fel nem

vétetik oly egyén, ki az illető államtudományi államvizsgát le nem tette. A kik letették, két évi praxisra bocsáttatnának, melyet esetleg a ministeriumban, vagy a megyéknél töltenének ki. Ezen két év letelte után a gyakorlati vizsgákra volnának bocsátandók, ha azt kívánják, hogy véglegesen közigazgatási hivatalnokokká neveztesse nek ki.

Nem hagyhatom említetlenül azon észrevételt, melyet Csengery és Hoffmann t. tagtársaink tettek, de kívülök még mások is felemlítettek, pl. azon bizottságban, mely a reáliskolák szervezete tárgyában tanácskozik, miszerint nagy súlyt kell fektetni arra, hogy úgy rendezzük be tanrendünket, hogy az átmenetet képezzen a német iskolákra, egyetemekre, műegyetemekre. Ezen eszmét a legpregnansabban fejezte ki Hoffmann t. tagtársunk, midőn azt mondta: tart-suk szem előtt mindenben a német egyetemek példáját és lehetőleg alkalmazkodjunk az osztrák egyetemekhez, a mit t. tagtársunk nyilvánosan talán nem mondott volna ki ily határozottan. Részemről nem helyeselhetem, hogy e téren elismerjük, miszerint egészen lemondunk az önállóságról, nem is akarunk gondolkozni, hanem csak utánozzuk a német rendszert. De nem fogadhatnám el azt sem, hogy tanrend-szerünket úgy állapítsuk meg, hogy abból az átmenet más nemzet intézményeire minden akadály nélkül eszközölhető legyen, és ezen tétel felállítása valósággal önmagunkról kiállított szegénységi bizonyítvány volna. Nekünk az a feladatunk, hogy oly iskolákat állítsunk, melyekből az ifjuság a hozzá kötött igényeknek megfelelő képzettséggel kerüljön ki. Azt azután, hogy az itt netalán hézagosan maradt ismereteit külföldön kiegészítse, vagy hogy valamely specialis szakban magát kiművelje, és különösen, hogy azok, kik tanári pályára készülnek, a külföldre menjenek, — és senki sem fogja tagadni, hogy e tekintetben a mi intézeteink a külföldi egyetemekkel bizonyára nem mérközhetnek, — azt akkor, midőn tanulmányaikat már bevégezték, igenis szükségesnek látom. Arra azonban már nem fektetek súlyt, hogy tanrendszerünket is ahhoz alkalmazzuk, hogy az ifju az egyetemi tanfolyam egy vagy két esztendejét a külföldön töltse, és hogy tanulmányait talán ismét itt folytassa.

Én arra fektetek súlyt, hogy intézeteinket úgy rendez-zük be, hogy az ifjuság kiképzetéséhez kötött igényeink

középfoka eléressék; azok azután, kik magasabbra törek-szenek, menjenek külföldre akkor, mikor ennek már hasznát is veszik. Nem egy fiatal emberrel találkoztam, ki Zürichben, Münchenben végezvén technikai tanulmányait, itthon félszeg, élnetelen ember vált belőle. Ezt ugyan nem akarom általánossághban mondani azokról, kik külföldön végzik tanulmányaikat, de azt hiszem, különösen fontos a jogászra nézve, hogy tanulmányainak legalább egy részét itthon végezze.

Nem félek attól sem, a mit Csengery t. tagtársunk mon-dott, hogy ily módon tudósainak és államférfiaink maholnap nem is tudnak idegen nyelven beszélni ott, a hol kell. Azt hiszem, ezen aggodalomra nincs semmi okunk, és ez sohasem fog bekövetkezni; hisz még úgy szólván csak tegnap örül-tünk annak, hogy tanáraink már magyarul is tudnak, és ma már attól félünk, hogy majd nem tudnak németül. Én épen az ellenkezőtől félek. Ha ily lejtőre lépünk, oda juthatunk, hogy lesznek tudósaink és államférfiaink, de aztán nem tud-nak magyarul beszélni. Nem tartozik ugyan szorosán a do-logra, de kötelességemnek tartottam ezen különben legsajá-tabb nézetemet kimondani, és kötelességemnek tartanám ezen észrevételeimet bárhol nyilvánosan is megtenni. Csak még azt kívánom megjegyezni, hogy ha ezen tanulmányi rendszer, melyet előadtam, elfogadtatnék, elénk tolúl azon kérdés is, miként alkalmazzuk ezt az akademiákra, azért, hogy a második kérdéshez alaposan szólhassunk, tisztában kell lennünk az elsővel.

Dr. Apáthy István: Azon nyilatkozat, melyet ő excellen-tiája a miniszter úr a múlt ülés kezdetén tenni méltóztatott, bizonyos jogosultságot ad azon nézetemnek, miszerint a hozzánk intézett kérdések két csoportra oszthatók. Az egyikbe azok tartoznak, melyek nem kizárólag és közvet-lenül a jogi szakoktatásra, hanem az egyetemre mint szer-ves egészre vonatkoznak, a másikba azok, melyek közvet-lenül összefüggésben állanak a jogi szakoktatással. Én az első csoportba tartozó kérdésekre nézve ez alkalommal az esetben sem nyilatkoztam volna, ha ő excellentiája maga szét nem választja a kérdéseket, és pedig egyrésztől azért, mert az egyetem végleges szervezésének a jövőben, ideiglenes in-tézkedésekkel praejudicálni nem akarnék, másrésztől azért, mert az érintett kérdések szerintem csak úgy vitathatók

meg eredménnyel, ha ezen vitáknál a szerves egésznek összes factorai képviselőik által jelen vannak. A második csoportba tartozó kérdések elseje, mely most vita tárgyát képezi, ismét két szempontból oldható meg. Vagy véglegesen, tehát szem előtt tartva az egyetem végleges szervezetét, vagy ideiglenesen, a jelenleg fennálló tanulmányi rend keretén belül, egyedüli tekintettel az égető szükségre. Már előbb jelzett állásomnak megfelelően, és minthogy a tanulmányi rendet egyelőre alterálni nem akarom, én ezen kérdéssel az utóbb érintett szempontból leszek bátor foglalkozni.

Teljesen egyetértek Hoffmann barátommal arra nézve, hogy a jogi tanulmány terén nemcsak hátramaradás nem constatálható, hanem ellenkezőleg haladás. Én ezen haladást nemcsak abban keresem, a mit ő jelzett, t. i. a tanerők mennyiségében és a tanárok rendelkezésére álló anyagban, hanem keresem az eredményben. Ezen eredményt látom egyrésztől abban, hogy az újabb időben oly szakmák lettek tudományos irodalmunkba átültetve, melyeket az azelőtt nem is ismert; látjuk továbbá a jogtudományok minden ágának művelésében úgy az extensiv, mint intensiv haladást. És itt nem hagyhatom érintetlenül, hogy a gyakorlat terén tapasztalásaim alapján szerzett meggyőződéseim a Vajkay t. tagtársunk által nyilvánított nézettől eltér, kénytelen vagyok ezt itt megjegyezni, bár sajnálattal kell nélkülöznünk t. tagtársunkat. Magam is résztvettem pár száz ügyvédi censurán, és mondhatom, hogy általában véve kitűnő censurát csak azok tettek, a kik az egyetemről kerültek ki. Kivételesen történt, hogy valamely akademiából vagy felekezeti iskolából kikerült jelölt is szép vizsgát tett. Nem egyszer történt, hogy a vizsgáló bizottságot magam hívtam fel, hogy az illetőt examinálja a maga kedve szerint egész szigorral, és meg fogja látni, hogy mindenben megüti a mértéket, és így történt. Ha előfordult is, hogy egyszer-másor valamely doctor sem felelt meg a vizsgáló bizottság igényeinek, annak két oka lehet. Először az, hogy az ügyvédi vizsgán a jelöltet nem abból examinálják, a miből rigorosumot tett, másodsor — és ezt egész őszinteséggel kimondom — hogy néha bizonyos animositás nagy szerepet játszik a jelölttel szemben. Constatálnom kell továbbá Hoffmann barátommal egyetértőleg, hogy

van oktatásunkban egy kórállapot, melyet ignorálni, nem lehet, melyet orvosolni kell annyival inkább, mert következményeiben ma holnap megboszulja magát. S ez az, hogy a tételes disciplinák az utóbbi időben határozottan elhanyagoltatnak. Ha sikerrel akarjuk gyógyítani a bajt, ismerünk kell annak okát. Engedjék meg, hogy ezzel kissé bővebben foglalkozzam.

A bifurcationnak a tervezők conceptiója szerint az volt célja, hogy a jogi szakképzést lehetővé tegye. Ez a tervezők intentioja szerint az által válandott lehetségessé, ha a bizonyos szakmára készülő egyetemi hallgató nem kényszerített vizsgákat tenni oly tantárgyakból, melyek az ő szakmájával szükségszerű összefüggésben nem állanak. Ezen eszme gyakorlati megtestesítése a jogi tanulmányok szétválasztásában és a szigorlatok intézményében olyképp tervezetett, hogy a jogi szigorlatok tárgyaivá a jogtudományi disciplinák, az államtudományi szigorlatok tárgyaivá az államtudományi disciplinák tétettek. E mellett a tervezők intentioja szerint mind a két rendű szigorlatnak nélkülözetlen előfeltétele leendett a két alapvizsga, mint a melyek a jog- és államtudományok alapismeretkörét felölelik. Az ekép concipiált eszme azonban nem ment keresztül; hanem kiegészített azzal, hogy a szigorlatok előfeltételül az ellentétes államvizsgák jelöltettek ki. Az államvizsgák természet-szerű jellegüktől megfosztattak, egyszerű iskolai vizsgákká lettek. Ehhez járult még az, hogy míg az államvizsgák tárgyai tekintetében a kötelező hallgatás kimondatott, a szigorlatok tárgyaira vonatkozólag hasonló intézkedés nem történt. Ennek egyrésztől természet-szerűen, másrésztől bizonyos és általam jelzendő körülmény hozzájárulásával az volt eredménye, hogy habár az összes szigorlatok 88%-a a jogi szakmára esik, a joghallgatók legnagyobb része a jogi tárgyakat, különösen pedig a tételes tárgyakat csak részben vagy épen nem hallgatja.

Csengery t. tagtársunk ritka tájékozottsággal jelezte ennek okát, és kereste azt a tanulmányi és vizsgálati rendszerben. Legyen szabad az ő előadását nekem, ki tapasztalásból beszélek, kiegészítenem. Ha tanulmányi rendünk mostani beosztására, melyre a vizsgák utalják a fiatalságot, csak egy pillantást vetünk, azt hiszem, állításom teljesen igazolva

lesz. Az első évi tanfolyam absorbeáltatik az első alapvizsga tárgyai által. S itt reflectálnom kell azon állításra, mintha nálunk a római jogot öt órás collegiumban hallgatnák. Ez soha sem történt, mert a római jog rendesen félévénként heti 10 órában adatik elő. Az első alapvizsgát azonban a tanulók legnagyobb része nem az első év végén, hanem a második év elején vagy a harmadik félév végén teszi le, tehát a második tanév egy részét elveszi az első alapvizsga. A második év tárgyait képezik a második alapvizsga tárgyai, és csak ritkán történik, hogy egyik másik hallgató ezek mellett még hallgatja az egyházjogot vagy a magyar magánjogot, vagy az osztrák jogot, hanem, a mennyiben a második alapvizsga tárgyai csak 15 órát tesznek, a többit kitöltik special-collegiumokkal. A második alapvizsgát azután nem a második év végén, hanem a harmadik év elején vagy az ötödik félév végén teszik le. Tehát a második alapvizsga tárgyai ismét a harmadik évből veszik el a tanuló idejének egy részét, a harmadik évet kizárólag államtudományi tárgyak veszik igénybe. Marad tehát az összes tételes tárgyakra csupán a negyedik év, sőt nem ritka az eset, hogy némelyek az egyházjogot is a negyedik évben hallgatják. Ez már magában véve anomalia, mely azonban két körülmény által még inkább súlyosbítottatik. Az egyik az, hogy a negyedévesek a helyett, hogy a köteles tárgyakat hallgatnák, az államtudományi államvizsgára készülnek; a másik, hogy együtt hallgatják az anyajogot a specialis jogokkal, minek következménye az, hogy a specialis jogot nem értik. Hallgatják pl. a magyar magánjogot, az osztrák jogot, a váltó- és kereskedelmi jogot egyszerre, a mi pedig minden józan rendszer ellen van. Helyesen mondotta Csengery t. tagtársunk, hogy a joghallgatók legnagyobb részére a lezkeválasztásnál a vizsga az irányadó. Ki kell ezt egészítenem azzal, hogy nemcsak a tárgyak megválasztásánál irányadók a vizsgák, hanem a joghallgatók legnagyobb része mind a négy évet a két alap- és államvizsgára való készüléssel tölti el, eltölti tehát a négy évet a nélkül, hogy tételes tárgyakkal foglalkozott volna.

De van még egy más körülmény, mely, miként már jeleztem, az érintett kóros állapot előidézésére befoly. Nem hoztam volna ezt fel, ha előttem Vajkay t. tagtársunk nem tett volna róla említést. Míg ugyanis a jogi szakmákban a

paralell tantárgyak nemcsak ugyanazon félévben, hanem ugyanazon órában is adatnak elő, az alatt az államtudományiak nagyrészt különböző félévben és különböző órákban taníttatnak. Ennek az az eredménye, hogy míg a jogi tárgyaknál a paralell szakmákban a választás csak lehetővé tétetik, amott a tantárgyak többszörös hallgatására egyenes utalás történik, a mi csak a tételes tárgyak rovására történhetik.

Egyáltalában nem volt szándékom hosszas előadást tartani; szorítkoztam arra, hogy a t. értekezlettel a jelenlegi káros állapot okait megismertessem. Ezen állapot véleményem szerint következőleg orvosolható. Az alapvizsgákat akár külön, akár összevonva, fenntartandóknak vélem. Azon intézkedés, melynél fogva az államvizsgák az ellentétes szigorlatok feltételét képezik, megszüntetendő volna, visszaállítatván a régi szervezet. Kivánom, hogy a vizsgálati szabályzatban mondassék ki, hogy szigorlatra csak az bocsátandó, ki a szigorlat tárgyait teljes collegiumban hallgatta, tehát a kötelezettséget e tekintetben fentartani kívánom.

Előre hallom az ellenvetést, hogy ezen uton az államtudományok el fognának hanyagoltatni. Megengedem, hogy ez pillanatnyilag megtörténhetik; de eleje fog vétetni a kormány azon intentiója által, melynél fogva politikai pályára készülöknél az államtudományi államvizsga letétele előfeltételül fog kívántatni. Addig, míg ez megtörténék, az államtudományi collegiumok hallgatása volna, mint kötelező kimondandó. De ha ez mind nem történnék is, az korán sem volna oly anomalia, mint az, hogy a jogi szigorliók a jogtudományokat kénytelenek elhanyagolni az államtudományok miatt.

Ribáry József: Mint a közigazgatás embere kívánok a tárgyhoz szólni, mely bennünket foglalkoztat, és e szempontból óhajtok némelyeket elmondani, miket a közigazgatási és államtudományok érdekében szükséges elmondanom. Tény az, hogy a mi egyetemünk és általában jogi tanintézetünk tanítási eredményei az államtudományokat illetőleg az államszolgálat érdekének szempontjából kielégítőeknek egyáltalában nem mondhatók. Bár elismerem, hogy egyetemünkön és egyáltalában felsőbb jogi tanintézeteinken kiváló.

sőt mondhatom sok tekintetben igen kitűnő tanerőkkel rendelkezünk, de az eredmény még sem kielégítő.

Sokat gondolkoztam a kérdés felett, és mindinkább megerősödtem azon meggyőződésben, hogy bár sok mindenféle ok hozható fel a fennálló sajnos állapot magyarázására, egyik és a legfőbb ok mégis az, hogy a mit az elmélet, a mit az élet, sőt törvényeink elválasztottak, az az iskola falai közt együttesen pertractáltatik; az államtudományok és a jogtudományok közösen és együttesen adatnak elő. Nem kívánok annak hosszas fejtegetésébe bocsátkozni, hogy miben különböznek a közigazgatási és az államtudományok a jogi tudományoktól; tény az, hogy ezek lényegileg, alakilag és módszerükre nézve oly különbözők, hogy valamenynyüket egy tanrendszerben egyesíteni nézetem szerint egyáltalában nem lehet; nem lehet különösen a tanítás philosophikus módszerének biztosítása céljából, melyet a bizottság tagjai igen helyesen és alaposan meghonosítandónak vélnek. Én tehát azon meggyőződésben vagyok, hogy radicalis intézkedéseket kell tenni a tekintetben, hogy az államtudományok tanítása a jogiakétól elkülöníttessék. Ne méltóztassanak hinni, hogy félreismerem a két szakma közti rokonságot; nagyon jól tudom, hogy vannak dolgok, melyeket az államtudományi szakmát művelőnek, különösen a közigazgatás emberének a jogi szakmából okvetlenül ismerenie kell, ha rendeltetésének megfelelni óhajt, a mint másrésztől kétségbe nem vonható, hogy ha a jogász méltó akar lenni e névre, az államtudományokban is jártasnak kell lennie. Azonban, a mit én állítok, az az hogy ha tökéletesen célt akarunk érni, e két tudományt tökéletesen el kell különíteni egymástól, és mindenik számára külön a saját belső természetére fektetett, s a szerint berendezett tanrendszert kell létrehozni.

E tekintetben nem állok elszigetelve. Már tisztelt tagtársunk Csengery felemlíté szép beszédében, hogy Németországban ez irányban mozgalom indult meg. Franciaországban 1863-ban az Académie des sciences morales et politiques díjat tűzött ki. Kitűnő munkálatok jelentek meg e tárgyban épen ezen pályázat folytán; azonban a díjat egyik sem nyerte el; európai nevezetességű kitűnő férfiak, kik közül némelyeket azonnal fel fogok említeni, foglalkoztak e

kérdéssel, és pedig három irányban. Abban természetesen legmindnyájan megegyeznek, hogy az államok érdekében áll és kötelessége a legfőbb oktatást lehető legegyszerűbben berendezni. A módra nézve azonban eltérők a vélemények. Egy részök azt tartja, hogy leghelyesebb volna a létező rendszert fejleszteni, azon rendszert, t. i., mely eltekintve a tanszabadságtól, nálunk is fennáll. A másik rész határozottan követeli, hogy két külön facultás állíttassék fel. A harmadik rész ezzel sem elégszik meg, hanem azt vitatja, hogy az állam érdekében okvetlenül szükséges, hogy külön école de politique et d'administration állíttassék fel, melyben kiváló tekintélyű férfiak által mindazon szakok elméletileg és gyakorlatilag előadatnának, a melyeknek ismerete különösen az államszolgálat felsőbb fokozatain szükséges. Ezek folytán felállított 1848-ban az akkori miniszter Hyppolyte Carnot javaslatára egy ilyen intézet, mely azonban a napoleoni kormányválság következtében be lett szüntetve. Különösen azon eszme életrevalóságát, miszerint külön szakiskolák állíttassanak fel e célból, kitűnő férfiak elismerték és vitatták. Nem szükséges másokat felemlíteni, mint Salvandy, Laboulaye, Hyppolyte Carnot, Macaral és Dufaure neveit, melyeket mindnyájan ismerünk. Nemcsak 1848-ban és a hatvanas években foglalkoztak ezen kérdéssel, hanem az Académie des sciences morales et politiques a múlt évben is foglalkozott azzal, és többen szót emeltek a mellett, hogy hozzá kellene látni azon törvényjavaslat keresztüviteléhez, a mely e tárgyban jelenleg a francia senátus előtt fekszik. Fel kell itt még említenem, hogy Dufaure volt az, ki egy alkalommal e kérdésre nézve többek közt azt mondá: „Nous espérons que quelque homme d'état voudra s'honorer en comblant cette lacune de notre enseignement supérieur.“

Minthogy így áll a dolog, tán nem szerénytelenség tőlem, hogy midőn ezen kérdésben felszólalok, ily határozott állást foglalok el. Leikem meggyőződése, hogy a létező bajok orvoslására voltaképp ez a radicalis cura.

Már most t. bizottság csak azzal akarok röviden foglalkozni, hogy mily haszna és eredménye volna egy külön facultás vagy külön iskola felállításának. Az első haszna az volna, hogy az ifjak megmentetnének azon túlterheléstől, a mely okvetlenül rájuk nehezedik akkor, midőn ezen két

különböző, bár rokon szakma nagy tömegével kell megbirkózniok. Ez tehát könnyítené a tanulást. A második az, hogy lehetővé tétetnék az előadásokban azon belterjes tudományos bölcséleti módszer, melyet Csengery t. tagtársunk igen helyesen annyira hangsúlyozott. Végre a harmadik haszon az volna, hogy lehetővé tétetnék oly berendezés, hogy míg egyrészt oly facultás állna fenn, melyben az állam legmagasabb igényei a maga hivatalnokai irányában, teljes kielégítést nyernének, másrészt az államszolgálat alsóbbrendű ágazatairól is volna gondoskodva, p. o. special-collegiumok útján való előkészítés által, mert szükségesnek tartom, hogy minden állami tisztviselő ily, a legfőbb igényeknek megfelelően berendezett iskolában képeztesse ki. Nem mondom, hogy annyira menjünk, hogy a két szakot szigorúan elválasztva egymástól egy école de politique et d'administration-t állítsunk fel. Az állam igényeit e tekintetben kielégíthetik az egyetemek és a jogakadémiák. De ha az mondatnák, hogy az egyetem nem szállhat le a szakiskolák niveaujára, — a miről itt már szó volt, mintha az, hogy valamely tudomány szakszerűen adatik elő, annyit jelentene, hogy a niveauval lejjebb kell szállni, — mondom, ha ez a nézet volna uralkodó, akkor nem várhatjuk ezen szükséglet kielégítését az egyetemtől, hanem más módozatot kell majd találni.

Ezeket kívántam a dolog lényegére vonatkozólag előadni.

A mi a specialis kérdéseket illeti, mindenekelőtt azon meggyőződésnek kívánok kifejezést adni, hogy minden tudományban és az egyes tudományágak közt megvan bizonyos logikai rend, melynélfogva okvetlenül szükséges, hogy a ki valamely tudományt teljesen el akar sajátítani, jártas legyen azon másik tudományban is, a mely amavval összefüggésben áll. Szükséges tehát nézetem szerint bizonyos logikai és természetszerű rendet megállapítani a tárgyak hallgatására nézve. Azt, hogy az ifjak maguk válaszsák a hallgatandó tantárgyakat, részemről nem pártolhatom, különösen nem az első években, midőn, mint többek által mondatott, nem épen megfelelő készültséggel bírnak az ifjak. A másik, a mit megjegyezni kívánok, az, hogy én nem félek attól, hogy ha nem tulságosan sok, de bizonyos számú vizs-

gák állapíttatnak meg, ez által az ifjak elvonatnak a tanulástól, sőt inkább azon tapasztalást tettem, — hiszen magam is több éven át tagja voltam az államtudományi államvizsgálati bizottságnak, de saját ifjúkori életemből is tudom, az ifjúság pedig belső lényegére és természetére nézve körülbelül egyforma marad — mondom, azon tapasztalást tettem, hogy a kellő mérvben alkalmazott kényszer sohasem árt. Nekem a magyar ifjúság elméleti tehetségei tekintetében igen jó véleményem van. Tapasztaltam, hogy különösen gyors felfogás jellemzi, és hivatva vannak a tudományok legmagasabb polczára emelkedni, de egy hiányzik bennük, s ez az ú. n. Sitzfleisch, hogy — tisztelet a kivételeknek — nem igen szorgalmasak. Ha tehát a vizsgálatok által pressio gyakoroltatik rájuk, ez csak előnyükre válik.

Különösen fel lett említve a német egyetemeknek rendkívüli fölénye a többiek fölött. Nekem volt alkalmam e tárgyban beszélgetni egy fiatal, igen kitűnő magyar tudóssal, a ki 4—5 német egyetemen is tanult, és azután a párisi egyetemen volt. Kérdezősködtem nála különösen az egyetemi viszonyok felől, és mondhatom, hogy a mit tőle hallottam, az nem oly természetű volt, hogy valami különösen elvolnék ragadtatva a német egyetemek által. Különösen kiemelte a vizsgákra vonatkozólag, hogy azt tapasztalta, hogy a német egyetemeken a vizsgálatok rendszerint, kevés kivétellel, igen silányak, mert a hallgatók jobbjára csak a vizsgálatok közeledtével tanulnak annyit, hogy a vizsgákon valahogy átúszhassanak. Párisban ellenben bámulatos jó vizsgákat tesznek a tanulók. Meglehet, hogy ez épen annak következménye, hogy ott nagyobb a fegyelem és a rend, és szigorúbban veszik a dolgot. Elismerem, hogy a tanárok a sok vizsga által igen megterhelhetnek, hogy ez által talán kellemetlen munka nehezül rájok, de nem is állítja senki, hogy a tanári állás valami könnyű, hogy az csak sine cura. Ha a tanárok az állásukkal járó terhet nehéznek és kellemetlennek tartják, bátor vagyok figyelmeztetni arra, hogy ha a bírának, kik egész nap a perek referálásával és elintézésével vannak elfoglalva, ha a hivatalnokoknak, kik oly fáradságos és felelőséggel járó munkát végeznek irodáikban, kell azután a vizsgákra menniök, az bizony nekik sem mulatság, már pedig okvetlenül ezek közül kell venni a censorokat.

Én tehát azon nézetben vagyok, hogy minden esztendőre legalább egy vizsgát kell megállapítani. A mi pedig a vizsgálati eljárást illeti, arra vonatkozólag csak azt kívánom röviden kijelenteni, hogy Csengery t. tagtársunk minden szavát, a mit arra vonatkozólag mondott, aláírom. Okvetlenül szükséges az utasítás a vizsgálati eljárás tárgyában, hogy a censorok mit vizsgáljanak és hogyan, s mikor legyenek megelégedve az adott feleletekkel, mikor ne, különösen pedig mellőzendőnek tartom a részletekbe való túlságos bebecsátkozást.

Hegedüs Kandid Lajos: A jogtudomány, államélet és törvénylátás kitünőségeinek díszes koszorujában alig bátorkodnám felszólalni, ha csakis azon *intézkedések megvitatásáról lenne szó*, melyek az állam és jogtudományok, ha nem is előbbre vitelére, de előmozdítására, terveztetnek.

Röghöz kötött tisztí munkálkodásom nagyrészen ugyanis megfosztott azon eszményiességtől, mely az élet exigentiáival nem mindig egyeztethető össze; viszont alkalmat nyújtott széles körben, némi, meglehet téves fogalmat alkotni magamnak *azon kérdés iránt: vajjon a mostani jogi és államtudományi képzetés rendszeré, — eredményeiben tekintve kedvező-e? vagy pedig észlelhetők-e némi hiányok, félszepségek, bajok, melyek orvoslására kellene törekedni?*

Hogy az utolsó évtizedben a jogi s államtudományi tanfolyamokat végzettek ismeretkőre táguult; hogy több alkalmuk van sok mindenféle érdekes dolgokról egyetmást hallani mint az előtt; szóval, hogy jog és államtudományi képzettségük, általában — külterjedésben növekedett, azt szívesen concedálom; vajjon azonban jogképzettségük alaposabb-e, jogásziabb-e észjárásuk, bírnak-e szigorúbb jogászati logikával, képesebbek-e általános jogelvekből szigorú következtetéssel a jogot ott is feltalálni, a hol a szent paragrafus cserbe hagyja őket: azt alig merném állítani. Tizennégy éven át volt szerencsém a jogtörténelmi s a bírósági államvizsgálatokban, s több év óta az ügyédvizsgákon résztvenni. Ügykörömben, számos gyakorlatban álló jogászszal, ki a modern rendszer szerint végzett, érintkeztem. Meglehet, hogy 5—600 vizsgált igen csekély töredéket képez, hogy azok vizsgálatjainak eredményéről biztos következtetést lehetne az egészre vonni. Meglehet, hogy nem bir eszem azon élességgel, mely a kérdésekre

tétovázva adott feleletek, vagy mély hallgatás daczára ott is képes találni alapos készültséget és jogászilag gyakorlott észjárást, hol én azt felfedezni nem bírtam. De ha egy másodéves jogász a jogtörténelmi államvizsgálatnál szt. István törvényeiről mit sem tud, tétovázva felel az arany bulláról, s nem hallott Werbőczyről; ha a bírósági államvizsgálatnál a jelölt nincs tisztában magával a vagyon s családjog alap-institutioi iránt; ha az ügyvédi vizsgálatnál a telekkönyvi intézményt alaposan nem ismeri, s nem tudja, hány részből áll egy keresetlevél s az miként szerkesztendő, akkor alázatos nézetem szerint a jogi képzettségnek nagyon is szerény fokán áll, bármily avatott legyen is különben a római perjog titkaiba, bármennyit tudjon is a bask fuerosokról, Adelsthan és Ethelred törvényeiről, s a szent Oroszthon „Pravda ruskájáról.“

A jog, természeténél fogva gyakorlati tudomány. Tanulóinak zöme jogismereteit az életben érvényesíteni kívánja. Gyérek, kik azt csakis a tudás kedvéért művelik. Más irányú készültségre van tehát szüksége az ügyvédnek, bírónak, tisztviselőnek; más minőségűre annak, ki jogtudományi íróvá, tanárrá stb. akarja magát kiképezni.

1848-ig a gyakorlati pályára törekvők zöme, a vidéki jogtanodákon nyerte kiképezését; ki tanár akart lenni, vagy tudori fokot nyerni, az az egyetemet látogatta. A *gyakorlat és a tudomány* különleges igényei szemmel tartattak. Míg d. e. Mária Terézia az 1780. márczius 25-én kelt inauguralis diplomájának ezen szavaival; „Cum ad recte constituendam Rem Litterariam necessarium sit, ut Universarum Scientiarum Academia constitueretur, ex qua tamquam e seminario doctorum virorum, scientiarum periti magistri ad ceteras regni minores et subalternas Academias cum insigni rei litterariae emolumento peti possent“ az egyetem első céljául tanárok képzését tűzte ki; addig a Ratio Educationisban az akadémiai tanfolyam (Cursus academicus) feladatául a *közszolgálatra alkalmas tisztviselők képzését nyilvánította*, mondván: „Juvenes qui ad ulteriorem studiorum suorum continuationem porro etiam in Academiis commorantur, supremum propositae educationis gentilitiae gradum attigerunt, in quo iis artibus atque disciplinis erunt inbuendi, quae eosdem capaces ac idoneos reddant ad praestanda officia iis proprie convenientia, qui se

Regis, ac reipublicae obsequio devoverunt. Cum ergo juridicus cursus has ipsas scientias complectatur, facile apparet scopum ejusdem in eo situm esse oportere, ut aptos format Regi et reipublicae ministros.“ R. E. II. R. 184. §.

A jogtudományok ezen szervezetének életrevalóságát bizonyította a gyakorlat. 1839/40-ben a 2 évi tanfolyammal bíró vidéki jogtanodákon a jogászok zöme (m. e. 1200) tanult, míg a pesti egyetem jogi karán három éves tanfolyamon összesen 204. jogász volt beírva. Ha ez utóbbi számból levonatnának azok, kik csak azért jártak az egyetemen, mert szüleik Pesten laktak, akkor még kedvezőtlenebb arány tűnne fel.

Az 1848. törvényhozás gyakorlati férfiai érzették a különbséget. Az egyetemre az 1848. 19. t. cz. által a tanulmányi szabadságot proclamálván, alapját vetették az egyetem valódi tudományos fejlődésének; de az akadémiákat, s a vizsgálati rendszert érintetlenül hagyták. A Thun-rendszer elvileg elismerte a tanszabadságot, de köteles tantárgyak kiszabása, nevezetes tantárgyak elnyomása vagy korlátozása, a magántanári intézmény késős korlátolt életbeléptetése által a gyakorlatban paralisálta. A jogakadémiákat azonban szinte fejleszté a nélkül, hogy azokat eredeti céljoktól elvonta volna. Ki azonban tanár vagy ügyvéd akart lenni, annak a jogtudóságot kelle elnyernie, s ezért az egyetem jogi karának látogatottsága folyton nőtt. Hogy a pesti egyetemen 1877/8. téli félévben 1471 jogász, a vidéki tanodákon, nem számítva a kolozsvári egyetem 152 joghallgatóját, ugyanazon évben 982, 1878/9-ben pedig csak 855 jogász volt beírva, annak különböző okai vannak. Első sorban a főváros vonzereje gazdagabb ifjakra, kik itt mulatnak; szegény deákokra, kik itt keresetet lelnek, s az 1874 : 34. t. cz., mely csak a szigorlatok árán nyújt prókátorságra kilátást.

Az egyetemi tanítás súlypontját mai napon a felolvasások képezik. Bármennyire tanuságosak is legyenek, mert a tudomány legújabb eredményeit élő szóval közvetítik, magukban véve a jog megtanulására, kivált hazai ifjúságunk zömének szellemét és életviszonyait, talán előkészültségét is tekintve, elégtelenek. Mint ítélte a felolvasásokról a német nemzet egyik legnagyobb fia, ki maga jurista, juris doctor volt, Göthe, olvasható Faustjának azon kitűnő jelenetében. midőn az új egyetemi

polgár Faustnál beiratásra jelentkezik. Megengedem, hogy csakis tudományos czélokra törekvő jogászra elégségesek, de a gyakorlati életre készülőre alig. Úgy hiszem, nem bírja a németiség a tudományosság monopoliumát, s Germánia határain kívül is termettek és termenek kiváló jogászok. Eltekintve a római jogászoktól, kik szinte nem egyetemi felolvasásokból, de a *forum* vitáiból merítették tudományukat: az angol jog és államférfiak az Innekben nem annyira elméleti felolvasások hallgatása, mint rendszeres vitatkozások, tanárok általi folytonos vizsgálatok, írásbeli feladványok kidolgozása, jogesetek fejtegetése által váltak jogászokká, s egy *Fortescue* avagy *Blackstone* talán a német jogászok körében is tisztességes helyet foglalna el.

Az amerikai egyesült államokban szinte nem kizárólag felolvasásokra fektetik a jog tanulmányozását. A *Columbia Collégen* p. o. szoroson van a jogtanulmányok rende megszabva. Előírt tankönyvekből kell az ifjaknak, kik naponta kikérdeztetnek, a leczkére készülni. A feleletekre a tanár értekezéseinél reflectál, s minden tanulónak joga van, kérdéseket intézni a tanárhoz, ki nehézségeit, kételyeit eloszlatni törekszik. Ezenkívül időközönként vitatkozások (*moot courts*) tartatnak, melyekre a hallgatók maguk készítik a periratokat, s a tanárok jelenlétében vitatkoznak fölöttük. A par excellence szabad Amerikában ezen tanrendszert korán sem tekintik a szabadság magasztos eszméjével ellenkezőnek, de igen is nagyon üdvösnek arra, hogy az iskolából a jogászok kellő készültséggel léphessenek az élet küzdterére. L. Dr. Migerka. *Das Unterrichtswesen der Vereinigten Staaten*, Wien 1877. 31-ik lap.

Valamint ezen rendszer *gyakorlati jogászok képzésére kitűnő*, úgy tagadhatlan, hogy a *magasb tudományos képeztetésre nem czélszerű*, szárnyát szegvén azon öntevékenységnak, mely a tudás nemes vágyából ered, de mely, mi tagadás, nem minden tanulóban egyaránt található fel.

Magyarország államéletének jelen stadiumában, hol maholnap a közigazgatás új, a modern állameszméjének megfelelőbb alapokra leszen fektetendő, nincs szükségünk oly jogászokra, kik négy évi látogatás útján a tudomány néhány morzsáját felszedvén, szak tudósoknak képzelik magokat, de sem nem tudósok, sem nem bírnak azon, megengedem, mesterségszerű

előkészültséggel, melyet, a gyakorlati élet a jogásztól megkíván. Szomorú dolog lenne, ha a 800,000 frtnyi évi költség-gel fenntartott egyetemekből, egyes diszpéndányoktól eltekintve, csak oly jogvégzettek kerülnének ki az igazságszolgáltatás és közigazgatás számára, kiket Hoffmann tagtársunk az asztalos műhelyből kikerülő forgácshoz hasonlít.

Az egyetemről szóló 1848: 19. t. cz. álláspontjára helyezkedve, de egyaránt figyelembe tartva a tudomány és az élet ezernyi exigenciáit, az egyetemeken jelenleg divó tan- és vizsgálati rendszert, mely a valódi tudományos működést tanárnál, tanulóknál egyaránt megsibbasztja, s a gyakorlati életre készülő jogászoknak kellő előképeztetést nem biztosít, annál is inkább elejtendőnek vélném, mert 14 éven át szerzett tapasztalataim alapján a vizsgálatok eredménye, ezen rendszer ellen szól, s a közvélemény is jóformán elítélte.

Hogy megadassék Istennek, a mi Istené, — a császárnak, a mi a császáré, vagyis, hogy a tudomány szabad fejlődése mellett, az állam érdekei is biztosíttassanak, különbséget kellene tenni azon tanulók között, kik csakis tudományos pályára törekednek, s azok között, kik a gyakorlati téren akarják szerzendő ismereteiket érvényesíteni. Az elsőkre nézve a tanulási szabadságot teljes mérvben, korlátlanul, semmi közbeeső vizsgálatokhoz nem kötve, kívánom fenntartani. Az utóbbiakra bizonyos vizsgálati rendszert életbeléptetni, mely okszerű rendje s tárgyainak helyes kiválasztása mellett, ha a vizsgálatok az egyetemtől teljesen függetlenekké tétetnek, s okszerű szigorral kezeltetnek, oda fog hatni, hogy a jogászok a tantárgyak hallgatásánál a vizsgálatok sorrendjét kövessék. Ezzel azonban kapcsolatosan szükségesnek tartom, hogy a rendes tanárok oldalán, kiktől első sorban a tudomány mívelését, előmozdítását, kifejtését várjuk, s kiknek idejük becsesebb, sem hogy oktatásra pazaroltassék, legalább, a mi a positiv törvénytudományt illeti, assistensek, segédek, vagy bár mi más czímen oly tanítók rendeltessenek, kik a kezdő jogászt, hogy azt mondjam szemléleti uton a törvény ismeretébe, amerikai módon avassák. Miként legyen ez szervezendő, az ezen enquete körét meghaladván, nem kívánom részletesen kifejteni.

A vizsgálatok tudományos és gyakorlati, vagy, ha úgy tetszik, államvizsgálatokra lennének megkülönböztetendők. Az első az egyetem belügye, s azokra a kormány csak annyiban

gyakoroljon döntő befolyást a mennyiben az 1874: 34. t. cz. az ügyvédségi képesítést a jogtudori fokozat elnyerésétől tette függővé. Viszont a gyakorlati vizsgákhoz nincs köze az egyetemnek, az országos ügy, azt a kormány rendezze és kezelje.

Szerény tapasztalataimból kiindulva, a sok időpazarlással járó alapvizsgálatokat elejtve, az államvizsgák számát háromra vélném szabandónak; melyből az első kettő, mindenkire különbség nélkül, a harmadik csak azokra lenne kötelező, kik közigazgatási királyi hivatalba lépni kívánnak.

Az első államvizsgálat tárgyait képeznék

a) Arómai magánjog, különösen annak anyagi része; lévén az a klassicus világ műveltségének legnevezetesebb, sok részben maiglan élő hagyománya; tanulmányozása pedig a gymnasiumban tett classicus tanulmányok betetőzését képezi;

b) az egyházi jog, különös tekintettel a hazánkba törvényesen bevett vallásfelekezetek egyházi jogára;

c) A magyar közjog, s mely nélkül ez helyesen meg sem érthető, a magyar jogtörténelem. Ennek letétele után bocsáthatatnék csak a gyakorlati pályára készülő jogász a harmadik évi jogtanulmányokra. Ezen alaptanulmányok nélkül ma már alapos jogászt nem képzelhetek hazánkban.

A jogi tanfolyam második fele, a jog- és államtudományok azon részének lenne szentelendő, mely tételes hazai törvényeken alapul, vagy melyekre az államtisztviselőnek mint ilyennek különösen szüksége vagyon. Minthogy pedig jó közigazgatási tisztviselő, legalább királyi szolgálatban, egyes special szakoktól eltekintve, alig képzelhető jogi tanulmányok nélkül; viszont alapos jogásznak bizonyos államtudományi ismeretre vagyon szüksége, a bifurcációt annyiban már az államvizsgálatokon is kívánám életbeléptetni, miszerint a második államvizsgát mindenkinek a negyedik év második felében, a harmadikat csak annak kellene, még pedig az egyetemi tanulmányok bevégezése után, legfeljebb két év alatt letenni, ki királyi hivatalt kíván elnyerni.

Ezek szeriut második államvizsgálat tárgyai lennének:

- a) magyar magánjog,
- b) osztrákjog (anyagi része),
- c) büntetőjog és eljárás,

- d) kereskedelmi és váltó jog,
- e) bányajog,
- f) tengerész jog; e két utóbbi azok számára, kik a bányavagy tengerészeti bíróságoknál vagy hatóságoknál keresvén alkalmazást, ezekből vizsgálatot kívánnak tenni.

A harmadik államvizsga tárgyait képeznék:

- a) közgazdaszat s pénzügytudomány, ez utóbbi tekintettel hazai viszonyainkra,
- b) statistika, különös tekintettel annak elméletére, s az administratív statistikára,
- c) közigazgatási törvényisme,
- d) európai nemzetközi jog; ez utóbbi különös tekintettel az internationalis magánjogra, mely a személy- és vagyongörögalom nagymérvű kifejlődésére való tekintettel, mindinkább növekedő jelentőséggel bír.

A mi a szoros értelemben vett tudományos czélsztatú vizsgálatokat, a tudori szigorlatokat, illeti, ezekre

- a) azok, kik csakis a tudori czím elnyerése vagy tanárságra képesítés végett kívánják a szigorlatokat kiállani, négy jogév után minden államvizsgálat igazolása nélkül lennének bocsátandók; míg
- b) azok, kik gyakorlati pályára lépendők, jelesen az ügyvédjelöltök, csak a két első államvizsga sikeres letétele után lennének a szigorlatokra bocsátandók.

A szigorlatoknál behatóbb tudományos képzettség követeltetvén, tárgyaik ne legyenek sokfélék. Ezek ismét részint kötelezettek legyenek, részint a candidatus szabad választásától függjenek.

Kötelezett tárgyak lennének nézetem szerint:

1. *Canonis jog*, különös tekintettel annak történeti fejlődésére.
2. *Római jog* (anyagi- és perjog).
3. *Magyar köz- és magánjog*.
4. *Egy szabadon választandó tárgy*. Azzal, hogy egy ily tantárgy az illető választására bizassék, azt vélném elérhetni, hogy ki p. o. a bányajog, kereskedelmi jog stb. tanszékére tüzetes képesítést nyerni kíván, ez úton tudományos készült-ségét igazolhassa.

Ily módon, úgy hiszem, az oktatás és tanulás szabadságának magasztos elve, a mint azt az 1848: 19. t. cz. rendeli,

nemcsak az eddiginél nagyobb mérvben, de teljességében biztosítva lenne azok számára, kik a jogtudománynak élni óhajtanak; de biztosítva lenne azoknak kiképeztetése is, kik a jogi tudományokból megélni kívánnak; s elérnénk azt, hogy tudományunk gyakorlatiabb, gyakorlatunk tudományosabb leendne.

Arra vonatkozólag, a mit Ribáry t. tagtársunk egy specialis iskola felállításáról, vagy egy specialis cursus szervezéséről mondott, melynek czélja lenne akár az egyetemen kívül, akár azon belül különösen azokat kiművelni, a kik felsőbb államhivatalokra aspirálnak, én annak szükségét és helyes voltát teljes mértékben elismerem; de azt hiszem, hogy a jelen viszonyok közt, a mikor még egy osztályfőnöki állomásnál is sokkal fontosabb állomásokra a törvény semmi tudományos qualificatió kimutatását nem kívánja (Ribáry József közbeszól: Elég baj!) — mondom, ily viszonyok közt azt követelni, hogy valaki specialiter abban az irányban képezze ki magát, épen csak jó remény fejében, ma még alig lenne időszerűnek mondható. Az eszmét azonban mindenesetre igen megfontolandónak tartom; de, a mi annak megvalósítását illeti, ma még legfőlebb egy u. n. seminarium felállítását tartanám lehetőnek, mely az egyetemmel kapcsolatba volna hozható, és azon egyetemi hallgatók, a kik valamely államhivatalra törekszenek, a rendes egyetemi oktatás mellett a megfelelő specialis oktatásban is volnának részesítendők. Vajon sajtószzerű állami és politikai viszonyaink közt az, hogy valaki ezen seminariumot kitünő sikerrel végezte: az avancementnak biztosítékát képezné-e, arra nézve kételyeim vannak, és alig hiszem, hogy az ily seminarium jelentékeny ösztöndíjak nélkül nagy látogatottságnak örvendene. Az eszmét egyébiránt szívesen elfogadom, és igen fogok örvendeni, ha elérkezik azon idő, midőn az akadályok, melyek annak érvényesítését ma gátolják, megszűnnek.

Kautz Gyula: Vonatkozással azon rövid nyilatkozatra, melyet a tanácskozások kezdetén tettem és mely egész átalánosságban mozgott, bátor vagyok annak keretét kiegészítve, nézeteimet, melyek közel 25 évi tanári tapasztalásaimból vannak merítve, röviden előadni. Előrebocsátom, hogy azon eltérő vélemények, melyeket itt hallottam, részben figyelemre méltók és egybe igen megegyeznek, abban t. i. a mit

első felszólalásomban is kiemeltem, hogy a kérdés korántsem oly könnyű, mint némelyek tartják. Nehéz, mert kettős és sajátzerű feladat áll az egyetem előtt, t. i. szabadságot és kényszert helyesen egyesíteni. A másik nehézség speciális hazai viszonyainkra való tekintetből az, hogy oly szervezet alkottassék, mely egyrészt a tudomány terjesztésének és előmozdításának és másrészt a minél alaposabb szakképzettség igényeinek megfelelően. Ezen momentumokat összefoglalva azt hiszem, hogy meg van adva a felelet, hogy miért oly elágazók, részben ellentétesek a nézetek.

Kétségtelen mindenekelőtt, hogy a nagyon sok vizsgálás úgy a tanulóra, mint a tanárra nézve igen terhelő. A fiatal embernek is meg kell adni bizonyos mértékig a szabad mozgathatást, hogy individuális erejét kifejleszthesse. Helytelen rendszer az, mely szerint az ifjú egész éven át másra sem gondolhat, mint arra, hogy a vizsgán átesusszék; tagadhatlan, hogy ez ép a jobb érzésű és tehetségesebb ifjura is lankasztólag hat. Azon nézetben vagyok, hogy az ötvenes években megállapított, és nálunk az egyetemen még a hatvanas években is fennállott államvizsgálati rendszernek tudományilag úgy, mint didaktikailag indokolt szabványa volt az, hogy a két első esztendő tantárgyait egy vizsgálatban foglalta össze; s részéről is azt tartom helyesebb rendszernek, hogy a második év végén tartassék egy alapvizsga. De miután a tárgyhalmozás igen nagy volna, úgy hogy nem lehetséges, hogy még a (nagyobb tehetségű) ifjú is megfelelhessen, kevesebb tárgyra vélném szorítandónak, t. i. a római jogra, a bölcsészeti jogra és a nemzetgazdaságra; talán még a hazai közjogot véve ide. Az egyetemes jogtörténetet, mely nem egyéb, mint a jogtudományba való bevezetés, s nagyrésztben az egyes jogi tanszakokba is belefoglalható: a vizsgálati tárgyak közül kihagynám, a hallgatásból azonban, tekintettel különben jelentőségére, nem.

A mi a harmadik és negyedik esztendőt illeti, azon nézetben vagyok én is, melyet multkor Szász és Tanárky urak kifejtettek. Ez különben nem új eszme, benne volt azon organikus nagy munkában is, melyet a jog- és államtudományi kar Pauler közreműködésével 1869-ben készített, és még Eötvös ministersége alatt a cultusministeriumnak fel is terjesztett. Ezen helyes elvből indulva, ki a harmadik és negye-

dik esztendőt a tanuló arra kell, hogy használhassa fel, hogy teljesb szabadsággal mozogva a többi jog- és államtudományok terén, tudományos és szakbeli kiképzetésében önállóbban járhasson el.

Hogy a bifurcatiót fentartsuk-e vagy nem, az eldöntve nincs, de a szakemberek igen nagy része mellette szavazott; Azt hiszem, hogy nagyobb szakképzettséget fog előidézni. Sok kifogásom van ezen vélemény ellen, de elfogadom. Nem tudok azonban megegyezni Ribáry t. tagtársunkkal, ki oly hidegen akarja elválasztani a két tantárgyi csoportot, mintha semmikép sem függnének a tárgyak össze; holott épen ellenkezőkép áll a dolog; s azt állítom, hogy a két csoport közt a legintimebb kapcsolat áll fenn, s pedig minden irányban. Lehetetlen, hogy jó s alapos jogász legyen az, a ki az államtudományokban nem jártas, és viszont lehetetlen, hogy az államtudományokat helyesen sajátíthassa el valaki, ha a jogtudományokról fogalma nincs. (Ribáry József közbeszól: Ezt nem mondtam!)

Az államvizsgákat illetőleg kívánom, hogy azok elnöke valami kitűnőség legyen a praxis köréből. Azonban a tanárokat sem kívánom kizárni. Ha a tanárok mellőztetnének, ez az ifjúság ellen elkövetett méltánytalanság lenne, mert a fiatal ember nem mint tudós készültségű megy a vizsgálatra, hanem bizonyos keretben mozog; ismereteit az előadásokból és a tanár tankönyveiből meríti. Nem akarok ezzel canonizálni tankönyveket, sem *kizáró* jelentőséget a tanítói előadásoknak vindikálni; de akarom adni a lehetőséget, hogy a hallgató az egyetemi előadások körében mozgó kérdéseket kapjon. — A mi a tárgyakat illeti, Hoffmann t. barátommal ellentétes nézetben vagyok. Ő azt mondotta, hogy az államtudományi államvizsgánál vegyük mintegy irányadóul az osztrák rendszert, mely a közigazgatási és a pénzügyi szabályokra súlyt helyezett, nagy súlyt. Elfeledni látszott t. barátom először azt, hogy ez az osztrák ú. n. közigazgatási államvizsga 24 évvel ezelőtt szerveztetett, mikor még az államtudományokra, fájdalom igen kevés figyelmet fordítottak. Másodsor, hol hozták be ezen rendszert? Ausztriában, hol az államböleeseletről még ma sem akarnak hallani, a politikából pedig Verwaltungslehret csináltak, alkotmányjogról csak kivételesen fordulnak elő collegiumok. — Az állam-

vizsga letételét illetőleg, ez szerintem akkor történhetnék, mikor az ifjú a negyedik évet befejezte, tehát nem vonatnék el a vizsgára való készülés által az előadásoktól. A tanév végén az, a ki a jogi pályára megy a jogtudományi, és az, a ki a közigazgatási pályára megy az államtudományi államvizsgát tehetné le, és ha valaki oly nézettel van a gyakorlati élet iránt, hogy nem hiszi elégségesnek csak az egyik vizsgát, leteheti mind a kettőt, de akkor a második csak a tanfolyam teljes befejezetekor lenn kiállandó.

A mi a *szigorlatokat* illeti, azt tartom, hogy ha lehetne azon ideálisb felfogást érvényesíteni, hogy ez valóban academicus gradus legyen, én volnék az első, ki e mellett szót emelnék, de a mi viszonyainkat tekintve, ezt kissé korainak tartom. Azt hiszem, hogy a szigorlatokat tartsuk fenn, és ha a bifurcatió elvét állítjuk fel, a jogi és államtudományi szigorlatok tekintetében nem marad más hátra, mint az, hogy a szigorlatok is eképp osztályoztassanak. Csak azt követelném, hogy az, a ki az államtudományi szigorlatokra megy, ép úgy, mint a ki az államtudományi vizsgálatra megy, mutasson ki a szabály szerint hallgatandó 80 óra közül 25 óra jogtudományi tárgy hallgatását és megfordítva, a ki jogtudományi szigorlatokra, illetőleg vizsgára megy, mutassa ki az államtudományokból a megfelelő óraszámot. Kivánnám ezen kívül, hogy kimondassék, miszerint ezen studiumok főcollegiumokban hallgatandók. Hogy miért tartom szükségesnek, hogy az államtudományok hallgattassanak, és miért óhajtom, hogy hozassék szabály, miszerint minden állami tisztviselőnek államvizsgát kelljen kiállania? annak egyszerű oka az, mert hazánkban oly nagy a nismus a jogi pályához fordulni, hogy ha az államtudományi tárgyak tekintetében bizonyos kényszer nem alkalmaztatik, ezen minden jogászra is nélkülözhetetlen tanszakok elhanyagoltatnának; s azon tanárok kik államtudományi tárgyakat adnak elő, gyakran üres termekben fognák előadásukat tartani. Eltekintve attól, hogy ezen combináció mellett a tanszabadság tekintetei is lehetőleg megóva volnának.

A szigorlatot az illető államyizsga helyébe tenném, úgy hogy az esetben, ha valaki a szigorlatot jó sikerrel leteszi, ez pótolja az államvizsgát. Nincs értelme annak, hogy két-

szer terheltessék a tanuló a vizsgával; elég ha megmutatta, hogy a nagyobb teherrel meg tud birkózni.

Apáthy t. kartársam erős vádat emelt a mostani rendszer ellen, és úgy vettem észre, hogy Csemegi t. tagtársunk is helyeslőleg vette e nyilatkozatot. T. kartársamnak különösen két észrevételére kívánok reflectálni. Először azt mondta, hogy nagy hibája a jelenlegi rendszernek, hogy az államtudományi tárgyak a jogtudományi, különösen pedig a positiv jogtudományi tárgyakat háttérbe szorítják. Másodszor azt állította, hogy épen ennél fogva a jogi szakképzés nem képes megfelelni az igényeknek, és hozzátette, hogy ennek még egy további okát a paralell tanszékekben látja.

Az első vádat illetőleg bátor vagyok utalni a lecke-rendre. Méltóztassanak a tantárgyak óraszámát összeszámítani. Ha majdnem minden főtárgyat kétszer hallgatnának is a tanulók — de nem teszik, vagy legalább most szünni kezd ezen egy két éven át tapasztalt eljárás, szokás — még akkor sem lehetne mondani, hogy a jogi tantárgyak elhanyagolása a rendszernek vagy a tanári eljárásnak szükségszerű következése. Az első és második év hallgatandó óraszámára 80-at tesz. Ebből esik a római jogra 18, jogtörténetre 10, jogbölcséletre 8—10, nemzetgazdaságtanra 5—10, közjogra 5. Marad tehát még körülbelül 25 óra, melyek szabadon választott collegiumokkal tölthetők ki, és némelyek hallgatják is a magyar magánjogot, vagy — ügyetlenül bár — a perjogot, s így beleszámítva a római jogot is, talán a jogtörténetnek is jó része jogi studiumnak lévén tekinthető, már a második évben bizonyos mennyiségű jogi tananyagot is nyer a joghallgató. De ki mondja, hogy a harmadik évet kizárólag államtudományi tárgyaknak kell szentelni, és hogy az államvizsgát a harmadik év végén le kell tenni? S igen nagy része a hallgatóknak ekkor nem is teszi le; másfelől vannak sokan, kik az államtudományi tárgyak mellett jogi tárgyakat is hallgatnak. A bajon, ha van és a mennyiben van, segíteni lehet az által, ha a vizsgálatok a 4-ik tanév végére helyeztetnek át.

A mi a *paralell* tanszékek kérdését illeti, mely az utóbbi időben sok port vert fel, úgy a sajtóban, mint a tanárok és a hallgatók körében, először is azt vagyok bátor kérdezni: mi az egyetemnek mint tudományos intézetnek feladata,

ha nem az, hogy a tudományok lehető legsokoldalúbban, legterjedelmesebben és legalaposabban adassanak elő? Ha már van két vagy több tanár is, ezeket azon kényszernek alávetni, hogy mindegyikük ugyanazon órában tartsa előadását azért, mert a jogi szakok tanárai attól félnek, hogy a hallgató ugyanazon tárgyat a második félévben még egyszer fogja hallgatni, sem a tanszabadsággal, sem az egyetem céljával nem egyeztethető össze. Ez a tudományos momentum. A másik momentum a szakbeli kiképzetés. Ennek különösen intensivitása — nem mondom, hogy megköveteli, de mindenesetre nyer az által, ha a hallgatónak meg van adva a lehetőség, hogy valamely tantárgyat ne csak egy bizonyos tanártól legyen kénytelen hallgatni. A harmadik, a mit nem szabad figyelem nélkül hagyni, az, hogy sokan vannak, kik más egyetemről vagy akadémiáról jönnek, hol bármi okból nem hallgattak valamely studiumot. Ezeknek érdeke is megkívánja, hogy a második félévben hallgathassák az elmulasztottat. Ha már annyi tanár van a karban, s az ország oly sokat fordít az egyetem dotatiójára, akkor egyáltalán nem tartom helyesnek, hogy elvonassék a választás lehetősége csak azért, hogy egyik vagy másik tanár ne mondhasa, hogy a másik elveszi tőle hallgatóit. De nem is veszi el; csak egyik vagy másik tanárnak lesz valamivel kevesebb hallgatója, mint különben lenne.

Ribáry t. tagtársunknak azon javaslatára kívánok még reflectálni, miszerint az államtudományokban való teljes kiképzés lehetővé tétele végett külön szakfőiskola állítassék. Nézetem szerint ez egészen külön kérdés. Lehetne az egyetemen kívül ma is felállítani ily szakiskolát, ha volna reá elégséges pénzerő, és ha annyi kitűnő szak-capacitás állna rendelkezésre, mint például Franciaországban, kivált oly korszak alatt, mint a minő a napoleoni volt, midőn sokan nem akartak államszolgálatba lépni, hanem szívesen vállaltak tanári állást. Ma még azonban nálunk talán nem vagyunk annyira, hogy a szükségét sürgősnek lehetne nevezni, sőt valószínűleg oly számú hallgató sem találkozna, mely az intézet igényeinek megfelelne. Nézetem szerint a meglévő alapon kell reformálni, és a fenforgó körülményeket szem előtt tartani, s akkor — nem mondom, hogy tökéletest, de legalább olyan rendszert alkothatunk, mely megfelelhet a

kitűzött feladatnak; egyfelől az által, hogy szabadságot és kényszert kiegyeztetünk, másfelől, hogy a szakképzettséget és a tudományos működést biztosítsuk. Azt hiszem, az itt jelzett alapokat fen kell tartanunk annyival is inkább, mert más alapra állva, az eredmény nagyon kétes volna. Már pedig mindnyájan az eredményt tartjuk szem előtt, s ezt akarjuk minden körülmények közt biztosítani.

Csemegi Károly: Jól jegyezte meg Kautz barátom, hogy Apáthy tagtársunk azon nyilatkozatára, mely szerint a baj oka a tételes jognak háttérbe szorításában is keresendő, helyeslőleg intettem; e tényt magát Kautz barátom sem volt képes megczáfolni. Mi ezen oknak az oka, azt nem kutatom; a rendszerben fekszik-e, vagy az időnek a tanulók általi nem helyes felhasználásában, illetőleg felosztásában, az másodrendű kérdés. De tény az, hogy az összes tételes jog témérdek és roppant nagy disciplináival, az anyagi és alaki törvények, az alaptudományok és azok származatai, tehát a polgári törvénykönyv, a büntetőjog, a polgári perrendtartás, a bűnvádi eljárás, a kereskedelmi, a váltójog, az ezeket kiegészítő különféle eljárások, a bányá-, csőd, ez mind és még egyéb törvények: mindezek egyetlen évben — a negyedévi tanfolyamban adatnak elő. Már most mondja meg nekem valaki, a ki ezen disciplinákról világos ismerettel bír: lehetséges-e, azon idő alatt, a mennyi ezekre, tehát az életben feltétlenül és első rendben szükséges tudományokra jut, a negyedévi tanfolyamnak, úgy szólván csak hat hónapja alatt csak el is olvasni? Ez teljesen lehetetlen. És, hogyha még ennyi is lehetetlen, mikép lehessen akkor elképzelni, hogy a fiatal jogásznak mód és alkalom nyujtassék az életben szükséges ismeretek megszerzésére. De ha az így van, bármi legyen oka: ezen tény maga elégséges arra, hogy teljesen indokolja a közoktatásügyi miniszter úrnak azon gondoskodását, mely épen e jelenségnek és elmaradhatlan szomorú eredményének további lehetetlenítésére van irányozva.

Igen sok becses eszme hozatott fel e nagyfontosságú tanácskozás folyama alatt a leghivatottabb szakférfiak által. A tényleges viszonyok, különösen a tanár urak által eléggé nem becsülhető őszinteséggel ismertettek meg velünk. De

mindez bennem, és azt hiszem, az értekezlet sok tagjában egy eszmét érlelt erős meggyőződésre: azt, t. i. hogy egy *absolut tétel*, *cathegoricus imperativusa*, a tanügy szabályozásánál ép oly kevésbé alkalmazható, mint az állami vagy a társadalmi élet átalakítására irányzott bármely törekvésekben; a kibontakozások, az alakulások és a fejlődések bármelyik más területén. A tanügy terén is minden *relativ*, és az aránylag legnagyobb siker, a létező viszonyoknak legkevésbé elfogult áttekintésétől és felismerésétől függ. Függ továbbá bizonyos tekintetben magának a célnak, ezen felismert viszonyok szerinti kitűzésétől, a ható erőknek és a hatás többi tényezőinek a viszonylagos és stadiumok szerint elhatárolt céllal való harmoniájától.

Erre vezethető vissza az, a mit *Kautz* tanár ur már első összejövetelünk alkalmával kiemelt, hogy egyetemi tanrendszerünk már eddig is igen gyakori változásoknak volt kitéve, és hogy e változások károsan hatván, arra *concludált*, hogy a szükség nélküli változtatásoktól tartózkodni kell. Ebben világosan ki van mondva, hogy a stabilitás és a *consolidatio* csak *relativ* értékkel bír, és ha a létező viszonyok a változtatást szükségessé teszik, amazoknak *relativ* előnyét, a szükséges változtatás követelményének okvetetlenül alá kell rendelni. A *relativitás*ban gyökeredzik, a mit *Kerkapoly* ő *excellentiája*, — a ki nemcsak éles szemlélője az egyetemen történeteknek, hanem a ki a jelenségekből igen helyes szabályokat is *abstrahál* —, épen e jelenségekből következtetett, midőn fiatalságunk viszonyaira utalva, azon határozott véleménynek adott kifejezést, hogy ily állapotban a vizsga, mint némi erkölcsileg *coërcitiv* rendszabály, nem mellőzhető. *Hoffmann* tanár úr a jövőnek egész rendszerét állította fel, de sok tekintetben igen kitűnő előadása egyes részletekre nézve aligha áll összhangzásban alaptételével. Ő ugyanis abból indul ki, és rendszerének ez a főtétele, hogy a német rendszer fogadandó el; ez azonban nem akadályozta őt, hogy legalább „*en cas que*” *jógtörténelmi* elméleti vizsga alakjában, az alapvizsgát és ezenfölül az állami vizsgákat megengedje. Felfogásom szerint a német és a francia rendszerek között alig van nagyobb különbség, mint az, mely a vizsgákra és a vizsga által természetesen előálló tanulmányi sorrendre vonatkozik. Ha tehát *Hoffmann* tanár úr nekünk

concedálja a vizsgát, nekem nincs ellene észrevételem, hogy azután ő, ezen rendszert német rendszernek nevezze! De anynyi bizonyos, hogy rendszere már ez által is *nem absolut*, hanem csak *relativ*, a mely a viszonyokat — igen helyesen számbaveszi, és rendszerét ezek szerint módosítja. Látszólag a legtávolabb áll a *relativ* felfogástól, tanügyünk viszonyaink egyik legélesebb észlelője, legbehatóbb tanulmányozója, *Csengery Antal* úr. Nem tartom szerencsés csilagzatomnak, hogy azon, minden tekintetben kitűnő és méltó figyelmet gerjesztett beszéd tartalmával, melyet tőle első ülésünkön hallottunk, a *positiv* javaslatot illetőleg nem érthetnek egyet, bár az egyes jelenségeket, melyeket igen t. tagtársunk felemlített, én is teljesen alaposaknak ismerem el, csak hogy én azokból más következtetéseket vonok le. Nekem ugyanis az egyetemeknek *Csengery* úr által megjelölt céljára nézve is bizonyos kételyeim vannak, én nem hiszem, hogy az egyetemnek közvetlen feladata az volna, hogy az egyetemi hallgatót tudóssá képezze. Ezt célul fölláítani, felfogásom szerint annyi, mint az egyetem létrehozatalával, egyszersmind kimondani, hogy az kitűzött feladatának ne legyen képes megfelelni. Nincs az a rendszer a világon, a mely, ha minden eszköz, melyet felhasznál, a legtökéletesebb, ha a tanárok a képzettség legmagasabb fokán állanak, ha a tanítvány a legbuzgóbb és legszorgalmasabb: azt legyen képes eszközölni, hogy a tanítványokból tudós válják. Ehhez mindenkifölött Istentől nyert oly ritka szellemi adomány szükséges a tanítványokban, melyet semmiféle rendszer megadni nem képes, mely nélkül azonban lehet valaki igen jeles, sőt igen kitűnő szakférfi, de tudós soha sem lesz. Hozzá kell még tennem, hogy az, a mit *Csengery* úr az ő általa megjelölt cél elérésére követel, mindegyütt véve sem elégséges arra, hogy tudósok képeztesse. Mert, hogy ha a jogtudomány összes *disciplinái*, a mint ő mondja, nem *detail* intézkedésekben, hanem *elvök*, *rendszerök*, tehát *theoriájuk* szempontjából taníttatnak; ha azon egész eszmei háttér, melyből a *tételes jog* származik, megvilágítva állíttatik a tanuló elé; ha ő az összefüggést az egyik és a másik rész közt, a *delimitationalis* vonalakat tüzetesen és világosan maga előtt látja; ha tehát nemcsak az intézkedéseket, hanem a rendszert is tüzetesen és helyesen felismeri, ez még

mind nem elégséges arra, hogy belőle tudós váljék. Vegyük például az öröklési jogot. Valaki lehet *Montesquieu* tanának követője, s állíthatja: hogy az öröklési jog politikai intézmény; állíthatja, hogy jogi intézmény; azt mondhatja, hogy sem az egyik, sem a másik, hanem utalva a legújabban elfogadott elvre, és különösen azon nagy anyaggyűjtemény alapján, mely az olasz tudósok által az olasz polgári törvénykönyv revisiója alkalmából összeállított, kifejezheti azon nézetét, hogy az öröklési jog politikai és jogi intézmény együttvéve; meggyőződése lehet valakinek, hogy ezen jog a természet-jogban gyökeredzik; vagy állíthatja, hogy történelmileg származott jog, sőt származtathatja a kérdéses jogot, a szellem kétségbeesésének menedékhorgonyába kapaszkodva, az észjogból, melyet sokan szintén tudománynak neveznek, vagy ha jobban tetszik, az ész által felismert jognak is mondhatja; ismerheti mindezen tanok mellett, és mindegyik ellen felhozott indokokat, a controversiákat, az erős és a gyenge oldalakat; az ily egyén az öröklési jogra nézve, — ha még az egyes detail intézkedéseket is ismeri, kétségtelenül szakavatott lesz. De ez még nem tudós; az ily egyén mindössze is csak az eddig felismert, bár roppant nagy anyagalmazt sajátította el. A tudós feladata azonban ezen vonalon csupán kezdődik. Nem akarom azt mondani, hogy tudós csak az, a ki a létező elvek vagy rendszerek hibás voltát felfedezi, és a hibás helyett helyes elvet állítván fel, új rendszert alkot. Tudós az is, ki a rendszer mellett vagy a rendszer ellen új, eddig nem ismert indokot felhoz; a ki azt, a mi kétséges volt, vagy megerősíti, vagy tarthatatlanná teszi; a ki a háttérben eddig elrejtett valamely eszmét felismervén, azt kifejezésre juttatja: de mindenesetre szükséges arra nézve, hogy valaki tudós legyen, hogy az ismeretek tárgyanyagát szaporította, tehát a tudomány eddigi határát kiterjesztette legyen. Oly ember, ki ezen hivatás inspirációját lelkében hordja, felette kevés van. Tegyük fel, hogy egyetemünkön évenként 10 ily fiatal ember létezik; minthogy egyetemünk sok száz tanuló számára kell, hogy berendezve legyen, alig tévedek, ha azt mondom, hogy a cél el lenne tévesztve, ha legfelsőbb tanintézetünk csak ezen 10, Isten kiváló kedvezményében részesített fiatal embernek tudóssá való kiképzését tűzné ki feladataul. Ez annyit jelentene, mint a többi néhány

százat egészen mellőzni, és ezeknek kiképzését, az egyetem feladatának körén kívül hagyni.

Nem lehetek egy értelemben Csengery úrnak az egyes jelenségekből vont abstractiójával sem. Ő például a vizsgák ellen főérvül azt hozza fel, „hogy a vizsga azt eredményezi, hogy a hallgató a vizsgára tanul, és nem a tudományt tanulja“. De ezzel elismeri a t. szónok, hogy tehát a fiatal ember, a ki csak a vizsgára tanul, a vizsga előtt nem tanult. Ha csakugyan úgy van — és tagadhatatlanul úgy van — hogy igen sokan a vizsga előtt nem tanulnak: ez esetben én nem azon következtetésre jutok, hogy tehát tovább is mellőztessék azon egyedüli coërcitiv rendszabály, mely legalább annyit eredményezett, hogy a fiatal ember szemközt a vizsgával kényszerítve lássa magát a mulasztások pótlására, hanem ellenkezőleg arra: hogy ily viszonyok mellett a vizsga csakugyan nélkülözhetlen szükség lévén, az továbbra is fenntartandó, és helyesebben a célnak megfelelőbben szervezendő. Azt is mondja Csengery t. tagtársunk, hogy a tapasztalás azt mutatja, hogy joghallgatóink vizsga esetén a tanárt és nem a tudományt tanulmányozzák, és ezen állítása mellett igen meggyőző adatokat is hozott fel. De ez is csak azt mutatja, hogy az illetők a vizsga előtt csakugyan nem tanultak, és ennél fogva szükségét látják annak, hogy a keresztüljutás legkönnyebb elérésének módját, a tanár gyengéinek, hiányainak, a rendszer hibáinak kifürkészásében keressék. Elfogadva azt, hogy a hallgatók nagy része nem tanult, azt hiszem, nem jó szolgálatot tennénk, ha azon állapotban hagynók a dolgot, hogy tovább se tanuljon. Ellenkezőleg, meg kell fosztani a rendszert ezen hibáitól, lehetetleníteni kell azt hogy a cél a tanár gyengéi és hiányai tanulmányozása által éressék el; akkép kell szervezni a vizsgát, hogy az ügyes ravaszság annak valódi célját meg ne hiusíthassa, s ezzel elértük legalább azt, hogy ha már addig nem tanult a fiatal ember, a vizsgára való készüléssel fogja pótolni a hiányt. Mindenesetre jobbnak tartom ezt azon állapotnál, mely lehetővé teszi, hogy a hallgatók nagy száma 4 éven át, sőt a rigrosumokig 6 éven át semmit-tevésben töltsék idejét, és midőn már késő, hogy új pályára lépjen, négy vagy hat év után vegyék észre szülői, hogy jogász soha sem lesz belőle, és legfeljebb, ha irgalomból vagy bűnből keresztül-

bocsáttatnék, a kontárkodó aspiransok és az elégedetlen lármázók nagy tömegét fogja szaporítani.

Bármennyire abszoltnak látszassék is, tehát első tekintetre tisztelt tagtársunknak rendszere, az ő általa felhozott érvek reám azon benyomást teszik, hogy a cél az ellenkező rendszerrel inkább elérhető. De nem osztom azt sem, a mit Csengery úr a német rendszer fölényének indokolására a francia rendszer azon kitűnőségei, a kikre első alkalommal utalni szerencsém volt; a rossz rendszer daczára, s nem a rendszer folytán váltak volna celebritásokká. Igen elmés ötlet az, melyet Csengery úr ellenemben használt, hogy az én érvelésem folytán az következnek, hogy a magyar gymnasialis rendszer, mely alatt *Deák Ferencz* tanult, volna a gymnasiumi rendszerek non plus ultrája. Én azt hiszem, nem úgy áll a kérdés. Ha például valaki Olaszországnak 13-ik századbeli culturállapotát állitaná azon nemzet legmagasabb culturalis fokának, azért, mert egy *Dantéval* bírt, *Szász Károly* barátunk azonnal előállna igen alapos czáfolatával, és bebizonyítaná, hogy Olaszországban századokkal Dante előtt és századokkal utána senki sem volt, a ki a szellem e colloszusához csak közel is állhatna, s bebizonyítaná, hogy Dante egy phoenomenalis nagyság, egy meteorszerű jelenség volt, ki mint tűzoszlop az előtte és utána következő századokat megvilágította, de a ki nem egy rendszerből keletkezett, hanem mint megfeythetlen, Istentől inspirált lény minden rendszer nélkül önmagában állt. Ugyanazt tenné *Shakespeare*-nek és korának alapos ismerője, ha valakinek eszébe jutna *Shakespeare*t Anglia akkori műveltségi állapotának jelzőjévé felállítani. De egészen másként áll a dolog azon francia tudósokkal, a kiket én felemlítettem. Ezek századok szakadatlan láncolatában egyik a másik után következtek, organicus összefüggésben egyik a másikkal, az utód felváltva elődjét, a személy helyébe lépve a távozó személynek tudományban és nagyságban, egyes esetekben túlhaladva azt. Azok, a kik e kiváló nagyságok közül voltak, fokban talán alantabb, de mégis organicus összefüggésben velők, összeségükben mutatják azt, hogy itt nem phoenomenokkal, hanem a rendszeres fejlődésből keletkezett nagyságokkal van dolgunk. *Domat*, *Pothier*, *Molé*, *Lamoignon*, *Montesquieu*, és így le egészen napjainkig *Dalloz*, *Hélie*, *Carré*, *Massé*, organi-

cus összeköttetésben állanak egymással, nagyság mindegyik önmagában, de nem idegenszerű, nem tünemény, hanem az élet létező viszonyainak kifejezője. Azon rendszer tehát, mely ezt létrehozta, rossz nem lehet. Ebben különbözik azon állapot, a melyről én szóltam, azon példától, mely állításom meczáfolására felhozott. Elismerem, hogy nem csupán az iskolai rendszer eredményezte ezt. A francia közéletnek, mely már a parlamentek idején a nyilvános tárgyalást ismerte, nagy befolyása volt e szellemek képezésére; de hogy a nagyságoknak láncolata soba meg nem szakadt, abban az iskolának is nagy része van.

Talán nem áll az sem, hogy a jelenlegi francia rendszert az *imperialismus* hozta volna létre, mely a szellemek elfojtásában kereste óvszerét. A történet azt mutatja, hogy a mostani rendszer alapvonásait illetőleg, I. Napoleon consulsága idejében állapított meg, s azon férfiak egyike, kik legélesebben ostromozták már mint consulnak despotiens intézményeit, *Duvergier de Hauranne*, két intézkedéséről a legnagyobb rokonszenvvel nyilatkozik, az egyik a concordatum, mely a katolikus papok üldözésének vetett véget, a másik a köztanulmányi rendszer. Alapvonásaiban ugyanezen rendszer áll fenn ma is. Az imperatismus, a restauratio, a juliusi monarchia, a republica, a második császárság, az újabb republica: minden törekvéseik mellett, melyeket a köznevelésügy emelésére fordítottak, a legváltozatosabb politikai irányok és czélok daczára, a tanításra vonatkozólag ezen rendszert fenntartották. Trónok döltek össze, kormányformák változtak, az omladékok közül azonban változatlanul, mint helyességének bizonyítéka, kiemelkedik az első consulság tanrendszere. Mindnyájan tudjuk, hogy *Jules Simon*, mint közoktatásügyi miniszter, 1872-ben e téren első rendű celebritásokból egy tanácskozmányt hitt össze, melynek feladatát képezte a jogi tanulmányi rendszerről véleményt nyilvánítani. Jelen volt *Batbie*, *Laboulaye*, *Hélie* és a jelesek egész sora. Birálat alá vették a német rendszert egészben, s azonfelül annak egyes részeit: a tudósok legnagyobb része azonban a német rendszer mellőzésével nagyban és egészben, a fennállott rendszer megtartása mellett nyilatkozott. Tagadhatatlanul vannak többen Franciaországban, kik az előtt is, ma is a német rendszer behozatalában vagy megközelíté-

sében fáradnak; de azon tény és annak tanúsága, hogy midőn a legkiválóbb férfiak egybegyűlve, a követendő rendszerről nyilatkoztak, amazt nem fogadták el, mégis igen nagy figyelmet igényel, s nem constatálja legalább azt, hogy a francia rendszer olyannyira hibás és célelles volna; a mint másrésről Németországban is van több igen tekintélyes férfi, kiknek szava nyomatékkal bír, és kik az ott fennálló jelenlegi tanrendszerrel egyáltalán nem értenek egyet.

Ezeket tartottam szükségesnek múltkori rögtönzésem kiegészítéséül Csengery tagtársunk momentuos beszédjére elmondani. Igen kevés az a mit ezentúl még mondandó leszek.

T. tagtársunk Hoffmann tanár úr azt állítja, hogy nem a közép-niveaura kell törekedni, mert a magasra törekvésben benne van már a közép is. Igen, ha a szellem fizikai test volna, és ha a szellemi behatások matematikai problémák által volnának szabályozhatók. De a dolog nem úgy van. Ha a tanár előadásában csak a legmagasabb képességű fiatal embereket tartja szem előtt, s ezek elmetehetsége szerint irányozza előadásait: azon tiz, kikről említést tettem, megfogja őt érteni, de azon százak, a kiknek tehetsége alantabb áll, minden eredmény nélkül fogják az időt tölteni. E rendszer tehát eredményezne néhány magasán képzett embert, százakat pedig teljesen képzetlenül hagyna. Igaza van Hoffmannnak, hogy a jelenlegi állapot nem kecsegtető voltában a praxisnak része van, hogy a fiatal emberek, kik kiléptek az iskolákból, a praxisban nem kapják meg a kellő kiképzést. Igen, de a praxis a teoriából származik; azok, kik a praxist irányozni hivatva vannak, az iskolából kerültek ki. Ha tehát ők sem bírnak azon magasabb kiképzéssel, hogy a hozzájuk kerülő fiatal embert tudományi és ismeretkörét emeljék, ezen hiányban okvetlenül része van azon iskolának is, melyben mai praktikusaink növekedtek. Egy német jogtudós igen helyesen mondja: „A helyes praxis nem egyéb, mint a helyes teoriának helyes alkalmazása.“ Iparkodni kell a theoretikai kiképzést emelni, és fokozni az iskolában; ha eléretett e czél, okvetlenül be fog következni a helyes praxis is.

És most, minthogy az előttem szólott urak közül csaknem mindegyik egy tanulmányi rendszerrel állott elő, én is

iparkodni fogok legalább egy pontra nézve a t. értekezlet figyelmét röviden felhívni. Én azon kérdést, hogy az alapvizsga az első, vagy a második tanév bevezetésével tétessék-e le? függővé tenném azon előző kérdéstől: hogy mi legyen ezen első, vagy második tanév feladata? Úgy gondolom, hogy bizonyos tantárgyak, melyek összefüggésben állanak ugyan a jogtudománnyal, de annak még sem képezik alkatrészeit, ilyen például a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan, a közjog, a jogtörténelem, az egyházjog stb., mint bevezető tanulmányok a jogi tanfolyam elején lennének hallgatandók, és előkészítést képeznének. Ha már most lehetséges, hogy ezek mind az első évben adassanak elő, ez esetben az előkészítési szak befejeztével, tehát az első év végén kellene letenni az alapvizsgát. Ha azonban ezen tárgyakra egy év nem volna elégséges, csak az esetben tenném a vizsgát, — de csakis ezen tárgyakból, a második év végére. Ez által eléretnék az, hogy tanuló és tanár bizonyosságot szereznek az iránt, az egyik, hogy hivatással bír-e a szorosán vett jogi tanulmányokra áttérni; a másik, hogy hasznos szolgálatot tesz-e az államnak és a fiatal embernek, ha őt a szorosán vett jogi tanfolyamra átereszti? A hátralevő három, esetleg két évet azonban kizárólag a tételes jogra fordítanám. Vannak a tételes jognak tárgyai, melyeket kimerítőleg és alaposan egy év alatt nem lehet előadni. Ilyen a polg. törvénykönyv. A hátralevő időt tehát az életre okvetlenül szükséges tanulmányok alapos megszerzésére fordítanám, a mi nem zárja ki azt, hogy a bifurcatio fenntartásával, illetőleg élesebb keresztülvitelével az államtudományi tanfolyamba eső egyes tárgyak hallgatása a jogi tanfolyamon levőkre is kötelezővé tétessék. S itt ismét Hoffmann tagtársunknak vagyok adósa egy megjegyzéssel. Ő t. i. a pandecták elejtését, illetőleg mellőzését a megváltozott állapotból, a Németországban részint elkészült, részint készülő codexekből következteti, s ezen mellőzést, a melyre nézve mi Németországot régen megelőztük, mert ezen mellőzés minálunk már négy-öt évvel ezelőtt bekövetkezett, holott Németországban *ma még* csupán combinatio, egy — talán — és nem is a mondott alakban és terjedelemben bekövetkezhető eshetőség — nem is a magyarországi, hanem a németországi viszonyok változásával indokolja. Én nem törődöm avval, hogy pandecták-

nak nevezi-e vagy sem, mely elnevezésnek Németországban egy specialis értelme van; de avval igenis törődöm, hogy római jog címén ne csupán az institutiók, hanem azon egész anyag adassék elő, mely a *justiniani Corpus juris*ban találja forrását. Az institutiók önmagokban nem képeznek római jogot, s ha a római jognak az a jelentősége, a melyet ő is, én is, és eddig valamennyien neki tulajdonítunk, hogy t. i. mai napig is forrását tartalmazza legtöbb magánjogi intézményünknek, ez esetben nem elégedhetem meg, ha annak csak egy igen kis — és kevésbé jogtani, mint inkább történelmi része, csupán az institutiók adatnak elő az egyetemen. Ezzel a cél nincs elérve, így nemcsak jogtudósokat, hanem jogászokat sem fogunk képezni.

Röviden összevonom sajnálatomra igen hosszú nyult beszédem tartalmát. Nem fogadhatom el vitán kívül állónak, a mi Csengery t. tagtársunk a francia rendszer ellen felhozott; nem tartom elintézhetőnek az ügyet egy általános tétel categoricus imperativusa által, s a létező viszonyok között a vizsgák fenntartását, de azoknak helyesebb szabályozását is, mellőzhetlen követelménynek tekintem.

ÖTÖDIK ÜLÉS.

1879. február 15-én.

Kautz Gyula: Szavaim értelmének világosságba helyezése végett engedje meg a t. értekezlet, hogy multkori felszólalásom tekintetében felemlítsem, hogy ott, a hol arról szóltam, hogy azok részéről, a kik a jogtudományi államvizsgára, illetőleg a rigorosumra jelentkeznek, elégségesnek tartanám az államtudományokból 20—30 óra kimutatását, de nem kívánám meg az államtudományi államvizsga letételét, ezt úgy értettem, s úgy is fejeztem ki magamat, hogy csak azon esetre vélem ezt megállapíthatónak, ha az igen t. kormány oda fog hatni, hogy érvényre emeltessék azon elv, miszerint a közszolgálatba, az államhivatalba lépni szándékozók az államtudományokból államvizsga letételét tartozzanak kimutatni, mert különben attól tartok, hogy azon niusznál fogva, mely hazánkban létezik, az államtudományok annyira elhanyagoltatnának, hogy én ezt részemről mint az államtudományok egyik tanára sem állásommal, sem tudományos meggyőződéssemmel összeegyeztetni nem tudnám.

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter: Én csak ismételhetem azt, a mit már többször volt alkalmam a jelen tanácskozások folyamán kijelenteni, hogy a kormánynak komoly szándéka oly szabályzat létrehozatala, melynek alapján azok, kik államszolgálatba akarnak lépni, az államtudományokból bizonyos vizsgát tartozzanak letenni. Ez ügy tárgyalás alatt van, s szeretem hinni, hogy nem fog ennél maradni, hanem az óhajtott eredménye is el fog éretni.

Kerkapoly Károly: Midőn a megbeszélésünk tárgyává tett kérdések elsejéhez újra hozzászólok, az általánosságokban elveszéstől óvakodni fogok. Ezért kerülni kívánom az egyetemen, közelebb a jog- és államtudományi kar czélja fölötti vitát is, az ide vonatkozólag hallottakra csak azt jegyezvén

meg, hogy ha az egyetem tudóst nem képez, nem képez ám hivatalnokot sem. Mindkét irányban megoldja föladatát, ha az illető pályára föllépni képesít, ha megtanít, miként kelljen azon előbbre haladni. A többi az élet s a további tanulmány dolga, ugy az egyik, mint a másik téren. De az egyetemnek képesíteni kellett az élet megfigyelésére, s a továbbtanulásra, a mi nem kis dolog s nem is olyan könnyű. És ha az egyetemről megtagadnók azon elhivatást, hogy a tudományt szolgálja, ahhoz elvezetvén, s az útjain járásra képesítvén: ugyan mitől várnók, hogy ezt tegye? Oly kérdés ez, t. tanácskozmány, a mely előtt szemet nem húnthatunk, a melynek súlya csak nő, ha nem csupán a hallgatókra, de a tanárookra is figyelemmel vagyunk.

De ismétlem, az általánosságokban elveszéstől óvakodom. Tartom magamat a föltett kérdésekhez, a melyekre legjobb belátásom és meggyőződéseim szerint határozott és szabatos választ adni szándékozom. E kérdések elseje így hangzik: „Az 1874. évi február hó 5-én, 3055. számú miniszteri rendelettel kibocsátott, és az 1876. évi 24,511. számú rendelettel kibocsátott tanulmányi és vizsgálati rendszer fentartandó-e?” Egészében véve a kérdéses rendszert, válaszom e kérdésre határozott „igen”. — Én, a hivatkozott rendeletek alapján jelenleg fennálló tanulmányi és vizsgálati rendszert egészében föntartandónak itélem, a mi egyes, részletes fogyatkozásokról megtisztítását és kiépítését épen nem zárja ki. Fentartandónak itélem azon rendszert egyrészt azért, mert osztom Kautz kartársam azon nézetét, hogy a tanulmányi és vizsgálati rendszer gyakori változtatásai, még ha szerencsések is, sok zavart okoznak, nem egy bajjal járnak, a melyeknek nem legkisebbike azon hit felköltése, hogy a szabályzatok kellő átgondolás, megfontolás nélkül létesítetnek, azért igénylik a minduntalan való változtatást. E hit fölkelhetésének önkényt érthetőleg annál inkább ki kell záratnia, a kényszernek minél több elemét tartalmazzák ama szabályzatok. De nem jut eszembe föntartani akarni egy téves intézkedést csak azért, hogy eltakarva maradjon a létesítésekor elkövetett hiba, s ha a jelenleg fennálló tanulmányi és vizsgálati rendszert lényegében fentartandónak tartom, s a tagadhatatlanul szükséges reformot inkább csak a becsusztott egyes fogyatkozásokról megtisztításában s a kiépítésben

keresem, oka főképen az, mert úgy látom, hogy az egyfelől a dolog természetére, másfelől meg tényleges állapotainkra van fektetve, egy irányt törekedvén figyelembe venni, annak általános s ezeknek különös követelményeit, igényeit, a mi helyes.

A jelenleg fennálló rendszer lényege egyfelől a karnak és tanulmányainak bifurcatiójában, más felől meg azon intézkedésekben keresendő, melyek az egyetemi hallgatókat vezetni, s a tudománynak azok egy részénél hiányzó szeretetét, e szeretet hatását pótolni akarják.

Nem tartózkodom bevallani, hogy én a fennállónak tisztelője vagyok, kivált, ha százados fennállásával annak bizonyosságát nyújtja, hogy szülője és fenntartója maga a dolog természete. A jog- és államtudományok századokon át együtt képeztek egy tankört, a melynek művelése a jogi kar tiszte volt. Említett tudományok e százados együttélését tekintve, összetartozásuk előttem még akkor sem lenne kétséges, ha azt különben nem látnám. Elválasztásukat ugyanazért merészségnek tartom, és tartottam mindig olyan lépésnek, a melyet kívánhatnak, s ezzel egyszersmind igazolhatnak ugyan újabban fölmerült vagy nagyobb hatalomra jutott tényezők: de a melylyel szemben föltétlen szükséges tulhajtást semmivel sem lehet igazolni. Ezért nem érthetek egyet azokkal, kik a bifurcatiót akár az egész tanfolyamon, akár annak egyes évein át még élesebbé tenni kívánák, azért tartom Apáthy kartársammal szemben valódi szerencsének, hogy az az ő általa rajzolt merevségben el nem fogadtatott. Politicust vagy közigazgatási tisztviselőt, ki épen nem jogász, ép oly kevésé kívánok, a mint nem tartom igazi jogásznak azt, a ki előtt ismeretlenek azon társadalmi viszonyok, a melyeket szabályozni van hivatva a jog, a ki azok lényegébe nem tud behatolni.

Ezért nem mennék tovább a bifurcatióban, azért nem rombolnék le helyettesítés nélkül legalább, egyet is azon gátok közül, melyek az egyoldalúság elé emeltettek. A gyakorlati élet úgy is a felé hajt; nem szükség, hogy az iskola is tegye.

Másfelől azonban készen elismerem, hogy a tudományok körének egyre tágulása a kellő határon belől maradó bifurcatiót ép úgy szükségessé teszi, mint azon lehetőség, hogy hiányá-

ban a kérdéses tankörök egyike vagy másika háttérbe szorítassék. E háttérbe szorítás miatt korábban az államtudományok panaszkodhattak teljes joggal; ma a jogiak nevében hallunk panaszkodni.

Nem vonom kétségbe, hogy e panaszok részben alaposok, jogosultak; de állítom, hogy a baj oka, s ép azért gyógszere is nem ott van, a hol rendszerint keresik. A bifurcatiót nem az eddig igen helyesen megóvott határokon túl, hanem azokon belől következetesen keresztülvinni kell, mi eddig nem történt. Ez esetre megtermené az azon gyümölcsöket, a melyek eddig kimaradtak volt.

Az, hogy a jog- és államtudományi szigorlatokat szabályozó rendelet 1. §-a szerint a jog- és államtudományi karban a különböző tudománykör szerint kétféle tudorság nyerhető, ú. m. a jogtudorság és az államtudományok tudorsága, a szakképzés javára történik, s így igazolva van; míg azt, hogy az egyik tudorság jelöltjétől biztosítékot kívánjunk az iránt, hogy a testvértudománykörben nem teljesen járatlan, a kérdéses tankörök összetartozó volta szükségeli. Sem egyikén, sem másikon nincs miért változtatni.

A biztosítékot eddig az ellentétes államvizsga sikeres letételében véltük feltalálni, s megkivántuk, hogy azok, kik a jogtudorságot elnyerni kívánják, azt, hogy az államtudományi államvizsgát jó sikerrel letették; azok pedig, kik államtudományi szigorlatokra kívánnak bocsáttatni, azt, hogy a jogtudományi államvizsgát jó sikerrel kiállották, igazolják.

Úgy mondják, ezzel a bifurcatiót elejtettük, a szabályrendelet főnemlített 1. §-át hatályától megfosztottuk. Nem akarok az ellenvetésre azzal válaszolni, hogy az említett biztosíték föladásával meg a kérdéses tankörök összetartozását hagynók figyelmen kívül; vitázni sem kívánok a fölött, a kettő közül melyik a kisebb baj? Vizsgáljuk inkább, nem lehetne-e elkerülni mind a kettőt?

Ha hisszük, vagy legalább hittük, hogy van okunk a leendő politicustól nem kívánni jogi szigorlatot, de igenis jogtudományi államvizsgát, s ha ez utóbbinak sikeres letétele nem föltételez, a minthogy józanon nem föltételezhet ugyanolyan jogi készütséget mint előbbié: úgy a vizsgák e különbözősége a teendő studium, távolabb a hallgatandó

előadások különbözősését is föltételezi. A leendő jogásznál is ép így áll a dolog.

Következik, hogy a bifurcaciónak nemcsak a vizsgálati rendszert kell érintenie, hanem a tanulmányit is, és pedig az egész tanpályán keresztül; következik, hogy például a leendő politicus ne csak más vizsgákat tegyen a kar mindegyik tudománykörének tárgyaiból, de más tanulmányt is tegyen azokban, mint tesz a leendő jogász, és megfordítva. A tanulmányi rend eddig e következtetést nem vonta ki, az elibénk tett kérdéseken sem látszik meg nyoma. Ezért van, hogy a tanulmányi rend nemcsak ugyanazon tantárgyak hallgatására kötelezi a leendő jogászt, mint a leendő politikust, mi a kérdéses tudománykörök összetartozó voltából még talán érthető, de ugyanazon minimummal is szabja azokat úgy azok egyike, mint másika elé, a mi már helytelen. Ezen kell, hogy segítve legyen, ha nem kívánunk sem az egyik, sem a másik szélsőségbe esni.

Segíteni kétféleképp lehet. Lehet úgy, mint Hofmann karrársam akarná, hogy t. i. 8 félévén át hetenként legalább 20 órának a jogi karon hallgatását a leendő politikustól, s a mindenik által leteendő vizsgákat, azok tárgyait, s a készütség megkivánandó mértékét megfelelően megszabván, egy tantárgyat se tegyünk kötelezetté, még kevésbbé szabván meg a mindegyikükből hallgatandó órák minimumát. E rendszer a hallgatandó előadások megválasztását, s a tantárgyak minden egyikének szentelendő idő kimérését az ifjúságra bizná, min én annál inkább meg tudnék nyugodni, minthogy a legtöbb esetben ily szabadság mellett sem az egyes tanulónak többé kevésbbé biztos belátása adná az eldöntést, hanem az ifjúság közértelmének alapján csakhamar kifejlenő szokás, mely — erről meg vagyok győződve — az élet különböző pályáinak eltérő követelményeit, s a vizsga rendszernek megfelelően eltérő igényeit teljes mértékben figyelembe venné. E szokástól eltéréseket csak kivételesen fogna maga után vonni a különös egyéni hajlamok érvényesülése, a mi nem lenne baj. Ismétlem, e rendszeren én meg tudnék nyugodni, és pedig még annál fogva is, minthogy a tantárgyak minden egyikére szentelendő idő kimérése, nem a beiratkozást, de a tetteges hallgatást, még inkább pedig a tanulmányozást illetőleg, úgy is a tanulóól függ.

De segíteni lehet, bár sokkal több nehézséggel, és mégis kevésbé gyökeresen, a főnemlített bajon úgy is, ha az ellenkező úton járva keresünk orvoslást. Csakhogy, ki ezen útra lép, s az ifjúságot vezetni akarja, kötelezettséget vesz magára, hogy azon út, a melyen vezetendi, nem lesz kevésbé megfelelő annál, a melyre azt saját közértelme vinné. Hogy e kötelezettség beváltható legyen, gondosan megfigyelendők azon követelmények, melyeket az élet formál egyfelől a politikussal, másfelől meg a jogászszal szemben. E követelések szem előtt tartásával állapítandó meg a vizsgarendszer, állapítandók meg annak és minden egyes ízének követelményei, s viszont a vizsgarendszer követelményeire való tekintettel állapítandó meg a tanulmányi rend, máskint a leendő politikust, s a leendő jogászt illetőleg. Ez eddig nem történt. Inuét a beállt visszasságok, s az elégedetlenség.

E gondolatmenetben alig ismerek olyan vizsgatárgyat, a melyből egy főcollegiumnál többnek hallgatására lenne kötelezendő úgy a leendő politikus, mint a leendő jogász; de igenis ismerek olyat, és pedig nem egyet, a melyből egyiknél vagy másiknál kevesebbel is lehetne érni. Ilyen például a leendő politikusnál minden perjog.

Ellenben a jelenleg kötelezett tantárgyak nagyobb részét olyannak ismerem, a melynél — ha már a tantárgyak kötelezővé tételébe, s a hallgatandó órák minimumának megszabásába belebocsátkozunk — csupán csak egy főcollegium hallgatásával meg nem elégedhetünk, annál, a kinek az illető tantárgy különös tudománykörébe tartozik. A többet azonban ezeknél sem keresném kizárólag további főcollegiumokban. A főcollegiumok célja a tantárgyaknak egészükben, de ép azért csak alapvonásokban előadása. Hogy ez megtörténjék, föltétlen szükséges. Ugyanazért értem, ha e tanácskozások folyamában is annyi részről lón hangsúlyozva, hogy a tanárok egészben adják elő, és bevégezzék tantárgyaikat. — Másfelől mégis ne felejtsük, hogy a tantárgyaknak illetén compendiosus előadása nem vezet be a tanulmányozásba, nem ismerteti meg annak módját, a mit pedig több főcollegium hallgatása sem képes pótolni.

Részemről azért, a rendszernek egészében minimumként hallgatására jövőre sem kívánnék többet egy főcollegiumnál; a tanároktól várva, hogy ott, hol egy félévén át heten-

kint öt óra a rendszer egészének csak alaphatározataiban előadására is elégtelen, több órában tartsák a főcollegiumokat. De a jelölt különös tudománykörébe eső nagyobb terjedelmű és súlyú tantárgyaknál igenis megkivánnám, hogy azokból többet hallgatott légyen, mint hetenkint öt órát egy félévén át. E többlet azonban special collegiumok hallgatása folytán is előállhatna, a melyek már természetüknél fogva a tudományra, nem pedig, hogy, úgy szóljak, inkább a mesteriségre irányozvák, a melyektől lehet annál fogva várni, hogy a gyakorlatot hovatovább annál inkább áthassa és eleve-
nítse a tudomány szelleme.

Főnebb mondám, hogy az egyetem jog- és államtudományi karánál jelenleg fennálló tanulmányi és vizsgálati rendszer lényege a karnak s tantárgyának bifurcatiója mellett azon intézkedésekben keresendő, melyek az egyetemi hallgatókat vezetni, s a tudománynak azok egy részénél hiányzó szeretetét, e szeretet hatását pótolni akarják. A két elsőről szólottam; utóbbit illetőleg:

Már első felszólalásom alkalmával kiemeltém, hogy felfogásom szerint ez intézkedésekkel is ép úgy vagyunk, mint minden más pótszerrel. Baj, ha szükség van rájuk, s mindenek előtt azon kell lennünk, hogy ha lehet, megszűnjék e szükség. Azon kell lennünk annál inkább, mert elhibázottnak kell tartani minden olyan rendszert, mely az egyetemi ifjúság azon részére való tekintettel állíttatik fel, a mely tanulni nem akar; miután nincs mód, melylyel jelentékenyebb sikert lehessen e résznél biztosítani; olyast, mely számbavehető kárpótlást adna azon veszteségért, mely abból származik, hogy intézkedéseink közben az ifjúságnak jobb, sikert egyedül ígérő részét figyelmen kívül hagyjuk. Ószintén megvallom, semmit sem vártam kevésbé, mint hogy ide vonatkozólag tett nyilatkozatomat bárki is úgy érthesse, mintha tagadni akartam volna, hogy ily jobb rész is van, a mint ezt nagy sajnálatomra t. barátom Szász Károly értette. Hiszen, ha nem tudnám, hogy ily jobb rész is van, vagy há azt csak eltűnően csekélynek tartanám is, miként kívánhattam volna, hogy intézkedéseink közben, épen az ezekre való tekintet által irányoztassuk magunkat?

Ellenkezőleg nemcsak elismertem, hogy ilyenek vannak, sőt egész felszólalásom oda irányult, hogy előtérbe

állítsam annak szükségét, hogy mindenek előtt és fölött az ilyenek számát kell szaporítani, minél többekben felköltve és nagyra növelve a tudomány szerelmét.

Mondottam, hogy ez előzetesen csak a középtanodákban történhetik, s állítám, hogy középtanodáink szervezete erre nem alkalmas, hogy az egykori lycealis cursus hiányát az egyetemek sajnosan érzik, hogy mindezek folytán a jogi és államtudományi kar tanulmányi rendét a középtanodák párhuzamos reformja nélkül czélszerűen megállapítani nem lehet.

E véleményemnek itt ezen enquête kebelében nyilvánítását némelyek az elibénk tűzött határokon túlterjeszkedésnek tekintették. Részemről ezen nézetet nem oszthatom. A dolgok belső összefüggését nem igazolhatjuk. Mások megjegyezték, hogy veszedelmes circulusban mozgunk, ha a tanulmányok összefüggésére mutatva mindig tiltakozunk, bárhol akarják a tanintézetek reformját kezdeni. Nem vették figyelembe, hogy én a jogi és államtudományi kar reformját nem a középtanodák reformja után és annak alapján, hanem azzal egyidejűleg kapcsolatosan akarnám megejteni.

Még mások, és pedig nemcsak e bizottság működése kebelében, a középtanodák tanárai és azok elleni vádat véltek találni ama nyilatkozatomban. Semmi sem volt tölem távolabb, mint eféle szándék. De igen is hibáztattam a középtanodák rendszerét, s azt hibáztatom ma is. Oly középtanodák mellett, melyekben a földrajz a meny nyiségtantól eltekintve, csak a legalsó három osztályban taníttatik hetenként két-két órán, miként értesse meg hallgatóival a politika tanára azon nagy befolyást, melyet az államélet alakítására a föld, az államterület gyakorol? elgondolni valóban nem bírom. S Hoffmann barátom, a ki a középtanodák kérdésének e tanácskozások körébe vonását szintén nem helyesli, ne vegye tölem rossz néven, ha kérdem, hogy azon kezdő jogász, ki az összes ókor történetét 15-ik életévében hetenként 3 órán át hallgatta, honnan ismerje azon gazdasági és társadalmi viszonyokat, a melyek szabályozója volt a római jog, s a melyek ismerete nélkül az épen azért nem is fogható fel, hanemha épen magukból a római jogot tárgyazó előadásokból, melyekre, ha ilyként nagyon sok óra kell, azon nincs mit csodálkozni.

A bölcsészetről szólni sem akarok, mint a mi a kezdő, s legtöbbször a végzett jogász és politikus előtt is teljesen terra incognita. Az az alaki logika és az a tapasztalati lélektan, a mi gymnasiumainkban taníttatik, bölcsészetnek alig mondható.

De azt mondják, hogy a középtanodák növendékei így is túlhalmozvák, kiváltképen nálunk, hol a magyar és a kalssikus nyelveken kívül még a német s legtöbbször egy más hazai nyelv is tanítandó. Tudom; de ebből másra nem következtethetek, mint hogy a középtanodai tanfolyam 9 évre terjesztendő, annyira, a mennyire terjedt régebben nem egy helyen együtt a gymnasialis s a lycealis cursus. Mit a német oktatási rendszerben leginkább hibáztatok, az nem más, mint hogy az egyes szaktudományoknak nem rakatik a történeti tanulmányokban s a bölcsészetieknek legalább rudimentáiban elég széles és elég mély alap. A hiányt a tudomány karoknak egymás mellé állítása volna hivatva pótolni. De nehéz az alapot akkor építeni, mikor már a fölülépítmény is készül. Az aláfalazás nem lehetlen ugyan, de bajos és tökéletlen dolog. Egy gymnasium, melyben a földrajz s történet mind a hat éven át taníttatik, egy lyceum, melynek egész tanfolyama mentes nem ugyan az irodalmak, de a nyelvek tanításától, mely az ó kor történetét nem a 15., de a 17. évében levő ifjunak tanítja, egy lyceum, melynek tantárgyai közt a bölcsészet egész rendszere, habár csak encyclopaedice, helyt foglal, egészen másként birna előkészíteni. S mert több lenne a belről hajtó erő, kevesebb kellene a külső kényszerből.

Csengery Antal : Nem gondolja-e Kerkapoly t. barátom, hogy a mit a gymnasiumoktól követel, az egyetem philosophiai facultása van hivatva megadni, s hogy épen e miatt helyes a német egyetemek rendszere, mely szerint minden jogásznak ajánlva van bölcsészeti és historiai collegiumok hallgatása? (*Szász Károly* közbeszól: Nálunk is, és pedig kötelezőleg!) A gymnasialis cursus aligha bírja megadni azt a széles alapú bölcsészeti és historiai készültséget, melyet t. barátom megkíván a jogi hallgatóktól.

Trefort Ágoston miniszter : Azt hiszem, hogy ha a gymnasialis rendszerben vissza is térünk a lycealis rendszerre, akkor sem volna lehetséges, oly ismereteket és azon philosophiai felfogást adni az ifjaknak, a mire szükségök van.

hogy az egyetem alapos juristákká és politikusokká művelje őket. De a négy évi jogi tanfolyam sikeressége nézetem szerint az által is praesupponáltatik, hogy a joghallgató történelmi, philologiai és irodalmi disciplinákkal is foglalkozzék. Ezen szempont vezérelt abban, hogy különösen a pozsonyi jogakadémián philosophiai tanszéket rendszeresítettem. De oda jutottunk, hogy a tanárok dispensáltatásukat kérik, mert nincs több, mint két-három hallgatójuk. Igen fájdalmas jelenség ez; de kénytelen vagyok kimondani, hogy úgy látszik, ifjúságunk jó részénél hiányzik a magasabb kiképzés őszöne, és ez is indok némi kényszerre.

Kerkapoly Károly : Köszönettel tartozom Csengery t. barátomnak, hogy közbeszólásával alkalmat ad nekem a lehető felreértést megelőzhetni. Nem jut eszembe, a követelt lycealis cursus s annak tanítmányai által feleslegessé akarni tenni az egyetem bölcsészeti karának konkurrencziáját; de ignoti nulla cupido, s a mint a miniszter úrtól épen most hallottakból is meggyőződhetünk, az a fiatal ember, ki a gymnasiumban mélyebbre ható történelmi előadásokat szint oly kevésbé hallott, mint bölcsészetieket, ezeket szakpályáján nem keresi fel; nem is említve, hogy kedvezőbb esetben sem venné azoknak hasznát szaktanulmányai azon részénél, a melyet a bölcsészeti tantárgyak hallgatásánál, vagy korábban, vagy azzal egyidejűleg végzett. Tudom, hogy ez igényemmel meglehetősen izoláltan állok; de több mint 30 éven keresztül tartó folytonos átgondolás megérlelte bennem a meggyőződést, hogy igazam van.

Hogy előadásom sajátképeni tárgyára visszatérjek, el kell azonban ismernem, hogy nincs mód, mely mellett a tudomány szomja mindeneknél fel lenne kelthető. S mert azok sem ejthetők el, megmentésüknek csak meg is kísérelése nélkül, a kikben a tudományszeretet föl költethető nem volt, a kik annál fogva azt magáért keresni nem akarják: a külső eszközöknek is igénybevétele teljesen nélkülözhetővé soha sem lesz. Ám ez eszközök annál jobbak, minél inkább közelében maradnak azon erőnek, a mely belőlről hajt. Ilyen eszközöket fogunk használni, ha azon leszünk, hogy azoknak, a kik a tudományok belbecsét nem látják, azok külső értékét vigyük tudtukra. A ki a tudományt végcéljává tenni nem akarja, még mindig célba veheti annak megszerzését,

hogy megszerezvén, eszközzé tehesse azt egyéb céljaira. Más szavakkal: a tudomány birását előnyössé kell tennünk, s ez előnyét tudatra juttatnunk.

A jogi és államtudományi kar tantárgyait illetőleg ez részben megtörtént, de csakis részben. A birói és ügyvédi pálya nincs nyitva csak a jogvégzettek előtt. S mert az utóbbihoz csak a jogszigorlatok adnak kulcsot, az ilyenek száma aránytalanul nagy. Másként az államtudományokat illetőleg. Ezek elsajátítása, s a bizonyítvány, mely elsajátításukról tanuskodik, mi életpályához sem szolgál kulcs gyanánt s ma, hogy úgy mondjam épen a leendő politikus tisztviselőnek nincs belőlök haszna, sincs rájuk szüksége. Nincs állomás, mit ily bizonyítvány nélkül is el ne lehetne nyerni. Csak a jogász, a leendő bíró és ügyvéd az, a kire nézve szükségessé, a kire nézve az, ha közvetve is, hasznossá van téve, az általa keresett kulcs megszerezhetésének föltételévé tétetvén. Ez természetesen visszás állapot. Az állam azt mondja: „az államtudományok birására súlyt helyezek ott, hol azok olyannal csak mint segédtudományok bírnak, de nem ott, hol azok közvetlen hasznosságuk lennének.“ Ezt, elismerem, nehéz megérteni. És még nincs igazuk azoknak, a kik, mint Apáthy kartársam, eleget vélnek tenni, ha oda vitetik a dolgot, hogy ama tudományok birására e helyt se legyen semmi súly fektetve, holott az egyedül helyes, az ép ellenkező eljárás lenne, a mely szerint, ha birásukra már a jogi pálya jelöltjeinél is súlyt helyezünk, annál inkább tennők azt a politikai pályák jelöltjeinél. Ezt természetesen nem az egyetem teheti, s nem is a közoktatási miniszterium. Ez az összes kormány, esetleg a törvényhozás dolga. A közoktatási miniszterium egymagában csak azt tehetné meg, hogy a bifurcatió létesítése mellett is elkerülte az állapotoknak még inkább megrontását, Apáthy javaslatának elfogadásával ez is megváltoznék.

A föladat ennél fogva nem a rigorosumokkal ellentétes államvizsgák létesítésétől egyszerűen eltekintés, hanem az államtudományi államvizsgák és szigorlatok letételének olyként hasznossá tétele a politikai pálya jelöltjeinél, mint hasznossá vannak téve a jogtudományiak az illetőkre nézve.

Ennek szüksége pedig annál föltétlenebb, minél kevésbé hiheti különben a fiatal ember, hogy az állam hiva-

talában volna valami haszna az oly ismereteknek, a melyek birásának kimutatását az állam az azokra való minősítésnek föltételévé nem tette, s így nem fogja azokat megszerezni sem azért, hogy a hivatalokra eljuthasson, sem azért, hogy azokon becsülettel megállhasson.

Ha egyszer az államtudományi államvizsgák és szigorlatok letételének is meglesz a politikai pályák embereinél azon súlya, mely megvan a jogi vizsgának a birói és ügyvédi kart illetőleg, akkor, de a politikai műveltség teljes kockázatása nélkül, csakis akkor lehet szólni arról, ha nem található-e már mód, melyen biztosítékot lehessen találni az egyoldalúság ellen, mint a melyen kerestük ezt eddig. Addig a mai állapotok fentartását nemcsak a tudomány érdeke, de az államszolgálaté is parancsolóan igényli, addig az Apáthy által legpregnansabban kifejezett, de többek által is kivánt változtatás csak még visszásabbá tenné állapotainkat. Rendszeresítve maradnának az államtudományi államvizsgák és szigorlatok, s ha fiatal ember kérdezne bennünket, miért tegye ő le azoknak akár egyikét, akár a másikat, miért feleljen meg az azokra bocsáttatás föltételeinek, mi haszna lesz abból, ha azokat leteszi, s mi hátránya az ellenkezőből? kénytelenek lennének mindannyiának azt válaszolni, hogy „semmi.“ S ha másként nem válaszolhatnánk, miért hagynók rendszeresítve a kérdéses vizsgákat, miért különösen az államtudományi államvizsgát, mely sem a továbbtanulhatás föltételét nem képezné, sem academicus gradust nem adna, sem semmiféle állásra, hivatalra nem minősítene? — E kérdésre felelni nem lehet.

Az elmondottak, úgy vélem, eléggé tanuskodnak arról, mennyire nem tartom örvendetesnek, mennyire sajnálom azon állapotot, mely mellett nem épen kicsi az ifjuságnak azon része, melyet a tudomány szeretete nem hajt, még inkább pedig arról, mily sajnálatosnak itélem, hogy ezen résznek is csak egyik, bár nagyobb töredékét birhatjuk tanulásra a tudomány birásának, illetőleg az arról megszerzett bizonyítványnak külső hasznára való utalással. De e sajnálattal azon állapotot nem változtatom meg.

Alkalmazkodnom kell azért hozzá, nem akarván részemről is abba a hibába esni, hogy azt, a minek jobbal fölváltatását óhajtanám, egyszerűen, e fölváltás nélkül is elejt-

sem. E kénytelenség miatt történik ez úgy, mint a kérdő pontok teszik; én is azon előföltevésből indulok ki, hogy a tanfolyam közben leteendő vizsgák eszméjétől, jövőre sem tekinthetünk el, mint kicsinyes, részben nemcsak nem hasznos, sőt a jelenlegi berendezés és túlhajtás mellett egyenesen káros, de kellő berendezés és reductió esetén mégis valamelyes eszközöktől a nagyoknak s jóknak hiányában. Ez alkalmazkodás azonban nem gátolhat abban, hogy hátrányaik leendő alábbszállítására törekedjem, annak módjait keressem. E hátrányokat részletesen csak azért nem vázolólok, mert ezt Csengery már előttem megtette, s pedig mesterialleg. Részemről, mint mondtam, inkább e hátrányok alábbszállításának módjait akarom keresni. E törekvés közben, tekintve különösen az alapvizsgát, sokban találkozom Vajkay ő méltóságával. Vele együtt én is szükségesnek tartom újra egygyé vonni össze a két alapvizsgát, letételének határidejével a 4-ik félév végét, illetőleg az ötödiknek kezdetét tevén. Ezzel a gondolkodó ifjura nézve lehetővé válnék, hogy vizsgája idejéig ne csak egyes notizeket szerezzen, de azokat átgondolhassa, egy egységes tudomány alkatelemeiként fölfoghassa. Az által, hogy e vizsga határideje a negyedik félév végére, illetőleg az ötödiknek kezdetére tüzetnék, egész annak bekövetkeztéig zavartalanul tanulhatna a fiatal ember a nélkül, hogy az épen hallgatott előadásoktól, a korábban hallottaknak az előtte álló vizsga érdekében tanulmányozása vonná el figyelmét.

Ki e vizsgát sikerrel ki nem állaná, annak félét a vizsga tárgyaiból leendő készülődésre kellene fordítania, s az 5-ik félévre be nem iratkozhatnék. E vizsga tárgyaivá a római jogot, a jogtörténetet, a jogbölcsezetet, a nemzetgazdaságtant és a statistica elméletét tenném, együtt az egyházjog azon részeivel, a melyek miatt az ma az államtudományi államvizsga tárgya.

A ki a római jogot áttanulmányozta, a ki a jogtörténet fonalán az időnként felmerült állami és jogi institutiókkal megismerkedett, az sikerrel hallgathatná a jogbölcsezetet, s a mindezek által fejlesztett és erősített elme haszonnal foglalkoznék a nemzetgazdaságtannal, s képes lenne fölfogni a statistica elméletét is.

E vizsgához a bizottságokat az elnök kivételével mégis

jövőre is a kar által vélem alakítandóknak. A vizsgálati eljárásban azonban azon változást ohajtanám, hogy részletes ismeretek keresése és constálása helyett az tűzesség czélul, hogy kideríttessék, mennyire bírja tárgyát a vizsgázó? Ennélfogva a tudomány egészétől függő egy vagy más kérdésnek alapos kifejtése lenne megkövetelendő: annak kizárásával, hogy a tantárgy egész hosszán végigfutó, de nem mélyére leható kérdezősködésben és válaszoltságban álljon a vizsgázás.

Nemcsak azt kellene keresni, mit tart egy vagy más tárgyról az illető, de még inkább azt, hogy minő okokon, és azt, ha tudja-e, mi mindent fogad el, tudva, vagy nem tudva, az általa vallott nézettel, mint annak szükségszerű előfeltételeit s következményeit?

Az alapvizsgákra bocsáttatás föltételeit ma azon körülmény képezi, hogy a jelölt a vizsgatárgyakból legalább egy-egy főcollegiumot hallgatott legyen, tehát olyat, mely nem terjed kevesebbre hetenkénti 5 óránál egy félévén át.

Egész általánosságban, tehát az államvizsgákra is vonatkozólag, már előbb kifejtém azon okokat, melyek miatt e föltételt továbbra is fenntartandónak nem vélem, mint kifejtettem, és pedig alternative azt is, a mit jövőre jobbnak, helyesebbnek vélnék. Nagyobb szabadság engedése mellett a jogász az alapvizsga jogi tárgyaira helyezne nagyobb súlyt, míg a leendő politikus épen megfordítva cselekednék. Az több időt fordítana a római jogra, egész terjedelmében hallgatná az egyházjogot, míg az utóbbi inkább a nemzetgazdaságtannal foglalkoznék tüzetesebben. A jogtörténetet s a jogbölcsezetet az egyéni különös hajlamoktól s azok hatásától eltekintve, előreláthatólag egyenlően cultiválná úgy egyik, mint másik.

Az is több, mint valószínű, hogy az e vizsga letételét előző két tanévben annak tantárgyain kívül is a legtöbb ifju hallgatna egyet mást, például a statistikát, meg a kötelezett s tán azon túl is hallgatandó bölcsezeti előadásokat.

Az alapvizsga letételét követő két évre legfőlebb a positiv jogi disciplinák, meg a politika és finanzia maradnának együtt a magyar közjoggal, a közigazgatási és pénzügyi positiv törvényekkel. E tantárgyakat, a szigorlatoktól eltekintve, jövőre is államvizsgáknak tenném tárgyaivá, mint

olyanokat, a melyeknek az illetők általi kellő elsajátítása iránt az állam különösebben is érdekelve van. Nem ok nélkül állítom ezt a politikáról és finanziaáról is. Hisz ezek alapos ismerete nélkül a statistikai adatokat megközelítő gyorsasággal változó közigazgatási és pénzügyi szabályokkal megbirkózni nem lehet. Ezek tömérdekségével szemben is áll egy nagy gondolkodó azon állítása, hogy a gondolat, az eszme, a legjobb epitomátor.

A tantárgyaknak a két államvizsga között megosztását illetőleg nem egy változtatást látnék szükségesnek. Az egyházjogot és statistikát a vizsgatárgyak közül teljesen kihagynám, amant miután azon határok közt, a melyek között most az államvizsga tárgyát képezi, már az alapvizsgánál jogához juttatnám, emezt, mivel valóban nem az egyes, a nélkül is egyre változó számtételek könyv nélkül tudása bir jelentőséggel, hanem annak átértése, hogy mire kell s érdemes figyelemmel lenni, tehát az, mire a statistika elmélete tanít, az mely az alapvizsga tárgyai közt már úgy is helyt foglalna.

A közigazgatási és pénzügyi positiv törvényeket, illetőleg szabályokat az igazgatási politikával és a pénzügytannal együttesen vélném vizsgálandóknak, minthogy ez utóbbi tudományok amazok által lennének az előadásban is illusztrálandók.

Hason okon mellőztem, az alapvizsgáról szólván, a magyar közjogot is, mint melyet viszont az alkotmány-politikával együttesen tartok vizsgálandónak és annak világánál megvilágítandónak.

Az államvizsgálati bizottságok, e vizsgák minősítő jelleménél fogva — mely jellem a főnebbiek szerint azoknak minden irányban megadandó lenne, okvetlenül a kormány által lenne összeállítandó, úgy az elnökséget, mint a tagokat tekintve. Az okokat, a melyeknél fogva kívánatos, hogy az elnök az egyetemen kívülről vétessék, előttem már mások szintúgy kifejtették, mint azokat, melyek nemcsak tanácsolják, de szinte parancsolják, hogy a tagok vegyesen vétessenek az egyetem kebeléből és a külről. Azért én ezekről hallgatók, csak azt jegyezvén meg, hogy e bizottságokban a tanárnak nem szabad elfelejteni, hogy ott nem mint tanár ül, hanem mint a kormánynak biztosa.

A vizsgálati eljárást illetőleg általam főnebb elmondottakat ide is értetni kívánom. Részletes utasítások ily téren, melyről a subjectiv színeztetést annyira nem lehet eltávolítani, merem állítani, papíron maradnak, akár legyenek a vizsgálóbiztosok tanárok, akár mások.

E vizsgák csak mind a négy tanév bevégezte után lennének lehetőek, s mellettök a szigorlatok újra csak academicus gradust adnának, mely legfőlebb a habilitációra bocsátatásnak képezné föltételét, azon túl, hogy birtoka egyelőre különös ajánlatul is szolgálhatna.

Trefort Ágost miniszter : Senki sem kívánván többé az első kérdéshez hozzászólni, az a felett folytatott tanácskozást befejezettnek jelentem ki. Értekezletünk természetében nem fekszik, hogy itt szótöbbséggel hozassanak határozatok. A nyilvánított vélemények becses anyagot képeznek, és e tárgyalások oly fonalat nyújtanak a kormánynak, mely mellett a jog- és államtudományi tanulmány- és vizsgarendszerre nézve szükséges reformok mennyiségét elfogja találni.

A mint már volt szerencsém említeni, a második és a harmadik kérdés megbeszéléséhez szándékozom más facultásokból is tanárokat meghívni. Most tehát ezen kérdések függőben hagyásával, kérem, méltóztassanak a negyedik kérdésre nézve nyilatkozni.

Forster jegyző : (olvassa a IV. kérdést).

Tanárký Gedeon : A tárgyalás alatt levő kérdés iránti véleményem azon nézetemből foly, melyet a tanulmányi és vizsgálati rendszerre vonatkozólag előadtam. Kifejtettem annak idejében, hogy szerintem a jogi oktatás jelen állapota nem felel meg azon követelményeknek, melyeket felállítani jogosítva vagyunk. Ennél fogva én a jogakademiákat átalakítandónak vélem; bár nem titkolom el magam előtt, hogy ez igen nagy nehézségekkel járna, s a törvényhozás közbejötté nélkül aligha volna keresztülvihető, ha az egyetemben a két első év alatt az ifjuság bizonyos korlátoknak vettetének alá, és csak a harmadik és negyedik év alatt adatnék meg kiterjedtebb mérvben a tanszabadság, meg volna adva az alap arra, hogy a jogakademiák a két első tanévre szoríttassanak, két alapvizsgálóval. A harmadik és negyedik tanévet minden joghallgató vagy az egyetemen, vagy pedig a felállítandó jogi facultások egyikén tartoznék hallgatni. Külön jogi

facultások azért volnának szükségesek, mivel két egyetem valamennyi joghallgató számára nem elegendő. Ezen facultások teljes felszerelésben részesíttetnének, kiegészíttetnének bölcsészeti tanszékekkel, és felruháztatnának a törvényhozás által megszavazandó azon jogosítvánnyal, miszerint szigorlatokat tarthassanak. Azt hiszem, hogy ez esetben a jelenleg fenálló akademiák közül hármát meg lehet szüntetni, s ezek helyett a tanulmányi alap költségén egy jól berendezett jogi facultást felállítani; reményleni lehet, hogy a protestans felekezetek is fognak egy jogi facultást felállíthatni, mely esetben a két egyetem és két jogi facultas hosszú időn kielégítenék a jogtanítási szükségletet.

Kautz Gyula : A jogakademiák kérdése szintén azok közé tartozik, melyeknek helyes megoldása sok nehézséggel jár. Ismerem az e nemű tanintézetek ellen felhozott érveket; de megvallom, nem tekintem ezek mindegyikét alaposnak, s azért (vonatkozva egyelőre az állam közvetlen vezetése alatt álló intézetekre) azoknak megszüntetése mellett nem bírnék szavazni.

A jogakademiák ugyanis első sorban hazánkban jelentékeny múlttal bírnak, mely alatt arról mégis tettek bizonyosságot, hogy bizonyos szükségnek megfeleltek; s hazánkban nem egy jeles szakembere, tanára, államférfia jogakademián nyerte képeztetése első alapjait. — A jogakademiák e mellett (eltekinthetve attól, hogy részben saját alapítványaikkal bírnak, s az államkincstárt nem terhelik) bizonyos nagyobb fontosságú érdekekkel is állanak kapcsolatban, jelesen nemzetiségi, művelődési és vidéki városi központok érdekeivel, melyeket figyelmen kívül hagyni nem lehet. — Működésük eredményei felett sem lehet oly könnyedén pálczát törni. Nem egy jeles fiatal tanár s szakember ül jogakademiái tanszéken; számos kiváló tanuló kerül évenként akademiákról az egyetemre, s még a tudományos irodalmi működés is figyelmet érdemlő e tanintézeteken az utóbbi évek folyamában. Nézetem szerint az sem helyes, jogakademiáinkat pusztán a hallgatók csekély számaránya szempontjából megítélni. Egyfelől ugyanis az ideai tanfolyam kezdetén tapasztalt általános számcsökkenés az ép az iskolai év kezdetén megindult nagymérvű hadi mozgósításnak tulajdonítandó; másfelől nem szabad elfeledni, hogy vannak, jelesen németországi egyetemeken,

jogi karok, a melyeknek hallgatói egy magyar jogakademiáéit igen kis mértékben haladják meg. Megannyi tekintetek, a melyeknél fogva (vonatkozva egyelőre az állam vezetése alatt álló tanodákra) azok eltörlését nem tartanám indokoltnak. Belátom egyébiránt az intézetek helyzetének súlyos voltát, s azért egy, az eddigitől némileg elütő oly szervezetet vélek azoknak adandónak, a melynek alapján *három évi tanfolyamban*: a birói és az államigazgatási és közszolgálati pályára lépni akaróknak tanulmányaik *bevégezése* lehetőségessé tétetnék, s csak azokra nézve, a kik többoldalú kiképeztetést keresnek, s különösen, a kik a *szigorlatokat* kívánják letenni, lenne az egyetemek valamelyikén egy *negyedik* tanulmányi év kötelezőleg elébe szabandó.

Trefort Ágost miniszter: Nagyon nehéz a jogakademiákról okoskodni, ha elkülönítjük az államiakat a többiek-től. Magyarországon 13 akademia van, állami csak egy, mert az a négy, a melyet Kautz megemlített, a tanulmányi alaptól fenntartott katolikus akademia. A mi a hallgatók számát illeti, ez mindenesetre súlylyal bír, mert nemcsak az ideai adatok fekszenek előttünk, hanem a múlt évek is, s folytonos csökkenést tapasztalunk.

HATODIK ÜLÉS.

1879. márczius 15-én.

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Idején látom, hogy a mult hetekben elejtett fonalat ismét fölvegyük. Igaz, az ország egyik részét nagy csapás érte és a figyelem oda fordul; de ha szünetelünk és az ország ügyeit elhanyagoljuk, akkor azon vidéken sem segítünk, az országnak pedig bizonyosan ártunk.

Forster jegyző: *(felolvassa Csengery Antalnak megküldött nyilatkozatát.)*

Csengery Antal: Az utolsó kérdés, mely ez értekezlet elé van tűzve, a jogi akademiák rendezésének ügye.

Én már első felszólalásom alkalmával előadtam e tárgyra nézve véleményemet, kapcsolatban azon általános szempontok fejtegetésével, a melyekből e nézetem szükségkép foly.

Hivatkoztam statisztikai adatokra, a melyek bizonyítják, hogy az akademiák száma nagyobb, mint a mennyire a nemzetnek szüksége van; hogy a hallgatók száma egyes akademiáknál oly csekély, a mely szám mellett azok fennállása saját erejökön lehetetlen, nemzeti vagy felekezeti dotációval fentartása pazarlás. Már ez a körülmény egymaga is igazolja ez akademiák egy részének fokozatos megszüntetését. S kiemelttem, hogy a hol fentartatnak is ilyen akademiák, csak azon föltétel alatt tarthatók fenn, ha egyetemekké alakíttatnak, vagy a mennyiben ez jelen körülményeink között nem lehetséges, addig is, míg lehetővé válik, legalább is philosophiai karral hozatnak kapcsolatba, s az egyetemek jogi és államtudományi karának teljesen megfelelő szervezettel és hatáskörrel ruháztatnak föl, ide értve a tudori oklevél osztását is, csupán az egyetemi tanár habilitálását véve ki.

A megoldás módjait és eszközeit keresni, úgy hiszem, nem lehet egy tisztán tanügyi enquete czélja. Szakértekezletek föladata csupán az irány megjelölése, a mely felé a közok-

tatás rendezésénél törekedni kell. S hogy az irány, a mely felé a fentartott jogakadémiák átalakításában törekedni kell, az egyetem: úgy hiszem eléggé megjelöltem, midőn véleményt mondtam a felsőbb oktatás ama két ellentétes irányáról, a mely a német egyetemi rendszerben és a külön álló facultások, vagy szakiskolák francia rendszerében találja kifejezését.

A miket a francia rendszerre nézve mondtam, több ellenvetéssel találkozott. Mondák, hogy jónak kell lennie a rendszernek, a mely oly kiváló férfiakat adott Franciaországnak. Ez észrevételre már közelebb megjegyeztem, hogy nem lehet egy nemzet közoktatási rendszerére következtetést vonni abból, hogy nagy férfiai vannak azon nemzetnek. Nagy férfiai Franciaországnak azelőtt is voltak, mielőtt a jelenleg még fenálló szakiskolák életbeléptek. A Code Napoleon szerkesztői nem ez iskolákból kerültek ki. Hivatkoztam a mi nyomorult egyetemi oktatásunkra 1848 előtt, a mely nem tette lehetetlenné, hogy oly férfival is dicsekedhetünk, mint egy Deák Ferencz. Említém Anglia nagy jogászait, a hol pedig csak most kezdenek gondolkodni a jogi tudományok rendszeres oktatásáról. Erinthettem volna, hogy nemcsak az iskola növeli a kiváló férfiakat, hanem az élet, az irodalom, a külföld és önmagok. Hivatkozhattam volna Steinra, a ki oly erős vonásokkal emeli ki a francia külön facultások nagy hiányait; s Beer és Hoheggerre, a kik megjegyezték, hogy a francia facultások száraz szellemtelen formalismus székhelyei, és hogyha, úgy mondanak, felelvén mintegy az én tisztelt barátomnak Szász Károlynak, a tudományos munkásság mégis tiszteletet érdemlő magas fokon áll Franciaországban: a facultásoknak abban semmi része sincsen. Hivatkozhattam volna egy Thierschre, Savignyre, Richter Károlyra, Raumerre, Sybelre, Mommsenre, Du-Bois-Reymondra és még számos német tekintélyre: de én szándékosan mellőztem ezek ítéletét, nehogy az mondassék, bármi egybehangzó ez ítélet, a nemzeti előítéletnek is része lehet abban. Csak francia tekintélyeket idéztem ez okból, egész általánosságban, a kik, úgy hiszem, a francia intézetek megítélésében talán illetékesebbek, mint az én különben igen tisztelt barátom Csemegi Károly. Kiemeltem, hogy e francia tekintélyek Cousintól Rénanig és Michel Bréalig, a német egyetemi rendszert tüzték ki mintául, a mely felé a

francia felsőbb oktatás rendezésénél törekedni kell. Olyan férfiak mint M. Block, M. Bréal nemcsak azt mutatják ki, mennyire alantabb áll a francia felsőbb oktatás a németországinnál, hanem azt is kétségbe vonják, hogy Franciaországban valódi felsőbb oktatás volna. Cournot, a ki a francia közoktatási rendszert oly alaposan ismeri, azt állítja, hogy a facultások oktatása a lyceumok felsőbb osztályaiban adott tanításon is alul áll. Guizot sötét szűkkeblű politika bélyegét látja Napoleon egész közoktatási rendszerén. S e politika nyomait, mint Richter Károly nem rég kifejtette, leginkább magán viselte a külön jogi facultás szervezése. Ismeretes Napoleon ellenszenvé általában az erkölcsi tudományok iránt. Tudjuk, hogy e tudományok akadémiáját megszüntette. E tudományoknak közoktatási rendszerében sem adott helyet. A jog ismeretét a közszolgálat egyes ágai nem nélkülözheték; de tanítását a philosophiai tanulmányok érintkezésétől is elzárta. A jog tanítása a tétéles jogra volt szorítva. Valódi jogtudomány nem is létezett. A forradalom és végrehajtója, már a császárság megalakítását is szem előtt tartva, a régi állammal és történelmével is merőben szakítani akart. Megszakított az érvényben levő jog minden történeti kapcsolata a múlttal; a jog fejlődésének története, s azzal a jog alapos ismerete száműzetett a jogi facultásból. A törvénykönyv szakaszainak tartalma, s e szakaszok vonatkozásainak ismerete volt az egész bölcsesség, a mit az új felsőbb oktatás nyújtott. A szervezet, mely forma és tartalom tekintetében egész a tankönyvekig szorosán körülírta a felsőbb oktatást, s évről évre megszabta a vizsgálatok tárgyait és rendét, lehetetlenné tette, hogy a törvények szellemébe is behasson a tanuló. Nem raiónnirozó — főleg a hogy a magyar közélet érti e szót — hanem kész engedelmes jogász-hadsereget dresszirozni be az állam szolgálatára: volt a föladat. A tudomány magasabb lendületétől minden téren félt a rendszer alkotója. A következő kormányok a tanterv némi bővítésével, itt-amott egy-egy új tanszék állításával igyekeztek segíteni koronként az alapjában hibás rendszeren. Legbehatóbb reformokat indítványozott ez irányban Salvandy a negyvenes években. A forradalom közbejötté akadályozta meg e reformot. III. Napoleon idejében divat volt föltétlen bámulattal tekinteni vissza a dynastia alapítójának alkotásaira.

A közoktatási rendszer e tekintetben kivételt képezett. Ami különösen a jogi facultásokat illeti: III. Napoleon közoktatási miniszteriuma sajnálattal említi föl, hogy már Salvandy reformtervei nem létesültek. Ch. Jourdain, a ki a francia közoktatási miniszteriumban azt a helyet foglalta el, a melyet tisztelt barátom Szász Károly mi nálunk, a miniszterium által közzétett jelentésében határozottan alaposnak ismeri el a vádat, hogy a francia jogi facultások kizárólag a törvény szakaszainak és az ítélőszékek gyakran ellenmondó döntvényeinek magyarázatával, egyeztetésével foglalkoznak, elhagyván, úgymond, az elvek terét, a hol a codexek minden valóban tudományos magyarázásának forrása található. És most, uraim, rövid idővel azelőtt, hogy ez enquêten oly ékesen szóló védője találkozott a francia rendszernek, jelent meg hivatalos jelentés a francia felsőbb oktatásról, a melyből azt látjuk, hogy a köztársaság kormánya még határozottabban elítéli a rendszert, a melyet a juliusi dynastia és III. Napoleon kormánya sem helyeselt, s érett megfontolás után, a mint mondja, kijelenti, hogy az elkülönzött facultásokat teljes egyetemekké kell egyesíteni. S kimondja a közoktatási miniszter, hogy, a felsőbb oktatás egységének biztosítása mellett, a felállítandó egyetemek közül mindeniknek külön elég tágas hatósággal kell birnia, hogy közöttük termékeny vetélkedés álljon elő.

A külön facultások rendszere egyébaránt eredetileg nem Napoleon, hanem a forradalom férfainak conceptiója. Napoleon csak átvette, s az alkalmazásban rosszabbá tette a már lényegében nem helyes eszmét.

A forradalom férfiai a régi egyetemekben a múlt alkotásait gyűlölték, azon múltéit, a melynek még emlékezetét is szerették volna kiirtani. A közoktatásra nézve azon nézetből indultak ki e férfiak, hogy a legjobb szakemberek nevelik a legjobb szakembereket. S a kiváló férfiak, a kiket eleinte a szakiskolák élére állítottak, kezdetben mutattak is föl egyik másik szakban kedvező eredményt. E férfiak még azon rendszer növendékei voltak, mely az egyetemeken lehetővé tette az általános míveltséget, s a kiknek szakismerete is ily míveltségre támaszkodva, a tanár egyéniségével fedezte némileg kezdetben a rendszer hiányát. Utóbb azonban mindinkább kitűnt, hogy e szakintézeteknek, elszigetelve az álta-

lános, előkészítő és segéd tudományok hatásától, rendre szükségkép alább kell szállaniok. Ha kielégítőnek látszik is a szakoktatásra nézve a programm, a mely kezdetben fölállítatik, mindinkább hézagossá, elavulttá válik. Általános tapasztalás, hogy az elkülönzött szakiskolák tanszékek fölállítása tekintetében sem birnak az egyetemek ruganyosságával. Ha a kormányhoz közelebb álló fővárosi facultások különös kedvezésben részesülnek e tekintetben: annál feltűnőbb a vidéki tanintézetek elmaradása, a melyekkel mostohábban bannak. Minél olcsóbban administrál ott a director: annál több dicséretet nyer. A szellemi érdek háttérbe szorul. Ide járul, hogy minden tanuló ugyanazon pályára készülvén a szakiskolában, a tudomány és módszer oly egyformasága válik uralkodóvá, a mely nem kedvező a haladásra, a fejlődésre. A tanárok kinevezésénél mindinkább szorosán a korlátolt szakképzettséget keresik. E száraz szakemberek közül azután mindenik egy-egy tantárgyat monopolizál. Míg a német egyetemeken minden irány, minden módszer azonnal előadóra talál, ha másban nem, legalább egy-egy magán tanárban: a francia facultásokban kizárva minden más tanár, a ki talán a tudomány más rendszerét ismertetné, vagy a kinek módszere a nyomozás új ösvényét nyitná meg az ifjak elméje előtt. S ha még jó volt is kezdetben a tanár, a ki a tanítás monopoliumát bírja, csakhamar ellankad, elmarad, a hol verseny nem ösztönzi buzgalmát. A tudományos controversiák, a verseny, a kritika éltető és élesztő erejét merőben nélkülözik az elkülönzött szakiskolák. Új irány, új szellem nem könnyen juthat azokba. Hiszen a tanárok előterjesztése irányadó új kinevezéseknél. Így van aztán, a mint Bréal előadja, hogy az elkülönzött facultás nem terjeszt maga körül semmi életet, semmi meleget; s a mi kezdetben mintaintézménynek tekintetett, folyvást alább száll. Nemcsak más nemzetek intézetei előzik meg, saját múltjánál is szükségkép alább süllyed.

És a szegény tanulók? A külön facultás teljesen elzárja őket mindjárt a tanpálya kezdetén. Nehéz a visszalépés, bajos az átmenet, ha nem nekik való az irány, a melyben indultak. Innen aztán annyi elhibázott életpálya. Míg az egyetemeken, érintkezésben más irányú tanulókkal, könnyű a kölcsönös tájékozás, s könnyű az átmenet, ha valódi hivatásuknak tudomására jutnak. Életrajzokban hány úgynevezett

szőkevény tanulóval találkozunk, a ki utóbb ismerve föl hívatását, kitűnő emberré lett. A szakiskolák nem is követelik ily kitűnő férfiak képezését. Csak bizonyos középszerű átlag előállítására törekcszenek. A tantárgyak tudományos összefüggése, philosophiai át- és behatása, az ismereteknek széles és biztos alapokra fektetése nem is czéloztatik. Az egyes osztályok a vizsgálatra, s az összes osztályok csak bizonyos életpályára készítnek, annyi ismerettel terhelve az emlékezetet, a mennyi erre és arra hivatalosan elő van írva. Hogy az életpálya más tehetségek kifejtését is igényelné: azzal nem törődnek. Az örökös vizsgálat kizárólag az emlékező tehetséget veszi igénybe. S az örökös, lázas, túlhajtott készülés a munkának idő előtt megünását vonja maga után. Annyira megszokják az ifjak csak a vizsgálatért tanulni, hogy a mint a vizsgálatoktól megszabadúlnak, nem látják be okát, miért tanulnának többet. Csoda-e aztán, ha az ifjakban oly ritka a tudomány szeretete? A gyakori és korai vizsgálatok nem is engedik, hogy a tudományba belemélyedjenek. Míg Németországon az ifjuság kiváló része oly mediumon menven keresztül, a hol az igazság keresése a legfőbb törvény, erős figyelmet és tanulási képességet viszen magával, a mely egész életén át megmarad: a francia ifjak elhagyják a facultásokat a nélkül, hogy tudnák, mint kell tudományos munkásságot végezni. Míg a német tanuló tudja, hogyan készül a tudomány: a francziát nem is vezeti e kíváncsiság, csak az érdek; a kész eredményt lesi, a mit a vizsgálaton, a mit az életben hasznosíthatni vél, a mennyi elég, hogy kis tőkével, a szatócs módjára, üzletet nyithasson.

Semmit sem mondtam a francia facultások rendszerének e jellemzésében, a mit kitűnő francia tekintély idézésével nem igazolhatnék. A kép minden vonását tőlök vettem, a színezésben messze maradván mögöttük. Nem csoda, ha most már nemesak a tudomány emberei, hanem túlovatos kormányférfiak is szükségesnek tartják azon egyoldalú kenyérkeresési irány ellenében, mely az elkülönzött felsőbb szakiskolákban találja kifejezését, ellensúlyképen fölállítani azt az eszményt, a melyet a német egyetemek törekcszenek megvalósítani.

S midőn ekkép a hivatalos Franciaország is elítéli már a külön facultások rendszerét: találhat-e pártolásra közöttünk a jogakadémiák eddigi rendszere?

De ha a külön jogakadémiákat részint megszüntetjük, részint fél vagy egész egyetemekké alakítjuk át: ne tőrjük, hogy az egyetemi rendszer, akár az eszményitől tartva, akár a magyar genius követelésének ürügye alatt, lényegéből kivetköztessék, s annak egyik kara a tanulmányi és vizsgálati rendszer szabályozásával egyoldalú szakiskolává súlyesztessék.

A német egyetemeken minden művelt nép ifjai, magyar ifjak is számosan megfordulnak. S emlékszik-e valaki, hogy valamely nemzet ifjúsága azért emelt volna panaszt, hogy nemzeti geniusával nem fér össze az úgynevezett eszményi rendszer?

Ha reformról van szó: legelső feladat kitűzni a czélt, megjelölni az irányt, a mely felé törekednünk kell. S czél és irány kitűzésénél, a közoktatás kérdésében, keresnünk kell, a mi paedagogiai szempontból leghelyesebb, meg levén győződve, hogy a mi e szempontból helyes, minden nép geniusának megfelel. Az ekkép elfogadott rendszert töltse be aztán, az általános tudományos szellem mellett, a nemzeti genius!

Szász Károly: Engedelmet kérek a t. bizottságtól, hogy mielőtt magáról a kérdésről nézeteimet elmondanám, reflectáljak Csengery t. tagtársunk felolvasott előadására, a mennyiben az egy hallás után lehetséges. Csengery t. tagtársunk a negyedik kérdéshez sorozza ugyan a mondottakat, de viszszatér azokra is, a mik az első kérdésnél előadattak, különösen, a mit Csemegi ő méltósága kifejtett, és a miket én voltam bátor előadni. Elismerem, hogy azok, a miket Csengery t. tagtársunk itt a jogakadémiák kérdésénél mondott, nagyon sok lényeges és alapos észrevételt tartalmaznak, de nem ismerhetem el azt, hogy ugyanoly mértékben illenének azok az egyetemi jogi kar rendezésének kérdésére, és különösen, hogy czáfolatául volnának tekinthetők azoknak, a mik az első kérdésnél elmondattak. Mert sem Csemegi t. tagtársunk, sem én soha nem kívántuk, hogy az egyetem jogi kara szakiskolává tétessék, hogy a szakiskola niveaujára súlyesztessék. Sőt ellenkezőleg, mindannyian, kik e tárgyban felszóltunk, hangsúlyoztuk, hogy az egyetemi oktatásnak nem egyedül és kizárólag, sőt nem is főczélja a nagyobb számnak, a szoroson vett szakembereknek, hogy úgy mondjam, a jogi mesterembereknek kiképezése, de mégis oly czél az, a melyet az állam praktikus igényeinek szempontjából mellőzni nem

lehet. Ügyekezünk, legalább én ügyekeztem oly rendszer mellett emelni fel szavamat, mely a másik, szerintem is fellette fontos czélt, a tudomány művelésének czélját szem előtt tartaná, habár nem oly kizárólag és nem oly eszményi magasságban, mint ezt Csengery t. tagtársunk tette. Én tehát azt, hogy az előbbi kérdésre nézve czáfolatul tekintessék, a mi az elzárt akademia és facultás rendezésére nézve mondatott, nem fogadhatom el. Nem fogadhatom el azt sem, hogy az első kérdés tárgyalása keretében érvül használtathassék az, miszerint némely — elismerem — igen tekintélyes francia tudós az ottani szakiskolák ellen nyilatkozott.

Nem mondatott, legalább részemről nem, de ha jól fogtam fel Csemegi t. tagtársunk által sem, hogy a francia rendszer átvétessék a mi jogi szakoktatásunkba; egyáltalán nem és semmi esetre sem oly mértékben, a mint a német rendszer tekintetében ezt Csengery t. tagtársunk kívánta. Sőt ellenkezőleg részemről hangsúlyoztam, hogy sem az egyik, sem a másik rendszer mereven mindenestől, és, hogy úgy mondjam, szolgálilag ne vétessék át. A francia rendszert csak annyiban említettük meg, a mennyiben az, szintén nevelt jeles férfiakat; és bár Csengery t. tagtársunk azt véli, hogy kitűnő férfiak nevelésében a felsőbb oktatásnak semmi része nincsen, — mégis lehetetlen elzárkoznunk azon következtetéstől, hogy azon emberek szakiskolákban tanultak, és kitűnő emberekké lettek, s kétség kívül köszönnek mégis valamit azon iskolának, melyben nevelkedtek. Nem akarom mondani, hogy gúnyolól, de megrovólólag felemlítettett a nemzeti genius, melyről bátor voltam megemlékezni. Én részemről elég világosan mondtam, hogy azon formát, mely a közoktatásba öntetik, minden nemzetnél a nemzeti genius határozza meg, értve ez alatt a nemzet multjának azon történeti fejlődését is, mely az idegen intézményeken akarva, nem akarva bizonyos módosításokat tesz, olyanokat, melyek azon nemzet jellemének, viszonyainak, történelmi multjának, szükségleteinek, valamint tehetségeinek legjobban megfelelnek, — mi egyébiránt soha sem jelenti azt, hogy az idegentől ne ügyekezünk a jót és a helyest átültetni. Csak azt kívántam hangsúlyozni, hogy bármely nemzetnek, így a németnek, a francziának és az angolnak, melyek sokkal nagyobb nemzetek, mint a mienk, bármely intézményét mindenestül, hogy

úgy mondjam, szőröstül-bőröstül átvenni, valamint lehetetlenek úgy célra nem vezetők tartom. Ezeket kívántam megjegyezni Csengery t. tagtársunk megjegyzéseire, melyeket az első kérdésre visszatérőleg polemice felhozott. A mi magát az akadémiák kérdését illeti, ha méltóztatnak megengedni, — bár később szándékoztam ezen kérdéshez szólani, minthogy eddig csak az államtitkár úr nyilatkozott iránta, de mivel már felszólaltam, legyen szabad röviden jeleznem, hogy részemről is, legalább a főpontokban az államtitkár úr nézetéhez járulok.

Azt, hogy a jogakadémiák úgy a mint jelenleg fenállanak, helyesen vannak-e szerezve, kutatni nem kívánom. De tény, hogy hallgatóságuk száma folytonosan eszökkenőben van. Másfelől a tanerők irányában is mind fokozottabb igényeket formálunk, s a tanerők elégtelensége, számban s részint talán képességben is, mind érezhetőbbé válik. Ezen tényekkel szemben nekem is sokalnom kell a fenálló jogakadémiák számát, sokalnom úgy a királyi akadémiákét (melyek alatt értem a tanulmányi alapból fentartott akadémiákat és a nagyszembenit, mely tisztán állami költségen tartatik fen), valamint a katolikus (egri és pécsi) s a protestans jogakadémiákat is.

Azt hiszem, hogy ezen jogakadémiák egyáltalán nem felelnek meg a jogi oktatás mai igényeinek oly mértékben, hogy ily nagy számban fentartásuk igazolva legyen. Bizonyos tekintetben — legalább egy részök — azon superfoetatiók közé tartozik, melyekkel nagy szegénységünk és minden téren összehuzódásra kényszerítő viszonyaink daczára általában és a közoktatás terén is, nemcsak szórványosan, de több ponton találkozunk.

A jogakadémiákat jelenlegi számukban fentartani felesleges, szükségtelen, és épen azon veszélyre vezet, melyet egy másik kérdésnél, a doctoratus kérdésénél, felemlítettem, a színvonalnak önkénytelen alábbszállítására. Én kevesebb, de jobb, és a célnak megfelelőbb intézeteket minden esetre többre becsülök, mint számos, de a célnak meg nem felelő intézetet.

Azonban azt, a mi Csengery t. tagtársunk nem követel ugyan, de a mi következtetéseiből foly, hogy általában a szakiskolák, tehát a jogakadémiák tökéletesen megszűnjenek, a mi viszonyaink közt nem tartom sem kivihetőnek, sem pedig közel jövőben czélul kitűzendőnek. Mert azt, hogy mai

két egyetemünkhöz még legalább két teljes egyetemet a közel jövőben felállíthassunk, egyáltalában lehetők, vagy csak remélhetőnek is nem tartom. Hogy pedig a budapesti és a kolozsvári egyetemekre, vagy még *egy* felállítandó egyetemre is legyen a jogi oktatás szorítva, ezt helyi, vagyoni, vidéki és területi viszonyainknál fogva lehetségesnek nem hiszem. A jogakadémiáknak tehát minden esetre csak egy része volna megszüntetendő. Hogy melyek a megszüntetendők, az jelenleg el nem dönthető kérdés; mindenesetre azok, melyek valamely egyetemhez legközelebb fekszenek, melyek legkevesebb hallgatóval bírnak, tehát legkisebb vidéket látszanak felölelni; ezenkívül más körülmények is figyelembe vétethetnének. Azonban méltóztassanak tekintetbe venni, hogy miután nem valamennyi jogakadémiának fentartása vagy fenntartása függ az állam kormányától és a törvényhozástól, hanem azok egy része felekezetek kezében van, vigyázattal kell lennünk arra, nehogy egy talán az állami tekintetek szempontjából megszüntetendő jogakadémiát eltöröljünk, és ezzel egy másik, a célnak talán még kevésbé megfelelő felekezeti jogakadémiába tereljük az amabból kimaradó hallgatókat. Ezeket, ha már az egyik jogakadémiát megszüntetjük, minden esetre jobb akadémiában vagy egyetemen kívánnám látni. Példával illusztrálom állításomat. Sem sértés, sem saját felekezetem elleni árusítás nem foglaltatik benne, ha azt mondom, hogy ha pl. a győri jogakadémiát megszüntetjük azért, hogy a vidék joghallgató ifjúsága a pápai jogakadémiára menjen, vagy megszüntetnők a kassait, hogy Eperjes vagy Mármaros-Sziget vegyék fel annak tanulóit, megvallom, ez által a fő cél, mely nem abban áll, hogy a jogakadémiák költségeit megtakarítsuk, hanem abban, hogy a tanuló ifjúságnak tökéletesebb kiképzésre nyujtsunk alkalmat, elérve nem látnám.

Véleményem tehát az, hogy különösen a reformatus felekezettel — mert az evangélikus felekezetnek csak egy jogakadémiája van, az eperjesi, és ez is kiegészítetlen — egyetértőleg, s összefogva kellene a fenálló jogakadémiák megszüntetését, illetőleg helyesebb csoportosítását keresztülvinni.

Én részemről mint állampolgár és mint a ref. felekezet tagja, úgy az állam, mint a felekezet szempontjából üdvösnek vélném, hogy azon esetben, ha a kir. jogakadémiák közül

hármát megszüntetnénk azért, hogy az erőket jobban koncentrálhassuk, ugyanakkor a protestansok is képesek volnának az igazi cél magaslatára felemelkedni az által, hogy ők is a maguk öt, az eperjesivel hat, fájdalom, részben legalább sem tan-, sem pénzerővel elegendőleg el nem látott jogakadémiájokat kettőbe vagy háromba egyesítvén, azokat jobbakká tehetnék, és az ország területi viszonyaira való tekintettel rendezhetnék azok elhelyezésének kérdését. Ez által az e nemű tanintézetekre vonatkozólag egy oly új beosztást segítnének létrehozni, mely a mostani superfoetatiót leszállítaná a kellő fokra. Nem tartom ezt lehetetlennek, és midőn ezen nézeteimet itt kimondom, az, azt hiszem, mind a közoktatási miniszteriumnak egyfelől, mind a protestans autonomiának másfelől nemcsak érdekeivel, hanem intentióival is megegyezik. Nem kételkedem, hogy a kivitelre nézve a megfelelő forma és mód megfogna találtatni. Ez esetben részemről teljes mértékben hozzájárulnék Tanárky államtitkár úrnak a múlt ülések egyikén előadott nézetéhez, miszerint t. i. mind a királyi, mind a felekezeti jogakadémiák közül néhány meg volna szüntetendő, a megmaradók közül pedig egy az állam és egy talán a felekezet részéről egyetemi rangra emeltetnék, kiegészítvén — mint ezt legelső felszólalásában már Csengery t. tagtársunk is hangsúlyozta, legalább is bölcsészeti karral, és behozatnék azokba a teljes négy évi jogi tanfolyam, valamint betetőzésül felruháztatnának a doctoratus adhatásának jogával. Az ezenfelül még fenmaradó jogakadémiák, és csakis ezek, szakiskolák lennének két évi jogi tanfolyammal, melyek csak a vidéki szükségeknek felelnének meg a két első évben azon tanulók számára, akik onnan vagy az egyetemre, vagy legalább a bölcsészeti karral kiegészítendő jogakadémiákra menendők. Ily módon a fenmaradó jogakadémiák két éves tanfolyamát fel lehetne emelni azon színvonalra, hogy az egyetemi két első tanév színvonalát, ha nem is érik el, de legalább megközelítsék. Ez által, és még inkább, ha az államnak módjában fog állni, teljes egyetemet felállítani a bölcsészeti karral kiegészítendő valamelyik jogakadémia, pl. a pozsonyi helyébe, és a protestans felekezetnek szintén teljes, vagy legalább csak az orvosi facultást nélkülöző egyetemet a debreczeni akadémia helyébe, megközelítendő azon cél, mely magának az egyetemnek szervezésénél, és

különösen az egyetemen a jogi és a bölcsészeti facultások szervezésénél kell, hogy szemünk előtt legyen, tekintve mind a szakoktatás, mind a tudományos képzés igényeit.

Csemegi Károly: Nagy köszönettel tartozom Szász Károly t. barátomnak, hogy szíves volt előadásában az én multkori beszédemre is reflectálni, és mintegy bizonyosságot tenni arról, hogy az általam mélyen tisztelt Csengery barátomnak most felolvasott nyilatkozata az én állításaimmal és az általam felállított tételekkel valójában nem hozható azon összeköttetésbe, a melybe ő azokat hozni igyekezett. Én kizárólag arról beszéltem: vajjon a vizsga hasznos-e, szükséges-e? Arról, hogy az akadémiai rendszer fentartassék-e, vagy hogy a jogi szakiskolák megszüntetésével a jogi tanfolyam az egyetembe kebeleztessek-e vagy nem, erről én — igen jól emlékszem — beszédemben nem szóltam, sőt ezen kérdést, mint a multkori feladattól egészen távol állót, teljesen érintetlenül hagytam. Azt pedig, hogy bármely vizsgarendszer kizárná a jogi tanfolyamnak az egyetembe való bekebelezését, nem hiszem, hogy valaki állítaná. Az általam javaslatba hozott rendszer mellett, melynél a vizsgák szükségességéből indultam ki, még mindig lehetséges azon eredményre jutni, melyre igen tisztelt Csengery úr, a jogi akadémia megszüntetése és a jogi oktatásnak kizárólag az egyetemekre való utasítása tekintetében jutott. De a mai napig nem lehetett — legalább e tanácskozmány keblébe nem nyilvánulhatott kettőnknek nézete közt más különbség, mint az: hogy én nem akarom mellőzni a vizsgát, ő pedig azt szükségtelennek, sőt ártalmasnak tartva, előbbi fényes és tanulságos beszédében annak eltörlését indítványozta. Nagyon sajnálom tehát, hogy azon kitűnő férfiú az én indítványomat egészen más összefüggésben és más tárgyra vonatkoztatva fogta fel, mint a mely összefüggésben azt én előadásomban tárgyaltam.

Abban is teljes igaza van Szász Kárán t. barátomnak, hogy sem én, sem ő nem mondtuk azt, hogy a francia rendszer — a mint méltóztatott magát kifejezni — „szőröstül bőrostül“ átvétessék; sőt előadásomnak talán az volt a legélesebben kifejezett tétele, úgy szólván alapja: hogy felfogásom szerint nem lehet ezen kérdést egy absolut tétel kategoricus imperativusával megoldani, hanem be kell menni a részletekbe, és bármelyik rendszert a viszonyokhoz kell alkal-

mazni. De hogy egy absolut tétellel akár a német, akár a francia rendszer elfogadását javasoltam volna: már kiindulási pontomból folyólag sem tehettem; ilyesmit nem mondtam; és reményem, hogy ezen ellenmondás vádja alul, a tisztelt értekezletnek a mult alkalommal jelen volt tagjai szívesek lesznek engem felmenteni. Hisz, ha ezt akartam volna, sokkal tovább kellett volna mennem a vizsga kérdésénél; mert — hogy egyebet ne említsek — igen jól tudom, hogy Franciaországban a jogi tanfolyam csak három évig tart, és csupán azokra nézve van négy évi tanfolyam szabva, a kik a tudorságot kívánják elnyerni. De ezenkívül is még egyéb — általam nem helyeselhető hiány, és talán ferde intézkedés van a francia rendszerben, melyeknek behozatala aggodalommal tölténé el keblemet.

Csengery úr számos, jeles férfiút idéz, a kik a francia rendszert aként tartják átalakítandónak, hogy megszüntetvén a jogi facultásokat, ezek kebeleztessek be az egyetembe. Hogy vannak, a kik ezt kívánják, azt nem tagadom. De ez, a mint mondani szerencsém volt, az én indítványommal egyáltalán nincs összefüggésben. A mit azonban állítottam, és ez képezte beszédem, valamint Franciaországra való utalásom sarkpontját, — hogy t. i. Franciaországban a vizsgák igen hasznosoknak bizonyultak, és hogy maga azon enquete, melyet 1872-ben Jules Simon összehítt, a vizsgákat nemcsak fentartotta, hanem még szaporította: azt t. barátom sem előbbeni, sem mostani igen jeles előadása nem czáfolja meg. Egyébiránt, ha méltóztatik megengedni, elolvasok épen a vizsgákra vonatkozólag néhány sort az említett enquete jelentéséből, a melyből látni fogja a t. értekezlet, hogy annak tagjai közül egyetlen egy sem nyilatkozott a vizsgák ellen; sőt hogy azon jeles férfiak, a kiknek véleménye egyébként sok lényeges kérdésre nézve egymástól eltért: erre vonatkozólag kivétel nélkül egyetértettek.

Az említett jelentés többek közt azt mondja: „*Faut-il multiplier ou restreindre le nombre des examens, en déterminer les époques ou permettre à l'étudiant de les subir quand bon lui semble, même de n'en subir aucun avant d'avoir terminé ses trois ans d'étude? Sans doute, pour les jeunes gens d'élite, pour cette minorité qui travaille par amour de de la science, la perspective de l'examen est moins un stimulant qu'une gêne; pour eux il y*

aurait tout avantage à rendre les examens rures et à n'en pas fixer les époques; les matières en seraient d'autant mieux possédées qu'elles n'auraient été ni isolées ni morcelées. Mais ne faut-il pas avant tout se préoccuper de la masse? Or, sans parler des natures vulgaires qui, résignées à la médiocrité, ne connaissent d'autre mobile que l'examen, combien de jeunes gens intelligents, mais naturellement légers, dont il excite l'amour propre, chez lesquels il éveille des instincts laborieux, et qui, après n'avoir travaillé qu'un peu et par force, deviennent capables de travailler beaucoup et par goût! Aussi la sous-commission a-t-elle pensé que les examens doivent être envisagés comme un moyen de constater périodiquement les résultats acquis, et il importe de les rendre plus fréquents au début des études, alors que, moins habitué au travail, l'étudiant a plus besoin d'être stimulé et contrôlé.

Ezt mondja azon nagynevű szakférfiakból álló enquete jelentése, és ennek alapján áll ma Franciaországban a jogi szakiskolák mai rendszere, az imperialismusnak a műve. Bocsánatot kérek, ezen enquete 1872-ben Jules Simon alatt tartott; a mit tehát ezen enquete megállapított, és az akkori kormány elfogadott és életbeléptetett: az a respublica műve. Ámde a respublica nem hogy a vizsgákat károsaknak nyilvánította és feladta volna, hanem ellenkezőleg szaporította azokat. Míg azelőtt az első évi tanfolyam bevégzése után kellett vizsgát tenni, most a félév elmúltával leteendő egy ujonnan rendszeresített vizsga. Annyit tehát minden esetre bizonyítottnak vehetek: hogy Franciaországban az irány, még pedig nem csupán a szellemi emelkedettségnek nem kedvező imperialismus alatt, hanem az eszményi inspiratio által könnyebben befolyásolható respublica alatt is — nem az én javaslatom ellen, hanem a mellett szól. De legyen ez bármiként: e kérdés mindenesetre független attól, a melybe azt igen tisztelt tagtársunk mai dolgozata — beleolvastja, t. i. azon kérdéstől: hogy a jogtudományi tanfolyam az egyetembe olvasszassék-e vagy nem? Evvel az én multkori beszédem egyáltalán nem foglalkozott; annak e kérdéshez, a mely csak mint második kérdés ma tüzetett elénk, nem volt és nincs semmi köze. Azt igenis határozottan állítottam és ismétellem, hogy a vizsgák fentartását a mi viszonyaink közt feltétlenül szükségesnek tartom.

Mellőzöm azon érvek nagy részét, a melyek annak

indokolására hozatnak fel, hogy a francia rendszer rossz. Nyilatkoztam már ez iránt, és nyilvánított nézetem mellett megmaradok. Megmaradok a mellett, hogy azon rendszer, mely oly nagy eredményeket mutat fel, mint a francia — bár elismerem, hogy erre egyéb tényezők is közreműködhetek, — az a rendszer nem lehet rossz.

Csupán egyet kívánok megjegyezni. Azt hiszem, ismeretes rólam, hogy én a német tudósok buvárlatainak és munkálatainak eredményei iránt a legnagyobb tisztelettel viseltetem. De tiszteletem még sem megy annyira, hogy ne lássam a tényeket, melyeket a történelem és a tudomány felmutat. Azt csak nem lehet tagadni, hogy termékenyebb volt a francia buvárlat, hogy termékenyebbek voltak a francia eszmék; nem lehet tagadni, hogy a német codexek is tele vannak francia eszmékkel. Vegyünk csak kezünkbe valamely jogtudományi újabb német munkát, és látni fogjuk, mint törekszenek a tudósok, hogy a codexeikben elérjete levő francia fogalmakat kiküszöböljék, a mi a domináló nemzeties törekvés daczára sem sikerül nekik. De felmlítek egy kérdést, a szóbeliség és közvetlenség kérdését, melyre ma egész Európa törekszik, a minek meghonosításában mi is eljárási rendszerünk javulásának, polgári és büntető törvénykezésünk garantiáinak legfőbb föltételét ismerjük fel. Német intézmény ez? Nem; ezt mindenik német tudós bevallja, és csak azt szokták mentségül felhozni: hogy azon időben, midőn a francziák szelleme e rendszert létrehozta, az már oly közel állott a felismerés láthatárán, hogy a mennyiben meg nem előztetnek — a németek hozták volna létre; de azt nem tagadják ezek sem: hogy a két évtizeddel ez előtt meghonosítani kezdett szóbeliséget és közvetlenséget — a francziáktól vették át. Nem ismerem el tehát, hogy mi jogtanulmányi rendszerünkben kizárólag a német tudománynak — tagadhatlanul nagy eredményeire lennénk szorítva; nem ismerem el: hogy mindent és mindenben a legtökéletesbet, a német fejleményekben kellene keresnünk; ámbár oly készséggel, mint bárki más, elismerem azt, hogy a németeknek e téren is kiváló nagy érdemeik vannak; de hangsúlyoznom kell ismét: hogy a jogéletet fentartó és irányzó eszméknek igen jelentékeny részét nem a német tanulmányi rendszer mellett képzett férfiak szellemé-

nek köszönhetjük. Hogy csak egyet említsek, Beccaria sem volt német. De nem akarok a részletekbe bocsátkozni, és csak utalva arra, a mit a szóbeliség és közvetlenség elvére vonatkozólag imént kiemelni szerencsés voltam, bátran merek hivatkozni a t. értekezlet bármely tagjára, s hiszem, mindegyik egyetért velem abban, hogy a nagy eszmék, a nagy elvek közül igen sok nem vezethető vissza német származásra. Míg másrésről a mi jogéletünkben is meghonosult több oly intézmény és intézkedés, melyeknek német eredete nem vonható kétségbe, s melyeknek meghonosítását nincs okunk szerencsének tartani.

Most pedig, miután elmondtam, a mit szemközt értekezletünk nagy érdemű, tudós tagjának, Csengery urnak — ellenemben felhozott állításaival igazolásomra, főleg pedig az általam felhozott tények valódiságának kimutatására elmondani szükségesnek láttam — méltóztassék megengedni, hogy elhagyva a polemia terét, a melyre bizony nem jó kedvből léptem — elmondjam nézeteimet magára a tárgyalás alatt levő kérdésre nézve, t. i. hogy fentartassanak-e továbbra is a jogakadémiák egyáltalán, avagy a jogi szakoktatás kizárólag az egyetemre legyen szorítva?

Mint sok más kérdésben, úgy erre nézve sem vagyok azon szerencsés helyzetben, hogy egy egyszerű „igen“-nel, avagy „nem“-mel felelhetnék. Én ezen kérdést is complicálva látom több más előzetes kérdéssel, s feleletemet azon előzetes kérdéseknek miként leendő megoldásától kell függővé tennem. Az első kérdés szerintem az: lehetséges-e, hogy a jogi facultások teljes mérvben megfeleljenek mind azon követelményeknek, a melyektől a jogtudományi oktatás sikere elválaszthatlanul függ? Ha jogakadémiáink képesek megfelelni ezen követelményeknek, ez esetben azt mondom, hogy fentartanám azokat; és fentartanám azon arányban és azon számmal, a melyben a jogi oktatás követelményeinek megfelelni képesek. De ha nem képesek eleget tenni e követelményeknek: ez esetre feleletem már előre meg van adva, mert az már a kérdésben rejlik. A jogtudományi tanintézet tekintetében én ellőttem — az oktatás eredményén kívül, semmiféle más szempont, sem vallási, sem vidéki nem bír nyomatékkal. Hogy pedig a kiváló eredmény elérhető legyen, ez attól függ: vajjon annak mulhatlanul szükséges

föltételei és biztosítékai — teljes mértékben megvannak-e vagy megszereshetők-e? Ezek nélkül — és legyen az indok egyébként bármily tiszteletre méltó, legyen az történeti, vagy oeconomicalis, avagy vallási: az akadémiák fentartását nemcsak hibának, de a jövő elleni meggondolatlanságnak, a jelen kényelme kedvéért, a jövő feladásának, és így a hazára nézve nagy veszélynek kellene tartanom.

E föltételek közt az első helyet követeli a tanárok kérdése. Van-e remény, kilátás arra, hogy el lehessen látni két, három, négy, öt vagy valamennyi fenálló akadémiát oly kitűnő tanárokkal, tudósokkal, a kikre azután az oktatást minden aggály nélkül lehet bízni, és pedig oly számban, a mely szükséges arra, hogy a tudomány, mint tudomány mindegyik akadémián a jogos igényeknek megfelelően adathassék elő?

Erre a facti kérdésre a felelet természetesen nem engem illet. Én nem bírhatok a viszonyoknak oly teljes ismeretével, mint a milyennel ő excellentiája a t. miniszter úr bizonynyal bír. Ő excellentiája lesz leginkább képen megítélni, vajjon rendelkezésére állnak-e kellő számú kitűnő tanerők? Én csak azon meggyőződésemmek adok ismételve kifejezést, miszerint a nélkül, hogy a tanárok kiváló szaktudósok legyenek, az akadémiáknak fentartása a tudomány érdekeinek szempontjából veszélyes.

De ezen kívül vannak még követelmények, melyek nálunk eddig nem részesültek kellő figyelemben, de melyekre nézetem szerint igen nagy súly fektetendő. Hogy valaki mint jogász kiképezze magát, arra nézve feltétlenül szükséges, hogy azon tanintézetben, a melyben kiképzését nyeri, — lehetőleg teljes jogtudományi könyvtár legyen rendelkezésére. Nem áll az, hogy a tudományos oktatás körül minden a tanártól függ. Nem áll ez ily föltétlenségben — a mint ellenemben mondatott, Franciaországra nézve sem. Hogy ott a tanárok kitűnők, azt el kell ismerni mindenkinek. De azon kívül mindenik facultásnak megvan a nagy könyvtára, melyeknek szaporítására és a fiatalságnak azokba való bevonására, becsalogatására a legnagyobb gond fordítatik. A könyvtárak ott egyáltalán nagy szerepet játszanak; pl. az ügyvédjelölt a bátonnierrel rendesen nem is érintkezik másutt, mint a könyvtárban; az ügyvédi kamara conferenciái a könyvtárban tartatnak, sőt a semmitőszék is, mi-

előtt ítéletet hozna, a könyvtárba vonul vissza tanácskozni. Mindez azt mutatja, hogy a fiatal ember mintegy külsőleg is hozzá szoktatik annak felismeréséhez: hogy az ő hivatása tudományos: hogy a pálya, a melyre készül — a folytonos, a lankadatlan, sem a korral, sem az állás magasságával meg nem szünhető tanulmányt követeli. Ezen eléggé nem dicsérhető szokás: a fiatal tanulóban annak tudatát erősíti meg, hogy ha hivatásának meg akar felelni: tartózkodási és foglalkozási helyül — a könyvtárat kell választania, s életének nagy részét a könyvtárban búvárlattal, összehasonlítással, kiegyeztetéssel, megkülönböztetésekkel és következtetésekkel kell eltöltenie. A gyakori megjelenés a könyvtárakban, megtanítja a fiatal embert arra is: hogy a legjelesebb tanár előadásából csakis annyit tanult meg, a mennyi a bibliothékák és az élet általi kiképzetésének föltételül, okvetlenül szükséges.

Jogtudományi facultás, jogtudományi könyvtár nélkül ép olyan, mint katonai intézet fegyverek nélkül; mint természettudományi tanintézet, mineralogiai vagy botanikai gyűjtemény nélkül. A második föltétel tehát a jogtudományi akadémiák fenállhatására nézve, hogy azok mindegyike egy lehetőleg teljes jogtudományi könyvtárral bírjon.

Két lényeges elengedhetlen követelményt állítottam fel. Az elsőt a kitűnő tanárok, a másodikat a könyvtár képezi.

Vannak még más föltételek is, de ezek — a tanárok alkalmazásának föltételeire, az e körüli garantiákra, a tanerők mikénti felhasználására, a tanrendre, a fegyelemre, a felügyeletre, a vizsgák mikénti szervezetére vonatkoznak, a miről most — a kitűzött és körvonalazott concret kérdésnél nem lehet szó. Összefoglalom a mondottakat. Ott, hol e föltételek megvannak: legyen vagy maradjon akadémia; a hol nincsenek meg: ott, ha fenáll is, eltörrendő.

És itt sajnálattal vagyok kénytelen kimondani, hogy nem érthetek egyet az előttem szólott Szász Károly, valamint Tanárky t. barátommal arra nézve: hogy félszaktanfolyamok állíttassanak fel. Én ezt igen elhibázott lépésnek tartanám. Hogy a jogi szakoktatás tudományos legyen, arra nézve az említetteken fölül szükséges, hogy a tanár ne csak akkor álljon a tudomány színvonalán, mikor őt tanárrá ki-

nevezik, hanem, hogy a tudomány fejlődésével folytonosan lépést tartson, és azzal együtt haladjon. Ez azonban nem érhető el, ha csak nincs folytonos érintkezésben az ő szakmáját művelő más kitűnő férfakkal. A tudományos férfiúnak a tudósokkal való folytonos érintkezése, azon léghöz, a melyben lendületet, ösztönt, impulzust, szóval életet kap. E nélkül — igen sok, nagy reményekre jogosított férfi hátramarad és elsatnyul. Ezt a tapasztalás mutatja. Látjuk pl., hogy azon bíróságoknál, melyek provinciális kis városokban — vagy plane falukban vannak elhelyezve, ezeknél a niveau folytonosan süllyed. Ez okozza azt, hogy több francia kis törvényszék lassanként valóságos kupaktanácscsá vált, és ez okból meg akarják szüntetni azokat. Ugyanezen tapasztalást tennők mi is, ha két éves tanfolyamú jogi iskolák állíttatnának fel, melyeknél mindössze két, három tanár volna alkalmazva. Ezen tanárok természetesen nem emelkednének túl azon színvonalon, melyen állottak akkor, midőn mint tanárok alkalmaztattak, és így elmaradnának a fejlődő, a folyton haladó tudománytól. Az ilyen jogi iskoláknak épen-séggel nem lenne haszna.

Értem én azon félelmet, melylyel a jogakadémiák eltörlésének kérdésénél találkozunk. Jelen voltam a képviselőházban, midőn az ügyvédi rendtartás tárgyalatott, és akkor is a linczi békekötést hallottam említeni, mint az ügyvédség szervezésének egyik akadályát (Derűtség). Értem azt, hogy bizonyos aggodalom fogja el a kebleket szemközt a létező viszonyokkal, és tekintettel azon elfogultságra, mely a linczi békekötéssel összeköttetésben levő vagy összeköttetésbe hozott valamennyi kérdésnél uralkodik. De én azt hiszem, hogy a jogtudományi oktatást illetőleg az államnak csak az a feladata: kitűnő jogi szakoktatásról gondoskodni; feladata tehát ezen eredmény elérhetésének helyes feltételeit megvitatni és megállapítani. Ha a kormány és a törvényhozás úgy van meggyőződve, hogy a két éves tanfolyamú jogi szakiskola ártalmasan hat: ez esetben a törvényhozásnak kötelessége kimondani, — daczára a linczi békekötésnek — hogy az ilyen két éves tanfolyamu jogi szakiskolát nem tűri meg. Nem lehet a kérdés az: hogy ez vagy amaz vidék, ez vagy amaz felekezet, bírjon-e jogakadémiával? Ez alárendelt szempont. A lényeges az, a melyet megjelölni szerencsém

volt. Habár én nem ismerem felekezeti jogtudományt, és így nem látom be a felekezeti jogakadémia szükségét sem: de nincs ellenemre, ha bármelyik vallás-felekezet, a követelményeknek mindenben megfelelő ily tanintézetet fentart. De ellenemre van és határozottan kénytelen volnék az ellenküzdeni: ha egy, a czélnak meg nem felelő, a czéllal ellentétes ily nemű törpe intézet fentartatnék, legyen az akár állami, akár felekezeti; találja bár annak létezésében érdekét vagy nem irígylendő büszkeségét, akár egy vidék, akár egy felekezet.

Azon föltételek alatt, melyeket megemlítettem: ám tartassanak fen egyes jogakadémiák; különben is — a helyesen szervezendő vizsgarendszer, különösen az államvizsga, ha — a miben kétkedni nem szabad — bölcsesség és komoly szigor fog uralkodni összealkotásukban, valamint a vizsgálók eljárásában, fokozni fogja az állami szempontból szükséges garantiákat. De az említett és hangsúlyozott föltételek nélkül — nem tartózkodom annak kimondásától, hogy úgy a négy éves egész, valamint a két éves félakadémiákat, minden mellék tekintet mellőzésével, mint ártalmakat, eltörlendőeknek tartom.

Kerkapoly Károly: Előtte szólott t. barátom Csemegi némi megütközést fejezett ki a felett, hogy Csengery t. tagtársunk velünk közlött fejtegetése az ő és Szász Károly t. barátom nyilatkozatait olybá vette, mint hogyha ők azokban a szakiskoláknak, melyeket nálunk a jogakadémiák képviselnek, szószóói kívántak volna lenni, szemben az egyetemi jogi oktatással, és hogy azokat, a miket ők az egyetemi jogi oktatásra vonatkozólag előbbi nyilatkozataikban elmondtak, Csengery t. tagtársunk úgy értette, mintha oly oktatás mellett akartak volna szót emelni, milyen a mi jogakadémiáinkon most is megvan. T. barátaim nem látják az összefüggést, mely Csengery t. tagtársunk ezen felfogása és az ő korábbi nyilatkozatuk közt van. Én ezen kérdésnek súlyt tulajdonítván, felette kívánatosnak tartom, hogy értsük meg egymást. Ugyanazért Csengery távollétében bátorságot vesznek magamnak némelyeket elmondani a tekintetben, hogy az összefüggés talán még sem hiányzik egészen.

Midőn ezen összefüggést ki akarom mutatni, vélem ezt az által tehetni, hogy figyelmeztetek Csengery t. tagtársunk

nyilatkozatában a következő szavakra: „De ha a külön jogakadémiákat részint megszüntetjük, részint fél vagy egész egyetemekké alakítjuk át: ne tőrjünk, hogy az egyetemi rendszer, akár az eszményitől tartva, akár a magyar genius követelésének ürügye alatt, lényegéből kivetkőztessék, s annak egyik kara a tanulmányi és vizsgálati rendszer szabályozásával egyoldalú szakiskolává süllyesztessék.“

A szóban levő összefüggés az által van megadva, hogy Csengery t. tagtársunk azt véli, hogy lehet a vizsgálati rendszert olyképp berendezni — és talán a mai berendezést is olyanak tartja, és hogyha az eddigi úton tovább mennénk, lehet, hogy még inkább olyannak tekintené — mely a jogi facultást, daczára annak, hogy incorporálva van az egyetembe, és daczára azon külső állásnak, melyet az egyetemben elfoglal, szakiskolává degradálná. Mert a jogi facultás nem az által válik egyetemi facultássá, hogy az egyetembe bekebeleztetik, hanem az által, hogyha megadatik annak az egyetemi jelleg, t. i. a mit mindnyájan annak ismerünk. De ez legalább az én felfogásom szerint is a tudomány által igényelt szabadság nélkül nem adható meg — a belső szabadságot értem, nem a nem tanulásra való szabadságot. Midőn azt mondjuk, hogy egyetemi facultást és nem jogakadémiákat akarunk, ez csak a kifejezés rövidegért történik. Az alatt az értjük, hogy oly jogi képzést akarunk, mely bírja az egyetemi oktatásnak sajátosságait, tehát bírja a belső szabadságot is. A mit attól a szabadságtól nem intentióink szerint, de re vera: a kényszerítés, a reábirás egy bizonyos mérvén túl alkalmazása elvonnak, az egyetemi facultást a maga természetétől részben megfosztja kétségtelenül.

Azt mondja Csengery t. tagtársunk, hogy az itt tett javaslatok odavinnék a dolgot, hogy nem lenne egyetemi jogi facultásunk, hanem lenne az egyetemen belül docirozó jogiskolánk. Nem mondom, hogy ez az érvelés helyes, sem azt, hogy helytelen, de azt hiszem, hogy Csengery véleményét híven adtam vissza. E szerint pedig a főnebb érintett összefüggést meg lehet találni. Magam is félnék, hogy ha a dolog oda találna menni, hogy a különálló jogakadémiák mint szakiskolák helyett akár két, akár több egyetemen belül birnánk oly jogintézeteket, melyekben a tudomány szelleme és a tudománynak attól elválaszthatlan szabadsága nem érvénye-

sülhetne, valósággal ott sem bírnánk jogi facultást, a hol ez idő szerint még bírunk. Egyik oka e második felszólalásomnak épen az volt, hogy e tekintetben az összefüggést a t. értekezlet becses figyelmébe ajánljam. Részemről nem is azért akarom megszüntetni a jogakadémiákat, mert kevés hallgatójuk van; mert, ha az a kevés hallgató mind kitűnő volna, akkor olyan iskolákat még nagyobb számmal akarnék állítani, de meg akarom azokat szüntetni azért, mivel kevés hallgatóik közt igazán kitűnő még annyi sincs, mint a mennyi aránylag az egyetemi hallgatók közt van.

Részemről csatlakozom Csemegi t. barátomhoz azon tekintetben, hogy sem Tanárky t. tagtársunknak, sem Szász Károly t. barátomnak ide vonatkozó véleményeit nem tartom elfogadhatónak. Avval, a mit ők javasoltak, azt hiszem, nem javítanánk a létező állapotot. Mert mi történnék, ha a jogakadémiák mind megmaradnának kettőn, hármon kívül, még pedig úgy, a mint ők javasolták, két éves tanfolyammal? Most a jogakadémiákon négyéves tanfolyam van. Rámutatott már Csemegi t. barátom, hogy mily hátránya lenne annak, ha a tanfolyam csak két éves lenne. Az általa mondottakhoz én is leszek bátor egyet-mást hozzátenni. Kiemelte t. barátom a tanárookra nézve mily áldásos a tudósok tudósokkal való érintkezése. Nem kevésbé súlyos tekintetek merülnek föl a tanulókra nézve. A testületi szellem kifejlésének szükségessége nem tévesztendő szem elől. Bizonyos tömeg nélkül nincsen fermentatio a materiális világban, de nincs a szellemi világban sem. Minden kisebb collegiumban tapasztalhatjuk, hogy abban hiányzik egy bizonyos szellem, az a bizonyos emeltetés, a milyent szül például a nyilvános és együttes istentisztelet, szemben a magán ajtatossággal. Az a két éves tanfolyam elselejtesítené nemcsak a tanárokat, hanem a növendékeket is. Az egy célra törekvők az érintkezés által közlékenyekké lesznek a tanulnak egymástól. Ha pedig hiányzik a testületi szellem, figyelmük mindenre irányul, csak a tu lományra nem. Azon izolált tanfolyamok tehát okvetlenül elmaradnának a jelenlegi jogakadémiák niveaujától is. Semmit sem kétkedem, hogy ez elcsenevészülés megelőzésére keletkezendő természetes törekvés odavinné a dolgot, hogy az ily csonka jogi folyamok mindenütt egy-egy középtanodához lennének támasztva. De ezen esetre meg

attól félek, hogy csak azoknak folytatását is képeznék, meg fognák tartani annak egész jellegét és olyformán szerepelnének, mint az ifjúkorban gyermekeskedő. De tán szebb jövő nyílnék azon akadémiák előtt, a melyeket bölcsészeti karral is ellátnánk? Hisz ott, a hol a jogakadémián bölcsészeti kar van, most is több a tanár, mint a hallgató. Ha tehát még szaporítjuk a tanárokat, még inkább fog állani az, hogy több lesz a tanár, mint a hallgató. Az egyetemek nem hiába állnak négy facultásból. Egyik facultás kiegészíti a másik facultáson nyújtott oktatást. A philosophiai facultás legtermészetesebb hallgatói egyfelől az orvosnövendékek, másfelől meg a theologiai facultás hallgatói. Ott tehát, a hol nincsen meg a bölcsészeti mellett az orvosi és theologiai facultás, amaz sem állhat meg, legalább nem valami nagy sikerrel. A tanuló röstelli a magányt, és nem hiszi, hogy valami életrevaló becses anyagot találhat ott, a hol nincs publicum. A bölcsészeti facultást a jogi facultás mellé állítani annyi, mint elhagyatottságra kárhozthatni ezt; annyi, mint kiáltó szóvá lenni a pusztába. Azokból, a miket eddig előadni bátorkodtam, azt hiszem, nem nehéz dolog conclusióra jutni az iránt, hogy mit kell csinálni. Azon operatiót kell megtenni, melylyel nyereség, de azt nem, melylyel kész veszteség van.

Mi mindnyájan nemcsak állampolgárok vagyunk, hanem valamely felekezethez is tartozunk, részemről tartozom azon felekezethez, mely a linczi békekötésre szeret hivatkozni. Magam is tartok rá valamit, és azt gondolom, hogy a jogakadémiák megszüntetésének kérdését csak oly módon lehet megejteni, a mint az a linczi békében is alapul vett eszmék rövidsége nélkül megejthető. Ha itt újra is visszatérek a lycéális cursus kérdésére, nem azért teszem ezt, mintha szerelmes volnék a magam ideáiba. Inkább mondhatnám, hogy azon ideáim azért vannak, mert valamire jóknak tartom azokat, és ha nem tartanám valamire jóknak, nem is volnának ezen ideáim. Ne méltóztassék tehát azokhoz való gyermekes ragaszkodásnak venni, ha ismét visszatérek arra, a mit már a mult alkalommal e tárgyban előadni bátorkodtam. Nekünk protestansoknak dogmánk, hogy mindnyájan papok, királyok és próféták vagyunk, tehát nemcsak azok, a kik a szószékre mennek, hanem a többiek is. Mi természetesebb, mint hogy, ha a királyok nevelését rábizzuk is másokra,

de a profétákét nem. Avval, hogy ők csak a gymnasiális képzést adják meg a laikus elemnek, melynek minden tagja a dogmák képezésére is egyenjogositott például az esperessel, és a továbbképzést engedjék át az államnak: avval még a tökéletes jogi képzés titulusa alatt nem fognak megbarátkozni. Ha erre azt mondaná valaki, hogy az államnak igaza van, ha a teljes jogi képzés garantiáit keresi, azt mondom, hogy nekik is igazuk van, ha a gymnasium elvégeztével papjaik és profétáik továbbképzését nem akarják kezeikből kiadni. Fel kell tehát állítani a lyceális cursust, azért, hogy mind azt, a mi a jogi facultáson nem positivum, jogakadémiák nélkül is megtarthassák. Mert hisz, csak az érdekli őket. Protestans kereskedelmi jog, protestans váltójog nem létezik, de protestans fel fogásból színezett észjog igenis létezik (Derültség), és több e félek is léteznek. Azért újra is mondom, a föladat az, hogy a protestansok jogakadémiák nélkül is megtarthassák mindannak előadását, a mi a jogakadémián tanítottakból nem tisztán positivum, és pedig előadatni egy életképes intézetben belül. Szerintem ilyenek voltak és ilyek lennének a lyceumok, a melyek tantárgyai ép azok, melyekre a protestansok joggal súlyt fektetnek. Ha azután a többi jogakadémiákat összeforrasztják egy protestans egyetembe, ily módon nem vesztenénk semmit. Én részemről, ha felállítatnék egy lyceális cursus, melyben a széles értelemben vett philosophicumok előzetesen absolváltatnának, három évi jogi tanfolyamba is bele tudnék nyugodni, és meg tudnám jelölni azon tárgyakat, melyek a lyceális cursusba felvétetvén, a jogi facultásból kimaradnának. Ily módon elesnék azon ellenvetés is, hogy a tanfolyamot újra meghosszabbítjuk.

Ezek után összefoglalom nézeteimet a jogakadémiák kérdésére nézve. Én elvileg nem gyönyörködöm a jogakadémiákban, sem az államiakban, sem a felekezetiekben, és hajlandó volnék helyükbe a czélnak inkább megfelelő, tehát egyetemi képzést tenni. De, a mi a practicabilitást illeti, hogy ahhoz szólhatnánk, a végre sokat kellene tudnunk, a mit az előttünk fekvő iratokból nem tudhatunk. Kellene még azon esetre is, ha, eltekintünk a protestans intézetektől, melyekre nézve teljes meggyőződésem szerint az az egyetlen célra vezető út, melyet bátor voltam megjelölni. Azon járva, békével meg lehetne szabadulni azon hat prot. jogakadémiától mely a megbotrán-

kozásnak tán nem legkisebb köve, sőt nemcsak békével, hanem úgy az illető érdekelteknek, mint a jogi képzésnek is előnyére. Hogy a többieket illetőleg mit lehetne tenni, ehhez természetesen csak annak lehetne szólni, a ki az egyes jogakadémiák finansiális alapjának jogi természetét ismeri, és tudja, vajjon tisztán a tanulmányi alaphól tartatnak-e fenn, avagy vannak egyéb javadalmak is, a melyekkel az állam nem föltétlenül rendelkezhetik? Én ezt részemről nem tudom.

Ettől eltekintve, nézetem az, hogy ez idő szerint meg gondolandó nemcsak az, hogy a czélnak megfelelő jogakadémiákat fentartsuk-e oly erővel, a melyeknek másra fordítása a kormánytól és törvényhozástól függ, hanem az is, hogy vajjon a fen nem tartás esetében mire lesznek azok magának a közoktatásnak terén a leghelyesebben és legczélszerűbben fordíthatók? Nem kívánok véleményt mondani e tekintetben, csak azon eszmét akarom kiemelni, hogy a közoktatás ügye egységes ügy lévén, én a kérdést kelletén túl korlátoitnak tartom, ha az úgy van feltéve, hogy fentartassanak-e a jogakadémiák, vagy azok helyett és azok árán egy vagy két egyetem állíttassék? A kérdés szerintem így teendő fel: Jogakadémiák-e, vagy azok helyett és azok árán egyéb valami olyan, a mi legszükségesebb a közoktatás terén? Nem szabad itt szem elől téveszteni a mi a szegénységünket. Ez követeli, hogy a kérdés így tágabban tétessék fel. A jogakadémiákat a jelenlegi létszámban nemcsak superfoetationak, hanem károsnak is tartom, mert úgy pénzbeli eszközeink, mint szellemi erőink pazarlásával jár. A mi viszonyaink közt pedig e téren valóban még a pazarlás árnyékának is kerülésére vagyunk utalva. Oda kell tehát hatni, hogy a jogakadémiák megszűnjenek, de úgy, hogy a vidékek és felekezetek jogosult érdekei ne sértsenek.

Szász Károly: Engedelmet kérek, hogy az előttem szóló t. barátomhoz egy kérdést intézhessek. Egyet előre kell bocsátanom, azt, hogy midőn mondtam, hogy két akadémiát egyetemi rangra emelni és bölcsészeti karral kiegészíteni, s ha lehet, egész egyetemmé tenni kell, pl. a pozsonyi és debreczeni, — mikor ezt mondtam, egyáltalában nem mint eszményt vagy mint törekvésit végezélt állítottam azt fel, hogy a jogi facultás mellett bölcsészeti facultást kell fölállítani, de úgy értettem, hogy ha nem lehet mind a négy facultást felállí-

tani, egyrészt, mivel az orvosi igen sok pénzbe kerül, másrészt, mivel a theologiai, mint a kolozsvári példa mutatja, nem épen mulhatlanul szükséges kiegészítő része az állami egyetemnek, azon esetben szerintem a jogi facultás bölcsészeti facultással volna kiegészítendő. Igen, t. barátom azt mondja, s igen elmésen be is bizonyította, hogy a jogi facultással épen legroszabbul találkozik a bölcsészeti facultás; mert a bölcsészeti facultás nem a jogiból, hanem a természettani tudományok révén az orvosiból, a philosophiai tudományok révén pedig theologiaiából kölcsönzi hallgatóit. (Meg kell itt közbevetőleg jegyeznem, hogy a bölcsészeti facultás alatt nemcsak a budapesti bölcsészeti facultást, hanem a kolozsvári egyetemen levő facultást is értettem, melytől elkülönítve, s külön karban vannak egyesítve a matematikai és physikai tudományok.) Mondom, ezt elmésen bebizonyította, és bebizonyította azt is, hogy a lyceális rendszerre kell visszatérnünk, hol némely jogbölcsészeti tárgyak adatnának elő. (*Kerkapoly Károly közbeszól: Nem jogi.*) Ezen áron lehetne a protestans jogakadémiákat nem teljes szervezetők és ki nem egészíthetőkök fájdalomáért kárpótolni. Már most ha egy — az én felfogásom szerint — jó egyetemi jogi facultás és egy szintén jó és egyetemi rangú bölcsészeti facultás együtt véve az én tisztelt barátomnak kevés, és azt gondolja, hogy több lesz a tanár, mint a hallgató, mi lesz az ő mindkét irányban csonka, a mai kor követelményének meg nem felelő, a régi idők képét visszatükröző lycealis rendszeréből? Nem azért tettem fel a kérdést, mintha feleletet várnék reá. Csak azért tettem fel, mivel t. tagtársunk azzal kezdte, hogy eszméjébe nem szerelmes. Félek azonban, hogy azon eszméhez való ragaszkodása sokat feledtetett vele azon ellenérvekből, melyek nézete ellen szólanak.

Kerkapoly Károly : Bocsánatot kérek, hogy felelek azon kérdésre, mely nem azon czélből lett téve, hogy feleljek is reá. Mert a kérdés részint egyáltalában feleletet vár, részint épen a jelen esetben felelet nélkül hagyatva, a felhozott nehézségeknek részemről némi elismerését involválná, a mit pedig nem szeretnék. Az épen hallott felszólalásért különben is köszönettel tartozom azért, mert alkalmat nyújt tüzetesen is nyilatkoznom egy oly irányban, melyet mai első felszólalásom alkalmával csak érintettem.

Azon feltétlenül felállított nézethez, mely szerint a theologiai facultas az egyetembe nem való, és azt mint egyetemi facultást meg kell szüntetni, részemről nem csatlakozom. Nem csatlakozom sem a theologiai tudományok fontosságára való tekintetből, sem azon szempontnál fogva, mely tiltja, hogy ezen magas missióval bíró férfiak nevelése és kiképzése, a kiknek miképen való hivataloskodását az állam is annyira megérzi, az állam intézeteiből, az egyetemekből kizárassék. Ha egyszer az állam azt találja mondani, hogy nem törődik az ezen pályán levőkkel, félek, hogy lehetnek idők, midőn ezek visszaadván a kölcsönt, azt fogják mondani, hogy ők meg nem törődnek az állammal. A kolozsvári egyetem példájára való hivatkozás részint annak fiatalágánál, részint épen annál fogva, mert az ottani bölcsészeti facultás nem örvendő valami nagy látogatottságnak, nem lehet döntő érv. Én különben, midőn azt mondtam, hogy a bölcsészeti facultás a jogi facultás mellett hallgatóságban nem nyer valami sokat, a pozsonyi jogakadémián fennálló bölcsészeti facultásra gondoltam, mely az én állításomat teljesen igazolja. A hivatkozott példát tehát ezen állításom ellenében nem tekinthetem czáfolatnak. Azok, a miket Szász miniszteri tanácsos úr fölhozott, még azon esetre sem szolgálhatnak érvül a lycealis cursus ellen. Mert a lycealis cursus, a mint nálunk fenállott, Németország egy részében jelenleg is fennáll, előzetesen elvégzendő a jogi pályára lépni szándékozó minden tanuló által. Annak a látogatása tehát nem a szabad elhatározás kérdése, s ép úgy van biztosítva, mint a gymnasium hetedik és nyolczadik osztályáé. Épen, mert ezen cursust előzetesen kell elvégezni, és csak azután lehet a jogi tanfolyamra átmenni, az *itio in partes* csak azután veheti kezdetét.

A mi pedig azt illeti, hogy azon tárgyak nélkül, melyeket én a lyceumokon kívánnék taníttatni, a jogi tanodákban megszerezhető tudomány nem volna teljes, hogy azokon a jogi oktatás hiányos volna, arra nézve meg kell jegyeznem, hogy a jog bölcsészete nem szűnik meg bölcsészeti tárgy lenni, csak azért, mert nem egyszer észjognak nevezik. Ennél fogva nem is szükségkép kell azt a jogi facultáson tanítani. Vagy ott van a statistika. Azért, hogy ezt felvettük a jogi facultásba, még nem tartalmaz semmiféle jogot. Ezek s az ezekhez hasonló az azon disciplinák, melyeket én a lyceumi

cursusba relegálhatóknak tartok a nélkül, hogy ez által a jogi oktatás csak egy hajszálnyi rövidséget is szenvedne. Úgy vagyunk ezen disciplinákkal, hogy érezzük, hogy az életben szükségesek, de a gymnasiumban még sem volna helyén tanítani azokat; hogy tehát biztosítsuk tanításukat, oda tettük, a hová nem valók, a jogi cursusba. Mert hisz tanulni kell azokat nemcsak a leendő ügyvédnek és a leendő birónak, hanem egyáltalában minden leendő tudományos embernek. Ezen disciplinák tehát az *itio in partes* megkezdése előtt volnának abszolválendőek, és nagyon bele illenének a lyceális cursusba.

Tréfort Agost vallás- és közoktatásügyi miniszter: Tökéletesen igaza van Kerkapoly úrnak, hogy közoktatás vezetésének nemcsak azzal a kérdéssel kell foglalkoznia, mi történjék a jogakadémiákkal, mert minden szegénységünk mellett is az akadémiákon kívül is vannak túlságos bőségben más intézeteink. A gymnasiumok mellett ott vannak a reáliskolák, melyeknek tulajdonképeni feladatáról sok a kétely. Most még ipariskolákat akarunk felállítani. Ezenkívül vannak polgári iskolák, melyek a középiskoláknak szintén egy nemét képezik. Most az a kérdés, miként kell ezen iskolákat egymással összhangzásba hozni, s egyikét, másikat átídomítani: oly fontos kérdés, melylyel a közoktatási kormányoknak a legközelebbi időben foglalkozni kell.

Ribáry József: Igen röviden fogok nyilatkozni a negyedik kérdéstről nézve, mely most tárgyalatik és arra vonatkozik, vajjon a jogakadémiák fentartassanak-e vagy nem? Mielőtt azonban a kérdésre a feleletet a magam részéről megadnám, méltóztassanak megengedni, hogy egy pár szóval reflectáljak azokra, a miket az imént Csengery t. tagtársunk nyilatkozatára vonatkozólag elmondani hallottunk. Én azt hiszem, a kérdés nincs helyesen feltéve, és nem egészen jól értjük egymást. Mert ha jól értenők egymást akkor ezen kérdésre nézve valami nagy és lényeges különbség köztünk nem volna. Én úgy tudom, hogy tanácskozásaink folyamában francia és a német rendszer olyan élesen, olyan hi Welf, hi Weiblingen-féle formában nem állíttatott fel; nem állíttatott fel úgy, hogy az egyik részről az mondatott volna, hogy csak a német rendszerben, a másik részről pedig, hogy a francia rendszerben van az üdvösség. (Egy hang: De Csengery úgy állította fel a dolgot.)

Meglehet, hogy Csengery t. tagtársunk tette, de mi úgy voltunk meggyőződve, hogy a német rendszernek olyan nagyon a francia rendszer fölé való emelése nem indokolt és ezen nézetnek igen ékes szavakban adott kifejezést Csemegi t. barátom, valamint magam is bátorkodtam hason irányban felszólalni.

A kérdés sarkpontja, mely körül a vita forgott, az, hogy mi a francia rendszerben találtunk egy oly mozzanatot, a melyről azt hisszük, hogy a mi nemzeti geniusunknak, hogy hazai viszonyainknak megfelel, és nézetünk szerint alkalmazandó is. Ilyen mozzanat azon rend és fegyelem, melyet mi a francia rendszer módszerében és tanítási tervében látunk. Ez a módszer az, melyet mi pártolunk, és melyről azt hisszük, hogy hazai viszonyainkhoz alkalmazva, igen üdvös eredményeket fog létrehozni. Ilyen a vizsgarendszer is.

Egyébiránt furcsán vagyunk a dolognál a nagy tekintélyekre való hivatkozással. Az mondatott a mult alkalommal, hogy a francia közoktatásügyi miniszter a közoktatásügyről kiadott jelentésében igen figyelmet érdemlő argumentumok foglaltatnak Csengery t. tagtársunk nézetei mellett. Én utána néztem a dolognak, és meg is találtam azon jelentést a „Journal des Débats“ egy számában. Igaz, hogy ezen jelentésben az mondatik, hogy Franciaországban bizonyos nismus uralkodik, mely oda irányul, hogy a szétszórva levő egyes különálló facultások a lehetőségig egyetemekké alakíttassanak át és egyesíttessenek. A főkérdésre nézve azonban, t. i. magára a rendszerre nézve, nem gondolkodnak mindnyájan egészen úgy, a mint azt Csengery t. tagtársunk felfogta. Méltóztassék megengedni, hogy csak pár szót olvasson ezen jelentésből. Az mondatik ott: *Pour les grand centres universitaires, la question qui se présente est plus compliquée. Devrait-on les organiser à la manière allemande, leur donner une autonomie complète, les constituer en petits États indépendans, se gouvernant eux-mêmes avec une entière liberté, on vaudrait-il mieux laisser subsister le lien qui unit aujourd'hui toutes les écoles et qui fait de l'ensemble de notre enseignement public un corps unique obéissant aux mêmes lois, soumis à la même direction?*

Ezzel csak azt akartam kimutatni, hogy Franciaországban nagy tekintélyű férfiak másként gondolkoznak, mint Csengery t. tagtársunk mondotta.

De volt szerencsém felemlíteni, hogy a külön szakiskolák, az École de droit et politique kérdésében is kitűnő férfiak, mint Dufaure, Jules Simon, Laboulaye és mások a szakiskolák mellett vannak, ezek pedig európai hírű emberek. Magában az académie des sciences et politique körében is felmerült e kérdés, a senatus előtt pedig egy erre vonatkozó törvényjavaslat fekszik. Mindez azt mutatja, hogy Franciaországban is annyira elágaznak a vélemények e kérdésben mint nálunk. Minden nagyobb kérdésben lehet kiváló tekintélyekre hivatkozni úgy pro, mint contra. Ezzel csak azt akartam jelezni, hogy a kérdést nem lehet oly categorice eldönteni, mint azt Csengery t. tagtársunk talán eldönthetőnek gondolja.

A mi magát a most tárgyalás alatt levő kérdést illeti, úgy vagyok meggyőződve, hogy azon kérdések közt, melyeket a t. miniszter úr elénk terjesztett, alig van egy, mely iránt oly kevés kétség merülhetne fel, mint épen ezen kérdésnél, különösen pedig ennek egy ágára nézve. Ez az, hogy az a 15 jogi szakiskola, — ideszámítva az egyetemeket is, melyek Magyarországon vannak, viszonyainkhoz képest igen sok (*helyeslés*), hogy ezen szám nincsen arányban a szükséglettel, hogy ez úgy szellemi, mint anyagi tekintetben erőparálás. Nincs Európában állam, kivéve Svájcot, hol annyi jogiskola volna, mint nálunk; hogy pedig Svájc e tekintetben kivételt képez, az onnan van, hogy ott az iskolaügy nem közös ügy, hanem a kantonoknak ügye. Hogy e téren a mi viszonyaink közt szellemi és pénzbeli erőinkkel jobban kellene gazdálkodnunk, az el van ismerve úgy az irodalomban, mint elismerte a t. miniszter úr, midőn az erre vonatkozó kérdést elénk terjesztette, de elismerjük azt mi mindnyájan.

A mi azon kérdést illeti, hogy voltaképen mily intézkedések tétessenek ez ügyben, azon véleményben vagyok, hogy legjobb volna, ha keresztül lehetne vinni azt, hogy annyi jogakadémia szüntettessék meg, a hány egyetemet fel lehet állítani. Különösen pedig a mi a protestans jogakadémiákat illeti, nézetem szerint könnyű volna a dolog, ha rá lehetne bírni az illető hatóságokat, hogy ezen iskolák egyetemmé alakíttassanak át. A fennálló öt helyét jogakadémiából igen kitűnő helyét hitvallású egyetemet lehetne felállítani, melyben azután elő lehet adni azt a kálvinista észjogot is, a mely-

ről Kerkápoly t. tagtársunk szót (*derültség*). Ez természetesen oly dolog, hogy itt *douce violence*-t lehet gyakorolni, de nem lehet azt *über's Knie brechen*. A dologban természetesen sok függ az illető hatóságoknak hazafias felfogásától.

A királyi jogakadémiákra nézve igen óhajtandónak tartanám, hogy azok, a melyek közülök fentartatnak, oly állapotba hozassanak, hogy rájuk lehetne bízni a tudori cím adományozását is. Igen fájdalmas dolog, hogyha ma valaki pl. Pozsonyban vagy Kassán végzi tanulmányait, midőn már készen volna, Peste kell jönnie, s itt tanulmányoznia kell a tanárokat, a mint Csengery t. tagtársunk mondotta, nem pedig a studiumokat, ha valamire akar menni. Részemről nem tudnék hozzájárulni ahhoz, hogy a jogakadémiák hallgatóira nézve kimondatnék, hogy ők nem tartoznak a tudori címet mint az ügyvédség előfeltételét megszerezni. De ha megadatnék az akadémiáknak a tudori cím adományozásának joga, okvetlenül szükséges volna, hogy képesíttessenek is arra minden tekintetben, hogy biztosíték szereztessék arra nézve, hogy a tudori címet olyanok adják, a kik arra kellőleg qualificálva vannak, és kik ezen címmel szintén bírnak. A módozatot, hogy ez mikép éressék el, a t. miniszter úr bölcsességére kell bízni, nem lévén feladata az enquétenek, hogy tüzetes programmal álljon elő.

Nézetemet tehát röviden abban foglalom össze, hogy a jogakadémiák számát lassankint kisebbíteni kell, és pedig oly mértékben, a mely mértékben az egyszerre megszüntetendő több jogakadémia helyett egyetem volna állítható.

Hoffmann Pál: Nagy érdeklődéssel hallottam a már meghaladott kérdések recapitulációját; de nem fogom a t. előttem szólottakat e térre követni. Szorítkozom a negyedik kérdésre.

Ha vannak oly vidéki jogiskolák, melyeknek hallgatósága annyira csekély, hogy nem eredményeznek annyi hasznót, a mennyi költség és fáradság rájuk fordítatik, az ily intézeteket én részemről megszüntetendőknek tartom. Nem azért, mert sok jogakadémia van, hanem csakis azért, mert 30 hallgatóból álló jogi tanintézetet négy évre felosztva, már azon oknál fogva sem fogadhatnék el, melyet Kerkápoly t. tagtársunk felemlített, hogy t. i. ily körülmények közt közszellem nem fejlődhetik, hogy 8—9 hallgató egy osz-

tályban a magán corporatio egy nemét eredményezi. Egészen más kérdés az, hogy mit csináljunk azon jogakadémiákkal, hol a hallgatóság száma nem ily csekély? Mit csináljunk a jogi szakiskolákkal? Mit tett a bécsi kormány, mikor 1848. átvette a jogi szakiskolák vezetését? Egy kis ingadozás után, mert úgy látszik, egy ideig nem tudta magát elhatározni, hogy mit csináljon, eltörölje-e vagy fentartsa azokat — mint méltóztatnak tudni, a fentartásra határozta el magát, de úgy, hogy a képesítettség, melyet a jogi és államtudományi tanfolyam bevégzéséhez megkívánt, kizárólag ott megszerezhető nem volt. Így jött létre azon szabály, hogy lehet ugyan frequentálni a jogakadémiákat, de legalább két évet egyetemen kell tölteni. Ez által akarták elérni, hogy ha valaki jogakadémián is tanul, legalább a tanulási idő felét egyetemen töltsse. Ha jól vagyok értesülve — nem voltam jelen — Tanárky államtitkár úr valami hasonlót javasolt nekünk a jogakadémiákra nézve. Megvallom, hogy ez az eszme nekem tetszenék, ha nem történt volna az utóbbi években a jogakadémiáknál más irányban haladás. Ha úgy állának még a jogakadémiák, a hogy 1860-ban fenállottak, elfogadnám. Azt mondanám, hogy két évig jó volna az egyetemet használni. De ő excellentiája más irányt követett; az intézeteket lassankint emelte, és azokat az egyetemi facultáshoz közelebb hozta. A jogakadémiák négy évi tanfolyammal láttattak el, s ezen intézetekben annyi tanerő alkalmaztatott, a mennyi kisebb német egyetemeken nincs; az insbrucki és gráci egyetem jogi karán sincs több tanár, mint a mi jogakadémiáinkon. Ily körülmények közt, midőn már kifejlett életet látok, nem bírok annyi bátorsággal, hogy egy már meglevő haladást visszanyomjak egy alantabb fokra. Bármennyire elismerem tehát, hogy ha másképp állanak a viszonyok, a javaslat nagyon megfontolásra méltó expediens volna, de jelenleg nem merném ajánlani.

A mi azt illeti, hogy némely vidéki jogiskolák a hallgatóság csekély száma miatt megszüntetendők, első sorban az a kérdés, hogy melyek a tisztán államiak, melyek a tanulmányi alapból fentartottak, és melyek a tisztán felekezeti? Bajos bizonyos, rendszabályt keresztülvinni valamenyin. Nekem egy eszköz látszik alkalmasnak arra, hogy ha nem is directe, de legalább indirecte az állam rendelkezék a

felekezeti iskolák tekintetében. Elismerem, hogy a felekezetek jogosítva vannak jogi iskolákat tartani; de tagadom, hogy ezen iskolákon tett tanulmányoknak az állam részéről való elismerése kötelező volna. Sőt ellenkezőleg; azt hiszem, hogy a kormány correcte jár el, ha maga állapítja meg az elismerés feltételét. Így tökéletesen jogosítva van a kormány kifejezni azt, hogy csak oly felekezeti jogakadémiában való frequentiát ismer el, hol a tanárok bizonyos számban vannak; kifejezheti, hogy csak oly tanárok működhetnek, kik egyetemen nyerték a doctori diplomát és azon kívül tanári képesítéssel bírnak. Ha valamelyik akadémia nem képes ennek eleget tenni, fenmaradhat, de nem fogjuk elismerni a calculusát. Ez által az intézet életképtelenné van téve. Mert miután a legtöbb hallgató nem frequentál oly intézetet, melynek calculusait az állam nem respectálja, ki van kerülve a kérdés, hogy a felekezetekkel vitatkozzunk, vajjon van-e joguk jogi iskolákat felállítani? Feltételezném továbbá az elismerést egyéb segélyezésektől is. Kimondanám hogy könyvtár szükséges. Eddig a legtöbb akadémián alig van könyvtár. Évenként pár száz forintot költenek ugyan, de a folyóiratoknak és a megjelenő munkáknak egy századrészét sem szerzik meg. Ki kell szabni, hogy mily könyvtár szükséges a jogakadémiákban. Az ifjúságnak módot kell nyújtani arra, hogy megtalálhassa a szükséges könyveket.

Az állam továbbá gyakorolhat nagy befolyást a vizsgákkal. Az állam vizsgálatokat tart; ha nem kap elegendő számú megbízható embert helyben, tartja a vizsgálatokat más helyen. Ha nem lehet Mármaros-Szigeten összeállítani megbízható bizottságokat, menjenek az illetők Kassára, vagy oda, a hol az államnak teljesen megbízható bizottságai vannak. Ezen az úton vélem én a felekezeti iskolákat is azon niveaura emelni, a mely rájuk nézve igen kívánatos.

A mi azt illeti, hogy a jogi facultás mellett szükséges, hogy különösen bölcsészeti facultás is fennálljon, én teljesen megnyugszom az ő excellentiája a közoktatásügyi miniszter úr által inaugurált irányban, mely abban áll, hogy a jogakadémiák successive egyetemekké alakíttassanak át. Nyíltan kimondom, hogy én — eltekintve a theologiai facultástól — csak a teljes egyetemet tartom a czélnak tökéletesen megfelelőnek, és e tekintetben nézetem mindenben találkozik a

Kerka-poly t. barátom által kifejtettekkel. De még egyet teszek az általa mondottakhoz. Van a bölcsészeti karnak saját hallgatósága is, és ezen hallgatóságot képezik nálunk a tanárjelöltek. Én a tanárképesítést nem szeretném decentralizálni. Nincs is arról most szó. De feltéve, hogy egy új egyetem állíttatnék fel pl. Pozsonyban, kérdelem, vajjon czél-szerű volna-e a középtanodai tanárok képesítését is átteni oda? Vajjon nem azt eredményezné-e ez, hogy az onnan kikerülő új tanerők gyengébbek volnának? Így tehát az újabban felállítandó bölcsészeti facultásnak hallgatói túlnyo-mólag joghallgatókból állnának. Ezért én csakis teljes egye-tem felállítását ajánlanám. Ha pedig ez nem lehetséges, a mellett volnék, hogy a jogakadémiák egészítettessenek ki bölcsészeti facultással. Ez által a felekezeti iskolák is elér-nék azon színvonalra, a melyen a királyi jogakadémiák álla-nak, és lehetne reményünk, hogy folytonos fejlesztés által idővel teljes egyetemmé fognak átalakulni.

A mi a tudorság adományozásának kérdését illeti, én csak ott tartanám az erre való jogosultságot megadhatónak, a hol teljes egyetem áll fenn. A gradus-osztogatás joga kizá-rólág az egyetemet illeti.

Azzal végzem felszólalásomat, hogy az általam már jel-zett irányt, melyet ő excellentiája inaugurált, midőn a köz-oktatás ügyének vezetését átvette, helyesnek tartom, és meg vagyok győződve, hogy mindenki, a ki a közoktatás ügyét szívében hordja, a legteljesebb elismeréssel viseltetik az ez ügyben tett intézkedések iránt.

Szász Károly: Kénytelen vagyok egy észrevételt koc-zkáztatni t. barátom előadására. A protestans jogakadémiákat igen is lehet a színvonal kitűzése által kényszeríteni arra, hogy a felállítandó követelményeknek vagy megfeleljenek, vagy szüntessék meg a tanítást. De nem teheti ezt a kormány, hanem csakis a törvényhozás, mert nem a linezi békekötés, hanem az 1791-ik törvény a regius consensust csak az újonnan felállítandó főiskolákra szorítja, a létezőket azonban mind teljesen jogosultaknak, mind nyilvánosaknak mondja, a mi a mai fogalmak szerint nem egyéb, mint hogy állam-érvényeseknek tekinti az általuk kiállított bizonyítványo-kat. Ma tehát nincsen joga a kormánynak oly megszorításo-kat tenni, melyekhez azt a clausulát adhatná: ha pedig ennek

meg nem feleltek, bizonyítványaitokat nem ismerem el érvé-nyeseknek. A felekezeti iskolák bizonyítványai érvényesek mindaddig, míg a törvényhozás meg nem szabja azon fölté-teleket, melyekhez jövőre a bizonyítványok érvényességét kötni kívánja. Ez is határozottan ki van mondva azon tör-vényben, a hol az mondatik: fentartván azonban ő felségé-nek, a karok és rendek (a törvényhozás) hozzájárulásával azon jogát, hogy majdan jövőre megállapíthassa a tanulmá-nyi rendszert. Nagyon örvendének, ha Hoffmann t. barátom, mint a törvényhozás tagja, nem a kormányhoz fordulna ez ügyben, hanem a törvényhozást sürgetné az érvényben levő törvénynek a kilátásba helyezett törvénnyel kiegészítésére, illetőleg az abban foglalt ígéret beváltására.

Hoffmann Pál: Nem oszthatom az előttem szólott néze-tét. Legyen szabad figyelmeztetnem azon körülményre, hogy azelőtt voltak két éves tanfolyamú protestans jog-akadémiáink. Mi az oka annak, hogy jeienleg azok, a kik két évi tanfolyamot végeztek, nem bocsáttatnak ügyvédi vizsgára?

Szász Károly: Ez azért van, mert a törvényhozás az ügyvédi vizsga előfeltételül a tudorságot szabta meg.

Hoffmann Pál: De azt, hogy a szigorlatokra bocsáttatás-hoz négy évi tanfolyamot kell végezni, nem a törvényhozás, hanem ő excellentiája a miniszter úr határozta meg.

Tanárky Gedeon: A miniszter úr mindazon kívánalma-kat és megszorításokat, melyeket Hoffmann Pál t. tagtár-sunk felemlített, a protestans jogakadémiáknak csak, mint követendő példát ajánlotta, de nem mondta ki, hogy ha azokhoz nem alkalmazkodnak, feloszlatja a jogakadémiákat. Az akadémiák a tett kívánalmaknak meg is feleltek, a taná-roknak és a tanfolyam éveinek számát illetőleg. Csakis egy-ben nem tettek eleget azon kívánalmaknak, t. i. tanáraik qualificatióját illetőleg. Ragaszkodnak ahhoz, hogy olyan tanárt választanak, a milyen nekik tetszik és nem keresik, vajjon megvan-e a kellő qualificatiója? De ebben is kezdenek már engedni. Egyébiránt, még ha mindent megtesznek is ez irányban, a miseria nagy részt megmarad.

Szász Károly: Szóba hozattak itt a könyvtárak. Méltóz-tassanak meggyőződve lenni, hogy pl. a debreczeni, a pápai

és a sárospataki collegiumnak sokkal gazdagabb könyvtára van, mint egynémely királyi jogakadémiának.

Kerkapoly Károly: Az igaz; de az is igaz, hogy minden ilyen dolog szürke, mint az afféle theoria. Csak egy esetet leszek bátor felhozni. Kerestem egy ilyen könyvtárban egy könyvet. Mint méltóztatnak tudni, a könyvekre rá van írva, hogy ha ajándék, ki és mikor ajándékozta, vagy hogy pénzen vették-e? A mi a könyvre, a melyet kerestem, írva volt, abból azt láttam, hogy 20 évvel azelőtt vették saját pénzen — és én vágtam fel. Ez a könyv a tudományos képzésnek bizony nem használt.

Csemegi Károly: A legújabb időben roppant számmal megjelenő jogtudományi folyóiratok teljesen hiányzanak a könyvtárakban.

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter: Minthogy a jogakadémiák kérdéséhez már senki sincs szólasra feljegyezve, és az idő nagyon előrehaladt, a mai tanácskozást befejezhetnők. A legközelebbi ülésre, melyen a második és esetleg a harmadik kérdés is fog tárgyalatni, mint-hogy ezen kérdések a többi facultásokat is érintik, ezeknek tagjai közül is némelyeket fel fogok kérni nyilatkozásra.

LELT. 1971

Hel. 2017-01-31.
NKE EKK KTK Kari Könyvtár

Helyben! *00071070* Anzeas'lis

